

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav informačních studií a knihovnictví

Diplomová práce

Bc. Veronika Sladká

Historie a současnost klášterní knihovny u sv. Tomáše v Praze

Past and Present of the Convent Library of Saints Thomas in Prague

Praha 2015

Vedoucí práce: PhDr. Richard Šípek, Ph.D.

Poděkování

Za cenné rady a připomínky srdečně děkuji vedoucímu mé práce, PhDr. Richardu Šípkovi, Ph.D., mé kamarádce historičce umění Mgr. Magdě Polanské a svým synům za trpělivost a láskyplnou péči.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval (a) samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 30. července 2015

.....

Jméno a příjmení

Abstrakt

Klášterní knihovna obutých augustiniánů v Praze představuje mimořádný knižní celek značné vědecké a historické hodnoty, který dnes zahrnuje více než 18 000 svazků. Svatotomášský klášter byl založen Václavem II. v roce 1285 a zaujímal od svého vzniku přední místo mezi ostatními augustiniánskými kláštery v Čechách. Od počátku 14. století bylo v klášteře zřízeno vysoké řádové učení jako jediné v rozsáhlé bavorské provincii. Od 17. století byl augustiniánský konvent sídlem provinciála české řádové provincie.

Předkládaná diplomová práce si klade za cíl podat souvislý výklad dějin klášterní knihovny u sv. Tomáše v Praze a představit významné členy augustiniánského řádu, kteří se zasloužili o rozkvět knihovny. Větší pozornost je věnována období novověku, které nebylo dosud zpracováno, a událostem na konci třicetileté války, kdy měla knihovna podle dobových pramenů utrpět nenahraditelné škody. Snahou autorky je rovněž stručně charakterizovat knihovnickou praxi obecně v řádu augustiniánů poustevníků a poukázat na kulturní a historický význam svatotomášské knihovny.

Vznik a vývoj knihovny ve středověku je charakterizován pouze na základě nepřímých pramenů (sopisů knih), neboť ze středověké sbírky se v klášterní knihovně nic nezachovalo. Při studiu novověkých dějin knihovny vycházela autorka ze záznamů v klášterních pamětních knihách a z dalších archivních materiálů, ze studia odborné literatury a výsledků provenienčního průzkumu dochovaného klášterního fondu.

Po stručném představení řádu a jeho činnosti v českých zemích, následuje část věnovaná vztahu augustiniánů ke knihám. Jádro práce tvoří vlastní dějiny klášterní knihovny, v rámci kterých jsou představeni někteří významní členové augustiniánského řádu (Miluláš Teschl z Loun, Johannes Klenkok, Hieronymus Ebenauer, Paladius Küttl, Cosmas Schmalfus, Guillelmus Dienzenhoffer, Aloysius Ficker).

Výsledky obsahové analýzy středověkého souboru dokládají náznaky humanistické orientace svatotomášské knihovny. Výzkum nepřinesl jednoznačnou odpověď na údajné vyplenění knihovny v roce 1648.

Abstract

Monastery library of Order of Hermits of Saint Augustin in Prague is an outstanding book collection of considerable scientific and historical value. Nowadays, it consists of more than 18 000 volumes. Saint Thomas monastery was founded by Wenceslaus II. in 1278 and had, from the very beginning,, a leading role among other monasteries of this order in Bohemia. From the early 14th century an Augustinian university was run there – as the only one in vast province of Bavaria, to which Bohemia belonged. In the 17th century, an independent Bohemian province was established and Saint Thomas monastery became a natural centre of it. This diploma thesis aims to provide an overview of a history of library and to introduce significant members of Augustinian order, who contributed to development (in time of prosperity) of library. Author is particularly focused on early modern period, to which scholars have not paid attention yet, and events connected to the end of the Thirty Years War, when, as it was assumed in the past, the library sustained big damage. Apart from that, everyday interest and care for books and libraries inside the order will be characterised and the cultural and historical impact of the library of Saint Thomas convent will also be emphasized.

Origins and medieval period of the library is described on indirect sources only, i. e. on the contemporary book catalogues, as nothing from the medieval collection stayed preserved. History of the library in early modern period is based on records from the monastery chronicals and other archival sources, study of secondary literature and results of provenience research of the preserved collection.

After brief introduction of Order of Hermits of Saint Augustin and its activity in the Czech lands a part follows which is dedicated to relationship of Augustinians to books in general. The core of the thesis consists of history of the monastery library and of information about several members of the order with special significance for development of the library (Mikuláš Teschl from Louny, Johannes Klenkok, Hieronymus Ebenauer, Paladius Küttl, Cosmas Schmalfus, Guillelmus Dienzenhoffer, Aloysius Ficker).

During the research the author did not come to a definitive answer to question how events in the end of Thirty Years War actually influenced development of the library, i. e. whether confiscations of the Swedish army has been as devastating as some authors in the past have claimed to be.

Klíčová slova (česky):

klášterní knihovna, historie augustiniánského kláštera u sv. Tomáše v Praze, kulturní historie, provenienční průzkum, knižní sbírka, knižní obchod

Klíčová slova (anglicky):

monastery library, history of Augustinian convent of Saint Thomas in Prague , cultural history, provenance research, book collecting, book trade.

OBSAH

1. Úvod	11
1.1	Struktura práce 12
1.2	Ordo Eremitarum S. P. Augustini..... 13
1.3	Pár slov k působení augustiniánů v Čechách 15
1.4	Augustiniáni a knihy ve středověku 17
1.5	Augustiniáni a knihy v novověku..... 21
1.6	Charakteristika fondu – současný stav 22
2. Literatura a prameny, metodologie	27
2.1	Kritické zhodnocení publikované literatury 27
2.2	Použitá literatura a prameny 30
2.2.1	Sekundární literatura 30
2.2.2	Archivní prameny 31
2.2.3	Knižní soupisy a katalogy 32
2.2.4	Další archiválie 33
2.3	Metodologie 33
3. Vznik a rozvoj klášterní knihovny ve středověku	36
3.1	Zrod knihovny 36
3.2	Středověké soupisy knih 38
3.3	Uložení knih 40
3.4	Knižní akvizice 40
3.5	Knihovna jako doklad o kulturním působení kláštera 42
3.5.1	Literatura k pastorači a běžné praxi v duchovní správě 44
3.5.2	Studium generale a významní augustiniánští lektori 46
3.6	Klášterní knihovna jako součást univerzitních studií 49
3.7	Husitské války 56
3.8	Ostatní augustiniánské knihovny 56
4. Novověk	58

4.1	Situace v první polovině 16. století	58
4.2	Klášterní kostel sv. Tomáše – výspa katolické šlechty	60
4.3	Počátky novodobé knihovny	62
4.4	Svědectví matrik	65
4.5	Vývoj klášterní knihovny do roku 1648	66
4.6	Švédský vpád a vyplnění knihovny v roce 1648	71
4.7	Klášterní knihovna ve 2. polovině 17. století	74
4.8	Sekretáři provinciála	74
4.9	Knižní dary	77
4.9.1	Reverendus Heinrich Richter a jeho odkaz	77
4.9.2	Knihy z Richterova odkazu	78
4.9.3	Odkaz Julia Heinricha z Blumu	79
4.9.4	Knihovna Šimona Brože z Horštejna	80
4.10	Vědecká orientace augustiniánů – knihovna jako zdroj studijní literatury	82
4.11	Hieronymus Ebenauer a jeho přínos	84
4.12	Matematická a přírodovědná literatura	85
5.	Osmnácté století - vrcholné období v dějinách malostranského konventu	86
5.5	Benignus Sichrovsky a jeho snaha o vybudování „živé“ studijní knihovny	94
5.6	Lektoři řádových studií a jejich osobní knihovny	96
5.7	Augustiniánská knihovna v době osvícenství	96
5.8	P. Palladius Küttl a Guillelmus Dienzenhoffer	97
5.9	Cosmas Schmalfus	99
5.10	Hilarius Robek a Eustachius Dworžak	101
5.11	Ambrosius Wilde	101
5.12	Aloysius Ficker	102
6.	19. a 20. století	104
6.1	Klášterní knihovna v 19. století a na počátku 20. století	104
6.2	Vývoj po druhé světové válce	105
6.3	Navrácení knihovny řádu sv. Augustina	106
7.	Závěr	107

8. Seznam použité literatury.....	111
8.1 Prameny.....	111
8.2 Sekundární literatura.....	111

Seznam zkratek

AA	Analecta Augustiniana
BAdW	Bayrische Akademie der Wissenschaft
BCBT	Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků
def.	defendent
fol.	folio
fr.	frater
CTh	Codex Thomaeus
inv. č.	inventární číslo
LThK	Lexikon für Theologie und Kirche
NAP	Národní archiv Praha
NK	Národní knihovna v Praze
NM	Národní muzeum v Praze
P.	Pater
Pozn.	Poznámka
ŘA	Řád augustiniánů
sign.	signatura
s.	strana
vol.	volumen

1. Úvod

Kláštevní knihovna obutých augustiniánů na Malé Straně patří k jedné z nejvýznamnějších klášterních knihoven u nás. Přestože její počátky spadají již do středověku, většinu dnešního historického fondu, který zahrnuje více než 18 000 svazků, představuje literatura vzniklá až s rozvojem knihtisku. Nejstarší část fondu tvoří několik málo středověkých rukopisů a téměř sto padesát prvotisků. Více než polovinu z celkového počtu knih uložených v historickém knihovním sále tvoří staré tisky. Dodnes však neexistuje žádná odborná práce, která by se zabývala touto problematikou komplexně a sledovala by dějiny knihovny od založení kláštera. V osmdesátých letech sice vznikla velmi kvalitní monografie, která se podrobně věnuje dějinám malostranského kláštera ve středověku a která obsahuje také kapitolu věnovanou klášterní knihovně, nicméně pro následující periody podobná studie chybí.¹ Osudy knihovny v období po husitských bouřích stručně a více méně povrchně popisují pouze kratší statě týkající se historického vývoje kláštera a jeho knihovny. I ty si však v některých důležitých bodech odporují.²

Cílem této diplomové práce je tedy podat pokud možno souvislý výklad k celkovému historickému vývoji svatotomášské knihovny, který bude založen na studiu archivního materiálu a zevrubném provenienčním průzkumu. Větší důraz bude přitom kladen na období raného novověku, které nebylo dosud zpracováno. Neméně důležitým úkolem je však poukázat také na původní vlastníky knih a skutečné uživatele této významné institucionální knihovny, kteří sehráli v mnoha případech důležitou roli v kulturním a společenském dění i mimo řád. Předkládaná práce by tak mohla přispět k detailnějšímu poznání kulturně-historické funkce této knihovny a jejich proměn v uplynulých stoletích.

---

¹KADLEC, Jaroslav. *Das Augustinerkloster Sankt Thomas in Prag: vom Gründungsjahr 1285 bis zu den Hussitenkriegen : mit Edition seines Urkundenbuches*. Würzburg : Augustinus-Verlag, 1985. (Dále citováno jako KADLEC 1985).

²Základní rekapitulace publikované literatury je shrnuta v kapitole věnované současnému stavu bádání.

1.1 Struktura práce

Úvodní kapitola obsahuje základní informace k řádu augustiniánů eremitů a jejich působení v českých zemích.³ Jejich význam byl až do nedávné doby poněkud zastíněn známějšími mendikantskými řády dominikánů a františkánů, jejichž knihovny se již většinou dočkaly odborného zpracování. Vzhledem k tématu práce bude zvláštní důraz kladen na vztah augustiniánů ke knihám a účel a význam jejich knihoven v dějinách řádu. Ve druhé kapitole se autorka této práce pokusí kriticky zhodnotit dosud publikovanou literaturu vážící se k dějinám knihovny a jejímu knižnímu bohatství. V této části budou také zmíněny archivní prameny, na nichž jsou založeny výsledky prezentované diplomové práce. Teoretickou část pak uzavírá stat' věnovaná metodologii, v níž budou stručně popsána teoretická a metodologická východiska, z nichž autorka vycházela a která při studiu a zpracovávání historického materiálu aplikovala.

Další část je již přímo orientována na samotnou klášterní knihovnu. Kromě zevrubné charakteristiky malostranského klášterního fondu, včetně jeho uložení a aktuálního stavu bibliografického zpracování, jsou stručně popsány dochované knihovní katalogy. Vzhledem k tomu, že současná knižní sbírka nebyla dosud nikdy v úplnosti zkatalogizovaná, nebylo možné provést ani detailní analýzu fondu. Předkládaná obsahová a jazyková charakteristika fondu vychází jak z provenienčního průzkumu autorky práce, tak také z údajů převzatých z předešlých studií, které však mohou obsahovat řadu nepřesností.

Vlastní dějiny svatotomášské knihovny, které tvoří jádro práce, jsou pojednány ve dvou samostatných kapitolách, přičemž první část sleduje vznik, budování a skladbu knihovny ve středověku. Druhá část začíná obnovou kláštera v 16. století a věnuje se zejména rozvoji knihovny na konci 17. a v průběhu 18. století, který nastává v souvislosti s nebývalým rozkvětem augustiniánského řádu. Větší pozornost je přitom věnována dvěma obdobím, a sice 14. a 18. století, neboť ve zmíněných údobích se někteří příslušníci řádu, kteří působili jako kazatelé a zastávali vůdčí místa na pražské univerzitě, aktivně spolupodíleli na společenském, kulturním a duchovním povznesení širších vrstev obyvatelstva. Vedle vlastní literární činnosti zaměřené na náboženskou literaturu přispěli augustiniáni i k rozvoji věd.⁴ Práce si mimo jiné klade za cíl

---

³Již v 17. století vyšly tiskem práce, které umožňují nahlédnout do dějin augustiniánských klášterů v Čechách. Je to především práce řádových historiografů Felixe Milensia (MILENSIUS, Felix. *Alphabetum De monachis et monasteriis Germaniae ac Sarmatiae citerioris*. Praeae : sumptibus Iacobi Brechtani : typis Caspari Kargesii, 1613, s. 227) a Nicolause Crusenia (CRUSENIUS, Nicolaus. *Monasticon Augustinianum*. Monachii : apud Johannem Hertsroy, 1623). Felix Milensius rekapituluje stručně dějiny kláštera od založení do počátku 17. století, kdy sám žil (s. 234-239). Zajímavá je zmínka na s. 238, kde píše, co všechno již bylo po husitských bouřích s velkou námahou a nemalými náklady opraveno. Kromě kostela, dormitáře a cel jmenuje také knihovnu. Z historických děl domácích autorů kromě několika poznámek v Hájkově Kronice české (Kronyka Czeská), zmiňuje augustiniány a jejich kláštery zejména barokní historik a katolický teolog Jan Florián Hammerschied (1652-1735) ve svém latinsky psaném historicko-topografickém díle *Prodromus gloriae Pragenae* (HAMMERSCHIED, Jan Florián. *Prodromus gloriae Pragenae*. Vetero-Praeae : Typis & impensis Wolffgangi Wickhart, 1723; o sv. Tomášovi na s. 461-464).

⁴Například astronom a geograf Fortunatus Woraczek († 1786) O.E.S.A. zanechal svému příteli, rektorovi pražské univerzity a řediteli hvězdárny v Klementínu prof. Antonínu Strnadovi (1746-1799) své astronomické rukopisy.

představit několik významných členů řádu, kteří se nejvíce zasloužili o rozkvět klášterní knihovny v 17. a 18. století a jejichž vlastnické příspěvy se nejčastěji v knihách objevují. Druhým neméně důležitým úkolem je pokusit se vnést více světla do událostí spojených s třicetiletou válkou, kdy měla knihovna přijít o většinu svého několikatisícového knižního bohatství. Proto bude vpád švédských vojsk a vydrancování knihovny na konci třicetileté války, které představují významný mezník ve vývoji knižní sbírky a o nichž archivní prameny i sekundární literatura referují protichůdně, rozveden v samostatném oddílu a bude mu věnována také větší pozornost v rámci vyhodnocení provenienčního průzkumu. Mimo rámec této práce pak zůstanou osudy knihovny v 19. a 20. století, které by si jistě zasloužily také důkladně rozvést, ale v této práci budou jen stručně zrekapitulována základní fakta a uvedeny odkazy na literaturu a příslušné archivní materiály. Závěrečné shrnutí výsledků bádání by mělo přispět k vyzdvížení kulturní a historické hodnoty tohoto rozsáhlého a vzácného knihovního celku.

1.2 Ordo Eremitarum S. P. Augustini⁵

Řád poustevníků svatého Augustina (OESA) byl založen v polovině 13. století.⁶ Zakladatelem a podporovatelem nového řádu se stala sama papežská kurie a augustiniáni se do dějin zapsali jako horliví zastánci papeže a obhájci jeho výsostného postavení.⁷ Struktura a organizace řádu se od středověku příliš nezměnila. V čele řádu stojí generální převor (*prior generalis*), který má k dispozici čtyři asistenty. Provincii řídí provinciál (*prior provincialis*), kterému pomáhá sekretář (*secretarius*) a čtyři definitoři (*diffinitores*). Hlavou konventu je převor (*prior*), jenž má rovněž k ruce sekretáře a podpřevora (*subprior*), který jej zastupuje v době jeho nepřítomnosti. Hospodářské záležitosti konventu má na starosti prokurátor (*procurator conventus*). Na výchovu řeholního dorostu dohlíží představený noviciátu (*magister novitiorum*), který v minulosti zastával

---

(SCHALLER, Jaroslav. *Beschreibung der königlichen Haupt und Residenzstadt Prag sammt allen darinn befindlichen sehenswürdigen Merkwürdigkeiten: Die Kleinseite, oder das III. Hauptviertel der Stadt Prag*. Prag : Gerzabeck, 1795, s. 45).

⁵Detailně k událostem a působení augustiniánů poustevníků ve střední Evropě viz osmi svazkové dílo řádového historika Adalberta Kunzelmana. (KUNZELMANN, Adalbert. *Geschichte der deutschen Augustiner-Eremiten*. Würzburg : Augustinus-Verlag, 1972 – 1976). První díl je zaměřen na dějiny řádu obecně, pátý díl mapuje historii jednotlivých konventů bavorské provincie, do které náležely kláštery u nás; k dějinám řádu ve středověku dále též dvousvazkové dějiny Davida Gutierrez. (GUTIÉRREZ, David. *Geschichte des Augustinerordens: Die Augustiner im Mittelalter 1256 – 1356*. Würzburg : Augustinus-Verlag, 1985 (dále citováno jako GUTIÉRREZ 1985). První kapitola je věnována počátkům řádu v Itálii, s. 23 – 47) a druhý svazek (GUTIÉRREZ, David. *Geschichte des Augustinerordens: Die Augustiner im Spätmittelalter 1357 – 1517*. Würzburg : : Augustinus-Verlag, 1981 (dále jen GUTIÉRREZ 1981); od téhož autora pro následující období pak dále viz GUTIÉRREZ, David. *Die Augustiner vom Beginn der Reformation bis zur katholischen Restauration 1518-1648*, 2. Bnd., Rom : Institutum historicum Ord. S. P. Augustini, 1975 (dále citováno jako GUTIÉRREZ 1975); srov. též ECKERMANN, Willigis. Augustiner-Eremiten. In *Lexikon für Theologie und Kirche*: 1. Bnd. Freiburg im Breisgau, 1993; z domácí literatury viz přehledová práce Milana Bubna. (BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích: III. díl, II. svazek: Žebravé řády*. Praha : Libri, 2007, s. 10-101 (dále citováno jako BUBEN 2007). Ke středověkým dějinám nověji také velmi zdařilá diplomová práce Evy Záhořové: (ZÁHOŘOVÁ, Eva. *Dějiny řádu augustiniánů poustevníků (13. - 16. století)*. Praha, 2010. Karlova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav světových dějin) s vyčerpávajícím přehledem literatury a pramenů k dějinám řádu v českých zemích (dále citováno jako ZÁHOŘOVÁ).

⁶Řád byl oficiálně ustaven bullou Alexandra IV. z 9. 4. 1256 „Licet Ecclesiae catholicae.“ Vznikl sloučením několika menších poustevnických bratrstev, která žila roztroušena v severní části Apeninského poloostrova a řídila se řeholí svatého Augustina. (GUTIÉRREZ 1985, s. 26).

⁷Viz např. spis Aegidia Romana *De ecclesiastica potestate*.

často současně také funkci podpřevora.⁸ Pokud byla v klášteře zřízena studia generalia, působili na nich lektoři.

Život příslušníků řádu se řídí řeholí sv. Augustina, která je dále zpřesněna souborem pravidel (*constitutiones*).⁹ Zvláštní důraz je tedy tradičně kladen na společenství, studium a prohlubování vědomostí. Řád nemá stanovenou žádnou zvláštní činnost ani přímý apoštolát, jeho členové se mohou věnovat jakékoliv činnosti, která vede k dobru a prospěchu lidstva. Těžiště jejich působnosti spočívá především v duchovní správě a misiích, dále také ve školské činnosti a vědeckém studiu.¹⁰

Již při založení řádu došlo k vytvoření několika samostatných řádových provincií, které se neustále rozšiřovaly a na konci prvního století existence řádu zahrnovaly území v prakticky celé západní a střední Evropě.¹¹ Během 2. poloviny 13. století vzrůstala obliba nového řádu, která trvala až do druhé poloviny 14. století, kdy se začaly objevovat reformní snahy vyvolané uvolněním řádové disciplíny v důsledku papežského schizmatu a poklesem početního stavu řeholníků, který byl způsoben morovými epidemiemi.¹² Krize vyvrcholila vystoupením Martina Luthera, rovněž augustiniána, a jeho následnou exkomunikací.¹³ K pozvolné obnově skomírajícího řádu přispěla nová orientace řádu na misijní činnost, která byla zpočátku směřována do oblasti střední a Jižní Ameriky, později však rozšířena i do dalších částí světa.¹⁴ Nové poslání řádu vyvolané zásadními náboženskými i celospolečenskými změnami, ke kterým došlo v průběhu 16. století, kladlo zvýšené nároky na důkladnou teologickou a jazykovou přípravu jeho členů. Ti se totiž jednak účastnili misijní činnosti v zámoří, jednak byli dosazováni na univerzity zřizované papežskou stolicí v nově obsazovaných územích.¹⁵ Na druhé straně avšak byli pověřováni důležitými úkoly v rámci rekatolizačního úsilí po Tridentském koncilu s cílem přispět ke stabilizaci náboženských poměrů a znovuoživení náboženského života na starém kontinentě.

---

⁸Představení kláštera byli voleni každoročně na konventních kapitulách. Funkční období provinciálů trvalo dva, později tři roky. (ZÁHOŘOVÁ, s. 28 – 29; srov. též BUBEN 2007, s. 15).

⁹První řádové konstituce byly přijaty v roce 1287. Autory konstitucí byli generální převor řádu Augustinus Novellus a Clemens de Ossimo, kteří je sepsali na způsob statut řádu kazatelů. K dílčím úpravám pravidel došlo v letech 1551, 1581, 1686, 1895, 1926 a 1969. (BUBEN 2007, s. 18); k jednotlivým článkům viz Gutierrez 1985, s. 62 - 72. Již první konstituce a kapitulní akta obsahovaly pokyny pro zakládání knihoven. Viz Gutierrez 1985, s. 191.

¹⁰Základní informace týkající se augustiniánského řádu a jeho působení v Českých zemích a na Moravě přináší zmíněná práce Milana Bubna, která se kromě údajů k samotnému řádu, jeho zaměření a řádovým dějinám, věnuje v chronologickém sledu jednotlivým konventům v Čechách a na Moravě. (Viz BUBEN 2007, citováno v poznámce 7). Ke stavebně historickému vývoji jednotlivých klášterů u nás viz též dvoudílné kompendium od autorského kolektivu VLČEK – SOMMER – FOLTÝN. *Encyklopedie českých klášterů*. Praha : Libri, 1997 a *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha : Libri, 2005. Dějiny všech augustiniánských klášterů u nás stručně popsal také Jaroslav Kadlec (KADLEC, Jaroslav. Kláštery augustiniánů-eremitů v Čechách a na Moravě. In MARROU, Henri-Irénée. *Svatý Augustin: Augustin a augustiniáni v českých zemích*. Řím : Křesťanská akademie, 1979, s. 179-189; dále citováno jako KADLEC 1979).

¹¹Buben uvádí, že k roku 1299 existovalo jen v německých zemích již 80 klášterů. (BUBEN 2007, s. 18).

¹²Gutierrez 1985 I., s. 152; k situaci v bavorské provincii do vystoupení Luthera srov. též Záhořová, s. 42 a dále s. 61 - 86.

¹³K dopadu Lutherova vystoupení a situaci v jednotlivých provinciích na počátku novověku podrobněji Gutierrez 1975, s. 5 – 35; srov. též BUBEN 2007, s. 20-21.

¹⁴Augustiniáni působili na misiích v Mexiku, Peru, Ekvádoru, Kolumbii, Venezuele, Chile, dále také na Filipínách, v Číně a Japonsku. Viz GUTIERREZ 1975, s. 268-312.

¹⁵Tamtéž; viz také BUBEN 2007, s. 22.

Podstatnou složkou řádového života se opět stala studia a pěstování věd. K růstu prestiže řádu a jeho mimořádné oblibě v 18. století přispívala nejen aktivní činnost řeholníků v duchovní správě, ale zejména vědecká činnost některých augustiniánských kněží a jejich působení na školách. Plodné období ovšem ukončila sekularizace společnosti, u nás navíc znásobená josefínskými reformami, které přinesly nejen omezení počtu konventů a řádových členů, ale vedly také k redukci některých aktivit, neboť i při nižším počtu konventuálů museli řeholníci dostát svým povinnostem v duchovní správě.

1.3 Pár slov k působení augustiniánů v Čechách

Před polovinou 13. století se do Čech rozšířila nová vlna zbožnosti, která se projevovala mimo jiné také zakládáním nových kostelů a klášterů.¹⁶ Zejména augustiniáni eremité, kteří se rozhodli důsledněji naplňovat Kristův odkaz, se u lidu těšili velké oblibě. Jejich horlivá kázání prodchnutá kultem pokory a láskou k bližnímu spolu s šířící se zbožností přitahovala do řádu mnoho nových členů. Novým rysem všech mendikantských řádů byla mobilita řeholníků, kteří na rozdíl od starších řádů nebyli vázáni na jeden klášter, ale byli podle potřeby přemísťováni, což mimo jiné umožnilo také šíření nových myšlenek a proudů.¹⁷

Nejstarší augustiniánské kláštery se v Čechách objevily záhy po konstituování řádu a svým umístěním odpovídaly poustevnickým zvyklostem. Jako první bývá uváděn klášter v Pivoni u Domažlic (*Stockau*), v pořadí druhý pak klášter Ostrov - Svatá Dobrotivá u Příbrami (*Insula*) a Šopka u Mělníka.¹⁸ Spolu s ostatními kláštery v Bavorsku, Rakousích a Polsku tvořily německou a později bavorskou provincii. O založení prvních klášterů se zasloužila šlechta. Kláštery se staly místem rodové reprezentace a mocenské legitimizace a zpravidla sloužily jako nekropole zakladatelských rodů. Jejich příslušníci nově založené svatyně štědře obdarovávali.¹⁹

První augustiniáni eremité k nám přišli z bavorského Semanshausenu nebo Schönthalu a řídili se řeholí sv. Viléma. Postupně pak všechny kláštery u nás přijaly řeholí sv. Augustina.²⁰ Další řádové domy byly již většinou zakládány uvnitř měst a augustiniáni se svým působením velmi blížili ostatním mendikantským řádům.²¹ Ve čtrnáctém století vzniklo velké množství

---

¹⁶Od 20. let 13. století začaly působit ve městech žebravé řády (dominikáni a minorité), které ztělesňovaly účinnou oporu papežské politiky v městském prostředí. K situaci v Čechách viz ŽEMLIČKA, Josef. *Století posledních Přemyslovců*. Praha : Panorama, 1986, s. 232 – 237; dále též KADLEC, Jaroslav. *Přehled církevních dějin*. 1. díl. Praha : Křesťanská akademie, 1987, s. 160 – 166. (Dále citováno jako KADLEC 1987).

¹⁷KADLEC 1987, s. 160 – 161.

¹⁸Pivoň 1256, Ostrov 1262 a 1263 Šopka. K tomu blíže viz KADLEC, Jaroslav. Die Klöster der Eremiten des hl. Augustinus in Böhmen und Mähren. In *AA*. Vol. LVI. Roma, 1993, s. 163 – 167. Dále citováno jako KADLEC 1993. Srov. též BUBEN 2007, s. 40 – 52.

¹⁹ŠIMŮNEK, Robert. *Reprezentace české středověké šlechty*. Praha : Argo, 2013, s. 90. Šimůnek se v uvedené knize věnuje podrobněji šlechtickým fundacím augustiniánského řádu, zejména zakladatelskému rodu Zajíců z Valdeka a jejich vztahu ke klášteru Svatá Dobrotivá (*Insula*). (s. 90 – 95).

²⁰KADLEC 1987, s. 166. K tomu blíže MAUR, Eduard. Vilemitská epizoda v Čechách. In *Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*. Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 237-253.

²¹Otázka osobního majetku augustiniánů poustevníků patřila v prvních desetiletích k ožehavým tématům v rámci celého řádu a vedla k mnoha sporům. Řeholníci se přijetím věčných slibů sice zavazovali ke společnému životu

augustiniánských klášterů. Řád podporovala nejen církev, ale zejména šlechta, která spolu s panovníkem iniciovala založení nových řeholních domů. Při klášterech bývaly zakládány školy a augustiniáni nezřídka působili na nově vznikajících univerzitách jako učitelé teologie. Pevnější řádová organizace umožňovala živou a rychlou výměnu kulturních hodnot. Zavedená praxe zahraničního studia řeholníků na renomovaných univerzitách přispívala nemalou měrou k šíření nových myšlenek a kulturních statků, zcela jistě v prvním řadě zejména knih.

Téměř všechny augustiniánské kláštery byly zničeny během husitských válek,²² neboť augustiniáni byli známí svým odmítavým postojem k Husovu učení, které vehementně kritizovali a veřejně potírali.²³ Některé konventy se již dokonce nikdy nepodařilo znovu obnovit.²⁴ Po celé šestnácté i v první polovině sedmnáctého století chyběl domácí řádový dorost a valná část řeholníků pocházela z ciziny. Samotné konventy mnohdy jen doslova živořily, neboť během husitských bouří přišly o veškerý klášterní majetek.²⁵ Pozvolný vzestup slibně se rozvíjecího řeholního života byl narušen válečnými událostmi během třicetileté války, v níž některé kláštery přišly o své cenné poklady.²⁶ Postupný obrat k lepšímu nastává až ve druhé polovině 17. století, kdy se augustiniáni aktivně účastní rekatolizačního procesu, zakládají a provozují mnohé věhlasné školy, kde se vzdělávají nejen budoucí řeholníci, ale také příslušníci šlechty i měšťanských vrstev.²⁷ Získávají také řadu mecenášů a dobrodinců, díky nimž mohou kláštery udržovat více členů a podporovat jejich duchovní a intelektuální rozvoj.²⁸ V osmnáctém století pak vrcholí aktivita augustiniánů na poli vědecké a literární činnosti. Některí řádoví učenci obsazují nejvyšší stolce na pražské univerzitě a aktivně se účastní vědeckých diskuzí a debat. Zmíněný vývoj již však pro následující desetiletí neplatí. Rušení klášterů a postupující „zesvětštění“ společnosti znemožnilo

---

v chudobě, avšak kláštery založené na opuštěných místech, musely mít pro svůj chod zajištěn nějaký příjem. I přes opakovaný apel ze strany papeže vyzývající augustiniány k chudobě, byly řeholní domy augustiniánů eremitů štědrě obdarovávány svými fundátory. Králové i šlechtici pamatovali již při založení na své přímluvce a obdarovávali kláštery pozemky i platy, které měly sloužit k jejich obživě.

²²Jedině brněnský klášter u sv. Tomáše husitské bouře přečkal bez větších škod. Dokonce se stal dočasným útočištěm řeholníků z jiných moravských klášterů (KADLEC 1979, s. 186). Dokoupil píše, že husitská revoluce brněnskému klášteru přinesla zisk v podobě mnoha knih, které si utíkající řeholníci vzali s sebou do svého nového útočiště (Viz DOKOUPIL, Vladislav. *Dějiny moravských klášterních knihoven ve správě Universitní knihovny v Brně*. Brno : Múzejní spolek : Universitní knihovna, 1972, s. 81. Dále citováno jako DOKOUPIL 1972). Obecně k tématu viz KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin I*. Praha : Zvon, 1991, s. 279 – 285.

²³K tomu více GUTIERREZ 1981, s. 182 – 195.

²⁴U nás například zcela zanikl augustiniánský klášter založený Janem ze Středy v Litomyšli. (KADLEC 1993, s. 187.)

²⁵Z následků husitských válek se již nevzpamatoval klášter u sv. Kateřiny na Novém Městě v Praze, který sice byl od poloviny 15. století znovu osídlen augustiniánkami, avšak po smrti poslední řeholnice v roce 1565 byl svěřen pod správu malostranských augustiniánů. Augustiniánky se do něj již nikdy nevrátily. (KADLEC 1993, s. 187 – 188).

²⁶Zejména oba nejvýznamnější kláštery – pražský a brněnský neunikly válečné zkáze. Nejprve byly jejich majetky vyvlastněny zemským sněmem ve prospěch českých stavů. Později padly za obět drancování, anebo byly silně poškozeny. (KADLEC 1979, s. 177 a 186; dále DOKOUPIL 1972, s. 86).

²⁷Vedle řádových studií teologie pro výchovu kněžského dorostu v Praze u sv. Tomáše vedli augustiniáni také vyhlášené latinské školy s humanitním zaměřením (v Domažlicích od roku 1682 a v České Lípě od začátku 30. let 17. století).

²⁸Do této doby spadá také založení dvou nejmladších klášterů obutých augustiniánů – v České Lípě (1624) a Vrchlabí (1705). Více viz BUBEN 2007, s. 102 – 105); ke klášteru v České Lípě podrobně viz PANÁČEK, Jaroslav. *Založení augustiniánského kláštera v České Lípě*. Česká Lípa : Vlastivědné muzeum a galerie, 2010. Okruh podporovatelů a fundátorů z řad šlechty viz klášterní pamětní kniha z roku 1756 (NAP ŘA, inv. č. 6, sign. Ia 5, *Summarium rerum memorabilium Conventus Micro-Pragensis S. Thomae ... conscriptae et compilatae P. Theobaldo Gruber.*). Jména všech fundátorů jsou uvedena v rejstříku pod písmenem „F“ (*Fundatio*).

řádne fungování zbylých klášterů a ve svém důsledku zřejmě přineslo i úpadek řádového života.²⁹ Dvacáté století se do dějin řádu ve střední Evropě zapsalo definitivní zkázou a úplným přerušením kontinuity řeholního života ve všech kláštorech.³⁰ Po sametové revoluci se sice řádu podařilo získat zabavený majetek zpět, ale znovu osazeny byly pouze řeholní domy v Praze a Brně.

1.4 Augustiniáni a knihy ve středověku

První kláštery augustiniánů eremitů byly zakládány v době, kdy docházelo k dalekosáhlým proměnám společnosti a intelektuálního života v souvislosti s nebývalým rozvojem měst a městské společnosti. Zároveň s tím rostla také potřeba vzdělání. Aktuální společenské a kulturní požadavky se přímo dotkly také nově budovaných klášterů a jejich knihoven. Kláštery zaujaly důležité místo v životě městské společnosti. Vedle svého hlavního poslání – šíření křesťanství, plnily také hospodářskou, uměleckou a v neposlední řadě rovněž významnou kulturní a intelektuální roli. Staly se centry městské vzdělanosti. Podstatná změna nastala zejména v pojetí a funkci klášterních knihoven, která již nespočívala toliko v uchovávaní a ochraně knih jako vzácných a cenných předmětů. Klášterní biblioteky se začaly plnit novými knihami, které často vznikaly v souvislosti s intelektuální činností vlastních řádových členů a samotné knihovny byly chápány jako nutný předpoklad pro studium a fungování řádových studií.³¹

Této nové potřebě vyšli vstříc rovněž augustiniáni, u nichž se lze setkat s mimořádnou péčí o knihovny již od založení řádu.³² Na rozdíl od klášterních knihoven starých řádů měly augustiniánské knihovny a jejich sbírky více charakter studijní a pracovní.³³ Nakládání s knihami se u augustiniánů eremitů řídilo pevnými pravidly, která byla od konce 13. století zakotvena v řádových statutech. Neklamný důkaz však najdeme již v řádové řeholi,³⁴ kde se doslova praví:

---

²⁹Josefínskými reformami byly postiženy následující kláštery: Šopka u Mělníka, Pivoň a Svatá Kateřina v Praze. Na Moravě zůstal jediný klášter v Brně. (BUBEN 2007, s. 34).

³⁰Na začátku dvacátého století působili augustiniáni ještě v sedmi kláštorech: v Praze, Domažlicích, Bělé pod Bezdězem, Ročově, Svaté Dobrotivě, České Lípě a Vrchlabí, ale jen ve velmi omezeném počtu 33 duchovních osob (k roku 1950 celkem 43 členů řádu). (BUBEN 2007 s. 35).

³¹Výrazný stimul k intenzivní písařské produkci představují hlavně nově zakládané univerzity a rostoucí síť městských škol. Za zvýšenou produkci je však též spatřovat snížení nákladů na výrobu rukopisu. K tématu středověkých knihoven a knižní kultury obecně viz CEJPEK, Jiří. *Dějiny knihoven a knihovnictví*. 2. vyd. Praha : Karolinum, 2008 (ke knihovnám ve středověku viz s. 39 – 50; k rozvoji církevních knihoven u nás od 12. – 14. století viz s. 86 – 101; dále citováno CEJPEK 2008); srov. též SPUNAR, Pavel a kol. *Kultura středověku*. Praha : Academia, 1995, s. 77 – 97; dále též HLAVÁČEK, Ivan. Rukopisy, jejich funkce a čtenáři v českém státě od nejstarších dob do husitství. In *Knihy a knihovny v českém středověku*. Praha : Karolinum, 2005, s. 19 – 35; zde též studie o knihovně treboňských augustiniánů kanovníků a krátce také ke knihovně svatotomášské (s. 183 – 185).

³²David Gutiérrez citoval ve svém článku v roce 1955 inventáře všech 28 augustiniánských knihoven z větší části v plném znění ocitována. Viz GUTIÉRREZ, David. De antiquis Ordinibus Eremitarum Sancti Augustini Bibliothecis. In *AA*. Vol. XXIII. Roma, 1954, s. 164-372.

³³Nejpřednější řádové knihovny se nacházely v Římě, Sieně, Florencii, Boloni, Cremoně, Mailandu, Padově, Benátkách a Trevisu. Cenné sbírky chovaly také kláštery v zaalpských zemích – v Mnichově, Erfurtu, Magdeburku, Vídní, Praze, Paříži, Bordeaux, Toulouse a Avignonu a také v Anglii. V Yorku měla být jedna z pěti největších knihoven v Evropě okolo r. 1370 (GUTIÉRREZ 1985, s. 179).

³⁴Řehole sv. Augustina je soubor pravidel pro život komunity. Autorem je svatý Augustin (354-430). Původně nebyla určena řeholním řádům, ale jednalo se o domácí pravidla pro lidi, kteří žili s Augustinem v jeho domě. Napsána byla

„O knihy žádejte každý den v určenou hodinu. Kdo přijde jindy, nedostane je.“³⁵ O tom, že augustiniáni věnovali svým knihovnám cílenou a systematickou péči, zřejmě nejlépe vypovídají záznamy v kapitulních aktech. Díky nim dnes víme, že na generální kapitule v roce 1290 definitoři schválili nařízení, která se týkala řádových studií a budování knihoven. Podle nich byli všichni augustiniáni povinni podporovat řádovou knihovnu v Paříži prostřednictvím odkazů a darů. Ve všech konventech s řádovými studií měly být co nejdříve vybudovány knihovny podle pařížského modelu, v ostatních domech pak knihovny odpovídající potřebám a možnostem daného konventu. Představený kláštera byl zároveň povinen pověřit jednoho z bratrů péčí o knihovnu. Ustanovený knihovník (*armarista*)³⁶ se musel postarat nejen o vhodné uložení knih, ale měl také dbát o rozkvět knihovny, ať již prostřednictvím darů nebo odkazů, případně koupí či zaplacením nájemného písaře, který měl za dohodnutou částku rukopis opsat. Poslední zmíněné opatření se odrazilo i do řádových konstitucí, které představenému provincie ukládaly vyplatit značný obnos peněz ("*quadraginta libras turonenses*") všem spolubratřím, kteří zdárně ukončí teologická studia v Paříži.³⁷ Toto nařízení mělo řeholníkovi zajistit, že po návratu do své domovské provincie nebude strádat nouzí a bude moci dobře vykonávat úřad lektora. Hmotná podpora byla v první řadě určena na hrazení výdajů za knihy. Výše vyplaceného obnosu se samozřejmě zvyšovala, pokud se jednalo o lektora teologie, který vyučoval přímo v Paříži.³⁸ Mimoto obsahovaly stanovy řádu již od počátku 14. století také nařízení, podle nichž se představení klášterů museli postarat o vytvoření příznivých podmínek pro rozvoj studia a vědy. To mimo jiné znamenalo, že kromě uhrazení nákladů spojených se studiem zvláště nadaných bratrů na zahraničních univerzitách, zajistí dostatek potřebné literatury pro vlastní konvent, a to jak pro výkon duchovní správy, tak i pro chod domácích řádových učilišť.³⁹

Základ augustiniánské knihovny ve středověku kromě liturgických knih vždy tvořila literatura určená pro studium. Vedle bible a biblických komentářů, konkordancí a vokabulářů, byla mnoha svazky zastoupena patristická literatura, v níž přední místo zaujímal svatý Augustin, dále dílo Aristotela doplněné nesčetnými výklady scholastických teologů, později také spisy Platona a

---

roku 397 a je tak nejstarší řeholí v rámci západní katolické církve. Tato řehole je závazná pro více řádů (premonstráti, křížovníci, augustiniáni kanovníci, voršilky aj.).

³⁵ „*Codices certa horta singulis diebus petantur. Extra horam qui petierit non accipiat.*“ Řehole sv. Augustina, kap. V. Nápis informující čtenáře o pravidlech pro vypůjčování a vracení knih si pražští augustiniáni nechali dokonce zvěčnit nad vstup do knihovního sálu.

³⁶Gutiérrez toto označení překládá jako „strážce skříní s knhami;“ (GUTIÉRREZ 1985, s. 191); z lat. *arma, orum* – nářadí, zbraň, lat. *armarium* – skříň. Srov. CEJPEK 1995, který uvádí i další termíny pro označení klášterního knihovníka. Dodnes jsou neklamným svědectvím o hlavní povinnosti středověkého knihovníka jakožto strážce knih (CEJPEK 2008, s. 44).

³⁷Tamtéž.

³⁸V roce 1295 bylo na generální kapitule kupříkladu schváleno, že ředitel řádových studií v Paříži ("magister regens") Jakub z Viterbo († 1307) obdrží od každé ze 17 řádových provincií každoročně po jednu guldeny k hrazení výdajů za písaře, papír a další nezbytné potřeby. Když byl později zmíněný lektor jmenován arcibiskupem z Beneventu a v prosinci téhož roku usedl na stolec v Neapoli, obdržel od generálního převora svolení vzít si s sebou také potřebné knihy. Kapitula v roce 1306 udělené povolení schválila pod podmínkou, že arcibiskup zaplatí 90 guldenů za užívání knih a zajistí, aby po jeho smrti byly všechny knihy vráceny zpět mateřskému konventu. (GUTIÉRREZ 1985, s. 192).

³⁹Na zasedání generální kapituly v Řezně v roce 1290 bylo schváleno nařízení, podle něhož mělo být v každé provincii zřízeno studium generale a k němu také knihovna, při níž měl nepřetržitě pracovat jeden nebo více písařů. (viz Konstituce z roku 1290, kapitola 37, GUTIÉRREZ 1985, s. 193).

novoplatoniků, nechyběly ani spisy z bohaté literární produkce arabských a židovských autorů. Nezanedbatelnou část představovala rovněž díla velkých teologů vrcholné scholastiky, především z řad dominikánů a františkánů. Bohatství augustiniánských knihoven rozšiřovala konečně i některá vědecká pojednání řecko-latinská a arabsko-židovská z oblasti astronomie, geografie, matematiky a medicíny. Ve čtrnáctém století přibyla také díla řeckých a římských klasiků.⁴⁰ Ještě zřetelněji svědčí o existenci větších řádových knihoven více než tři desítky dochovaných středověkých knižních katalogů.

Urcit množství knih, které vzniklo přímo v klášterních skriptoriích augustiniánů eremitů, dnes bohužel nelze. S jistotou však víme, že rukopisy pocházející z této produkce musely tvořit nezanedbatelnou část knihoven,⁴¹ neboť každý mistr teologie měl právo mít k dispozici osobního písaře.⁴² Opisovačská činnost je doložena hojně i u studentů, kteří si během svých studií opisovali některé knihy pro osobní potřebu. Neméně podstatným důvodem pro opisování byla také touha rozšířit knihovnu kláštera, kam se mniši po ukončení studií vrátili, o nové rukopisy.⁴³ V řádových pramenech jsou doložena skriptoria v Paříži, Avignonu, Yorku a Erfurtu.⁴⁴ Opisovačské dílny byly provozovány až do poslední čtvrtiny 15. století, kdy byla postupně rukopisná kniha nahrazována tištěnou.

Od roku 1332 se objevují jména augustiniánů eremitů také mezi osobami, které pečovali o papežskou knihovnu v Avignonu.⁴⁵ Právě jim patří zásluha na jejím systematickém budování a vytvoření prvních knižních katalogů.⁴⁶ Naproti tomu dnes neznáme téměř žádná jména zručných iluminátorů, kteří vyzdobili řádové mešní knihy a cenné kodexy nádhernými iluminacemi. Ani není známo, jestli tyto vzácné exempláře, které jsou dnes rozesety v mnoho různých knihovnách Evropy, opatřili iluminacemi sami augustiniáni, anebo profesionální malíři miniatur.

Ačkoli období pozdního středověku představovalo pro mnohé kláštery a klášterní knihovny periodu spojenou s úpadkem, neplatí to pro augustiniány.⁴⁷ Jejich klášterní knihovny rostly jak intenzivní činností vlastních písařských dílen, tak také odkazy zemřelých členů řádu a dary prelátů či bibliofilsky orientovaných dobrodinců řádu. Z několika středověkých soupisů a dalších spolehlivých pramenů je doložena existence více než 140 augustiniánských knihoven v

⁴⁰Soudobí augustiniáni teologové citují texty z téměř všech zmíněných literárních děl. (GUTIÉRREZ 1985, s. 193).

⁴¹Blíže viz ustanovení v kap. 37 (Konstituce z roku 1290), rozvedené v pozn. 35. (GUTIÉRREZ 1985, s. 193).

⁴²Toto privilegium však bylo v roce 1354 zrušeno. Závazná pravidla platila i pro skriptoria, která musela být po polovině 14. století umístěna vždy mimo klausuru poblíž vstupu do kláštera. Ani písaři nebylo dovoleno, aby přespával, anebo se zdržoval v klausuře. (GUTIÉRREZ 1985, s. 194).

⁴³Jejich jména jsou uvedena ve středověkých inventářích a explicitech u více než dvou stovek kodexů. (Tamtéž).

⁴⁴Přesto se lze domnívat, že nechyběly ani v dalších větších klášterech v Itálii, Francii, Anglii ani ve střední Evropě. (GUTIÉRREZ 1981, s. 176 – 177).

⁴⁵Kupříkladu francouzský augustinián Johannes Coci, který v evropských knihovnách neúnavně pátral po skrytých pokladech antické literatury. Jeho zásluhou bylo zpřístupněno a „znovuobjeveno“ dílo sv. Jeronýma. Ve své funkci knihovníka se Coci obrátil o pomoc také na Petrarca, kterého požádal, aby v papežské knihovně uspořádal spisy Cicerona a napsal k nim vysvětlující glosy. (GUTIÉRREZ 1981, s. 209).

⁴⁶GUTIÉRREZ odkazuje ve svém článku uveřejněném ve sborníku *Analecta Augustiniana* na práci Francisca Ehrleho z roku 1890, která se týká římských knihoven. In: GUTIÉRREZ, David. *De antiquis Ordinibus Eremitarum Sancti Augustini Bibliothecis*. In: *AA. Vol. XXIII*. Roma, 1954, s. 179.

⁴⁷Téměř všichni generálové řádu vydávali v tomto období nařízení týkající se uchování a rozšiřování řádových knihoven. (GUTIÉRREZ 1981, s. 175).

Itálii, Německu, Belgii a Anglii.⁴⁸ Rovněž není pochyb o tom, že se knihovny nacházely i v dalších větších konventech ve Španělsku, Portugalsku, Maďarsku a Polsku, ačkoli doklady o jejich knihovnách pocházejí až z novější doby.

Z korespondence řádových představených vyplývá, že ve všech konventech s výjimkou menších byl ve 14. a 15. století jeden z bratrů ustanoven jako knihovník. Z dnes známých jmen knihovníků je možné usuzovat, že se obvykle jednalo o bratry s bližším vztahem ke knihám.⁴⁹ Klíč a tedy i volný přístup do knihovny měl zpravidla jen knihovník. K jeho povinnostem náleželo stavět a pořádat knihy podle oborů do skříní a regálů. Opatřovat je signaturou a vyhotovit jejich seznam, který bylo v případě přírůstků třeba doplňovat podle aktuálního stavu. Několikrát do roka musel shromáždit všechny svazky v klášterní knihovně. Půjčování knih v pozdním středověku probíhalo na stejném principu jako dnes. O výpůjčkách se vedla přesná evidence. Každý, kdo si chtěl vzít knihu do své cely, musel zapsat své jméno do registru knihovny spolu se jménem autora, názvem díla a datem, kdy si knihu vypůjčil. Žádné knihy nesměly být z konventní knihovny půjčovány mimo okruh klášterní komunity. Přesto představení mohli udělit výjimku, avšak jen za předpokladu, že se dotyčná osoba prokázala průvodním listem opatřeným vlastnoručním podpisem. V mnoha případech musel zájemce složit peněžní zástavu odpovídající dvojnásobné hodnotě knihy.⁵⁰ Jestliže chtěl někdo cizí, nepatřící do klášterní komunity, vstoupit do knihovny, musel u něj po celou dobu zůstat jeden člen konventu, který za něj zodpovídal. Nikdy nemohla být žádná cizí osoba ponechána v knihovně o samotě.⁵¹ Ačkoliv řádová statuta striktně zakazovala prodej knih, udělovali mnozí představení řádu souhlas s jejich prodejem. Často se totiž stávalo, že klášter získal z odkazu duplikát díla, které ve své sbírce již měl. V tomto případě mohly být knihy buď vyměněny za jiné, anebo prodány, avšak jen pod podmínkou, že výtěžek z prodeje případně opět knihovně.⁵² V dějinách řádu se lze setkat s mnoha věhlasnými učenci a humanisty, kteří v testamentech odkazovali své vzácné knižní sbírky augustiniánům.⁵³ K nejmocnějším dobrodincům a rozšiřovatelům knižního bohatství augustiniánů však patřili kardinálové a biskupové, kteří sami pocházeli z augustiniánského řádu. Podle řádových předpisů přešly knihy po jejich smrti do vlastnictví příslušného domovského kláštera.

---

⁴⁸Miroslav Flodr uvádí jako příklad mimořádně vyspělé katalogizační praxe ve středověku katalog augustiniánského kláštera v Yorku z roku 1372, který byl důmyslně členěn dle oborů a zahrnoval 650 svazků. (FLODR, Miroslav. Středověké seznamy rukopisů jako historický pramen. *Časopis Matice moravské* 77. 1958, s. 12; dále FLODR 1958).

⁴⁹Zejména řádoví historiografové, kronikáři, literárně činní řeholníci či konventuálové s rozsáhlejší osobní knihovnou.

⁵⁰„Nisi pretio aut pignore duplicis valoris libraristae tradito.“ (Viz GUTIÉRREZ, David. De antiquis Ordinis Eremitarum Sancti Augustini Bibliothecis. In: *AA. XXIII*. Roma, 1954, s. 180).

⁵¹Nedodržení tohoto nařízení bylo přísně trestáno. V případě, že se jednalo o magistra, přišel o svá magisterská privilegia. Pokud šlo o bakaláře nebo lektora, pozbyl dotyčný na dobu tří let svá hlasovací práva. Obýčejný konventuál byl za uvedený přečin odsouzen ke dvěma rokům klášterního vězení (Tamtéž, s. 168 a 241).

⁵²GUTIÉRREZ 1981, s. 177.

⁵³Jedním z nich byl dokonce slavný Giovanni Boccaccio, který ve svém testamentu z r. 1347 odkázal všechny své knihy augustiniánskému řeholníkovi Martinovi da Signa. Ten je měl předat svým spolubratřím v konventu Santo Spirito ve Florencii. Tutéž knihovnu obohatil v roce 1414 odkaz dalšího humanisty Antonia Corbinelliho, který klášteru odkázal svou bohatou sbírku řecko-latinských spisů (GUTIÉRREZ 1981, s. 178).

1.5 Augustiniáni a knihy v novověku

Zacházení s knihami, jejich evidence, uložení a půjčování, jakož i vybavení knihovny, se i v novověku řídilo pokyny uvedenými v řádových konstitucích, které se v průběhu doby příliš nezměnily. Pravidla, která byla upřesňována a rozpracovávána na zasedáních provinciálních a generálních kapitul, jsou shrnuta v kapitole nazvané *De libraria et custodia librorum*.⁵⁴ Bez výslovného svolení provinciála a jeho rady nesměly být knihy prodány, dány do zástavy ani přenášeny do jiného kláštera. Pokud by přece jen měly být některé vyřazeny z důvodu duplicity svazku, musely být nabídnuty jiné řádové knihovně a peníze použity na nákup jiných knih. O pořízení nových knih a částce na udržování knihovny rozhodovala konventní kapitula. Naopak péče o knihy, jejich bezpečné a vhodné uložení v dřevěných skříních, včetně evidence, patřilo i nadále k základním povinnostem klášterního knihovníka. Ten byl také povinen vést o všech knihách dva odlišné seznamy. První z nich byl sepisován za účelem evidence majetku. Ve druhém byly zaznamenány jednotlivé svazky klasifikované podle oboru s uvedením signatury a sloužil jako knihovní katalog k vyhledávání konkrétních titulů. Kromě toho musel knihovník každý nově získaný svazek opatřit provenienčním přípisem, jehož forma předepsaná v konstitucích byla rovněž závazná „*Iste liber est talis conventus Ordinis Erem. S.P. Augustini*.“ Dále měl pověřený knihovník také zaznamenat jméno dárce knihy „*quem dedit talis*“, případně jméno bratra, který ji klášteru odkázal „*qui fuit talis Fratris iam defuncti*.“⁵⁵ K dalším povinnostem patřila evidence výpůjček vedená patřičnou formou „*Ego N. tali die extraxi ex Libraria talem librum, vel tales libros*“.⁵⁶ Dvakrát do roka musely být všechny knihy vráceny do knihovny, aby byly k dispozici, kdyby je někdo požadoval. Jednou ročně, obvykle ihned po velikonocích, byl knihovník povinen vyhotovit soupis všech knih, jehož kopie měla být uložena v archivu.⁵⁷

Až na výjimky dnes bohužel neznáme konkrétní jména jednotlivých knihovníků, protože je archivní prameny neuvádějí. Funkci knihovníka (*librarius, custos librariae*)⁵⁸ však obvykle zastával sekretář provinciála, případně archivář či řádový historik.⁵⁹ Jaromír Linda, se stejně jako Gutiérrez domnívá,⁶⁰ že funkcí knihovníka bývali pověřováni řeholníci, kteří měli blízký vztah ke knihám - řádoví historiografové nebo literárně činní řeholníci, anebo ti z bratrů, kteří měli sami větší sbírku knih jako např. Gelasius Woves.⁶¹ V každém případě musel jmenování do funkce knihovníka schválit převor.

⁵⁴*Constitutiones ordinis fratrum eremitarum sancti Augustini*. Coloniae Agrippinae : apud A. Boëtzeri haeredes, 1627, s. 362-365. (Dále citováno jako Konstituce 1627).

⁵⁵Konstituce 1627, s. 364.

⁵⁶Konstituce 1627, s. 365.

⁵⁷Konstituce 1627, s. 365.

⁵⁸Konstituce 1627, s. 363.

⁵⁹Dokoupil 1972, s. 7; srov. též Jaromír Linda, který je autorem článku o knihovně domažlického kláštera obutých augustiniánů, také nenašel žádná konkrétní jména. (Viz LINDA, Jaromír. Knihovny a literární činnost obutých augustiniánů v Domažlicích a Pivoni. In *Knihy a dějiny*. Praha, 2014, s. 49; dále citováno jako LINDA 2014).

⁶⁰Viz část o nakládání s knihami ve středověku. (LINDA 2014, s. 49).

⁶¹Například jako Gelasius Woves. LINDA 2014, s. 49.

1.6 Charakteristika fondu – současný stav

Knižní fond augustiniánské knihovny zatím není v úplnosti zpracován, neboť stále ještě probíhá katalogizace sbírky. Proto ani není možné podat vyčerpávající a detailní obsahovou a jazykovou analýzu fondu. Ve třicátých letech dvacátého století byl sice vypracován nový lístkový jmenný katalog, avšak s nedostatečnými bibliografickými údaji, v některých případech dokonce chybnými. Proto byla zahájena katalogizace celého fondu s knihou v ruce. Téměř polovina starých tisků (4 000 svazků) je sice již zanesena do elektronického soupisu ve formě excelové tabulky, která obsahuje základní bibliografické údaje (jméno autora, zkrácený název, místo a datum tisku, jazyk, stav a individuální znaky exempláře, případně poznámku o vazbě) doplněné o provenienci, avšak vzhledem k tomu, že práce postupuje podle lokálního uložení knih v sále, které respektuje oborové třídění, chybí zatím údaje o větší části náboženské literatury a tiscích lékařských. Jen necelá polovina ze zaznamenaných knih (ca. 1800 svazků) byla již zkatalogizována v knihovnickém systému VERBIS a obsahuje komplexní bibliografický popis. Následující zevrubná charakteristika je tedy založena na údajích publikovaných ve starší odborné literatuře.⁶² Současné vychází z vlastního průzkumu autorky této práce, která pracuje jako kurátorka augustiniánské knihovny u sv. Tomáše a je pověřena katalogizací zdejšího knižního fondu. Autorka však nevylučuje, že v průběhu dalšího zpracování knižní sbírky nedojde k novým zjištěním, která mohou změnit současné závěry týkající se obecné charakteristiky fondu.

Svatotomášská sbírka je typickou klášterní knihovnou, přesto však vykazuje některá specifika. I přes své převažující zaměření na teologii, je zde, a to nikoli v zanedbatelné míře, obsažena rovněž literatura klasická, humanistická a přírodovědná související s orientací řádu na vědu a vzdělání. Velmi silně je zastoupena zejména historická literatura, která mezi tisky z 18. a 19. století dokonce převládá. Za zmínku však stojí také rozsáhlá kolekce astronomické a astrologické literatury, která se do knihovny dostala díky zvýšenému zájmu některých augustiniánů o tento obor v 17. a v 18. století. V knihách tohoto zaměření se často objevují vlastnické zápisy některých členů řádu: Ernestus Herrmann, Georgius Dilman, Gerardus Menschik, Antonius Landschadel, Paladius Küttl, Victorinus Groh a Aloysius Ficker.⁶³ Systematicky byl fond v minulosti doplňován také tištěnou produkcí tematizující učení sv. Augustina (augustiniana) a augustiniánský řád.

Přesný počet svazků dnes není znám. Při poslední revizi knižního fondu, kterou provedli pracovníci Národní knihovny v roce 1952, čítala knihovna 18 729 svazků a 153 prvotisků.⁶⁴ Většina starých tisků (8000 svazků) je tištěna latinsky a německy, z dalších jazyků pak dominuje

---

⁶² Diplomová práce Dalibora Balcara. BALCAR, Dalibor. *Vznik, vývoj a možnosti současného využití fondů klášterních knihoven spravovaných státní knihovnou ČSSR v Praze: Se zvláštním zřetelem k prvotiskům*. Praha, 1962. Diplomová práce. Institut osvěty a novinářství Univerzity Karlovy, Katedra knihovnictví (Dále cit. BALCAR 1962); FABIAN, Bernhard (hrsg.). *Handbuch der historischen Buchbestände in Deutschland, Österreich und Europa* [online]. Hildesheim: Olms Neue Medien, 2003. [cit. 15.07.2015]. Dostupný z: [http://fabian.sub.uni-goettingen.de/fabian?Augustinerkloster\(Prag\)](http://fabian.sub.uni-goettingen.de/fabian?Augustinerkloster(Prag)).

⁶³ Podrobnější informace o zmíněných augustiniánech a jejich osobních knihovnách viz kapitola o novověkých dějinách knihovny.

⁶⁴ BALCAR 1962, s. 88.

italština a španělština. V novější části fondu (ca. 9000 svazků) převládá němčina a čeština. Součástí klášterní sbírky jsou také bohemika, avšak spíše tiskařská než jazyková. K jazykově českým tiskům se řadí čtvrté vydání tzv. Melantrichovy bible, *Bibli česká* vydaná v Praze roku 1570 u Jiřího Melantricha z Aventina⁶⁵ Mezi ranými paleotypy je olomoucký tisk Konrada Baumgartena z roku 1501 *Stigmifere virginis Lucie de Narnia*.⁶⁶

Ve fondu bylo dosud zjištěno sto padesát dva prvotisků ve sto čtyřech svazcích. Většina prvotisků vyšla z dílen německých a italských tiskařů ve Štrasburku (32), Norimberku (26), Lipsku (21) a Benátkách (16). Kromě jediného německého *Ordo iudicarius*⁶⁷ jsou všechny vytištěny v latině. Nejstarším tiskem ve svatotomášské sbírce je encyklopedie Hrabana Maura *De universo* vytištěná před rokem 1467 pravděpodobně štrasburským tiskařem Adolfem Ruschem se zdobenými iniciálami.⁶⁸ Do prvotiskové sbírky patří také některé raritní tisky: Ebrardus Alemannus: *Labyrinthus*,⁶⁹ Albertus Magnus: *Liber aggregationis*.⁷⁰ Mezi zvláště cenné patří jednak bohemikum *Epistola de morte Hieronymi Pragensis*, jednak *Leonardus Brunus Aretinus : De duobus amantibus Guiscardi et Sigismundae*.⁷¹ Dále dopis italského humanisty Poggia Braccioliniho o řeči, kterou pronesl Jeroným na Kostnickém koncilu,⁷² a spis Ulricha Molitora (ca. 1442-1508) se sedmi dřevořezovými ilustracemi pojednávající dialogickou formou o čarodějnictví.⁷³ Většina prvotisků je opatřena dobovou koženou nebo polokoženou vazbou zdobenou slepotiskem. Hojně se vyskytují rukopisné přípisy.

Nejstarší kniha uložená v knihovně pochází z roku 1440. Jedná se o rukopis části starého zákona *Biblia Veteris testamenti, pars tertia Isaias-secundus Machabaeorum* (1440, Čechy, papír, 253 fol.). Ostatní pozdně středověké rukopisy jsou dnes uloženy v Národním archivu v Praze, kde je deponován i celý archiv řádu obutých augustiniánů, který tvoří jak úřední písemnosti vzniklé činností řádových představených všech klášterů v Čechách, včetně provinciála, tak také sbírka rukopisů literárního charakteru sahající od středověku až do století minulého.⁷⁴ Podle klášterní signatury uvedené na hřbetech svazků a na titulních listech je ovšem zřejmé, že původně byly rukopisy vřazeny mezi knihy v klášterní knihovně. Nejstarší část rukopisného fondu tvoří pět

⁶⁵ *Bibli česká*. Praha : Jiří Melantrich z Aventýna, 1570 (K01104).

⁶⁶ INSTITTORIS, Heinrich. *Stigmifere virginis Lucie de Narnia aliarumque spiritualium personarum feminei sexus facta ad miracione digna*. Olomouc : Konrad Baumgarten, 1501.

⁶⁷ *Ordnung zu reden: Ordo iudicarius*. Heidelberg : Heinrich Knobloch, 1490 (ISTC io00088980).

⁶⁸ HRABANUS Maurus. *De universo*. [Štrasburk : R-Printer (Adolf Rusch), před 1467] (ISTC ir00001000). Výzdoba: zdobená malovaná iniciála „D“ ve zlatém obdélníkovém poli s florální rozvilinou (f. a2r), zdobená malovaná iniciála „P“ ve zlatém poli s vegetabilními výběžky (f. a4v); červená rubrikace; jednoduché červené iniciály a verzálky; ukazovací ručičky; vazba novodobá z lepenky.

⁶⁹ EBRARDUS ALEMANNUS. *Labyrinthus*. [Lipsko: Wolfgang Stöckel, ca. 1499-1500] (ISTC ie00011200).

⁷⁰ ALBERTUS MAGNUS. *Liber aggregationis, seu Liber secretorum de virtutibus herbarum, lapidum et animalium quorundam*. [Kolín n. Rýnem : Cornelis de Zierikzee, ca. 1499-1500] (ISTC ia00264000).

⁷¹ POGGIUS, Johannes Franciscus. *Epistola de morte Hieronymi Pragensis. Leonardus Brunus Aretinus : De duobus amantibus Guiscardi et Sigismundae*. [Reutlingen : Michael Greyff, ca. 1483] (ISTC ip00853000).

⁷² Jeroným usiloval celé měsíce o možnost promluvit na koncilu. Bylo mu to umožněno až 26. května 1416. O jeho proslovu na Kostnickém koncilu je dochována zpráva v listu italského humanisty Poggia Braccioliniho, který adresoval Leonardu Brunimu z Arreza. List přeložil už 1585 Daniel Adam z Veleslavína.

⁷³ MOLITORIS, Ulrichus. *De lamiis et phitonicis mulieribus*. Lipsko : Arnoldus de Colonia, 1495 (ISTC im00797000).

⁷⁴ Ke sbírce rukopisů viz TOŠNEROVÁ, Marie (ed.). *Průvodce po rukopisných fondech v České republice*. Díl II. Praha : Archiv Akademie věd České republiky, 1998, s. 160 - 161.

pozdně středověkých kodexů latinských rukopisů náboženského obsahu ze 14. a 15. století - žaltář,⁷⁵ komentář ke knize Job,⁷⁶ výklad citátů z evangelí,⁷⁷ „ars moriendi.“⁷⁸ Jediný kodex opatřený datací pochází z roku 1387. Klášteru jej daroval kartograf a dvořan Rudolfa II., Warmund Ygl v roce 1610.⁷⁹ Řádový archiv obsahuje rovněž rukopisy nelatinské - výklad křesťanského kalendáře v turečtině,⁸⁰ tři italské rukopisy z 16. a 17. století (deník z Tridentského koncilu,⁸¹ dopis španělského státníka Antonia Pereze vévodovi z Lermu).⁸² Jemnými malovanými bordurami a filigránovými iniciálami prozrazujícími cizokrajný původ vyniká španělský rukopis pravděpodobně z přelomu 15. a 16. století (výťah zákonů pro španělskou šlechtu ze španělských zákonů).⁸³ Součástí archivní sbírky je rovněž větší množství teologických a historiografických rukopisů, jejichž autoři působili u sv. Tomáše. Čtyři rukopisy z oblasti dogmatické teologie sepsal sekretář provinciála a pozdější děkan teologické fakulty v Praze P. Ambrosius Wilde. Dalšími rukopisy z dogmatiky a morální teologie přispěl do knihovny provinciál P. Leonhard Mauder. Přednášky z náboženství a modlitební knihy pocházejí od profesora českolipského gymnázia P. Hyacinta Pitera. V rukopisné sbírce jsou zastoupeny kromě náboženské tematiky také díla historická – německý překlad Hájkovy Kroniky české (inv. č. 426, sign. Ic 13), genealogická práce zasvěcená šlechtickému rodu Kolowratů sepsaná augustiniánem Valentinem Weidnerem (inv. č. sign. Id 19), dále rukopisy právní povahy či přírodovědného zaměření (sign. III. a 45, sign. Ib/221, sign. Ic 11). Klášterní sbírku rukopisů doplňují knihy lékařské a farmakologické. (sign. Ib 225, sign. Ic 12). Pravděpodobně z odkazu některého z členů Valdštejnského rodu získal klášter také kuchařskou knihu receptů hraběnky Marie Alžběty z Valdštejna z roku 1692 (sign. Ib 226).

Svou skladbou odpovídá knihovna jak systematicky budované institucionální knihovně s převahou teologické, filosofické a historické literatury, tak i organicky rostlému fondu, který do sebe pojal menší knihovní celky z odkazu členů řádu, ale i nejrůznější knižní dary dobrodinců kláštera. Mezi tyto tisky se řadí například kapesní ilustrované vydání o pěti architektonických řádech *Reigles des cinq ordres d'architecture de Vignolle* vytištěné ve formě mědirytu n více než sto stranách.⁸⁴ Mezi mimořádně vzácné exempláře náleží konvolut šesti nizozemských tisků vytištěných v roce mezi léty 1520-1522 zwollským tiskařem Simonem Corverem.⁸⁵ Autorem

⁷⁵ NAP ŘA, inv. č. 364, sign. Id 13. V kolofonu na fol. 177v „... est finis per me Andream ze de Pauvernny.“

⁷⁶ NAP ŘA, inv. č. 365, sign. Id 14. Přípis na fol. 2r „Sum ex libris S. Simonis Adalber fi Galleritae Zedeceni Beler[?]icij emptus 24 [grossi] Anno 1602 in die S. Venuslai.“

⁷⁷ NAP ŘA, inv. č. 366, sign. Id 15. Provenience: „Conventus S. Thomae Micro Pragae f[ratrum] Erem[emitarum] S[ancti] Aug[ustini]“ (přípis na fol. 1).

⁷⁸ NAP ŘA, inv. č. 371, sign. IIIa 35. Provenience: „Johannes Majjer Monacensis Coop[er]ator A[nno] [15]82.“ (přípis na posledním foliu).

⁷⁹ NAP ŘA, inv. č. 362, sign. Id 11. „Venerandis fratribus Ordinis Eremitarum S. Augustini ad S. Thomam Pragae, hunc libru[m] dono dedi ego Warmundus Jgl in Volderturn caes[ar]ae M[aiesta]tis praefectus rationum apud aulica camera die S. Catharinae Virginis Anno D[omi]ni M. DCX“ [1610] (přípis na předním předeštlí).

⁸⁰ NAP ŘA, inv. č. 368, sign. IIIa 29.

⁸¹ NAP ŘA, inv. č. 423, sign. Ib 27.

⁸² NAP ŘA, inv. č. 424, sign. Ib 28.

⁸³ NAP ŘA, inv. č. 444, sign. Ic 7.

⁸⁴ VIGNOLA. *Reigles des cinq ordres d'architecture de Vignolle*. Paříž : Melchior Tavernier, 1632.

⁸⁵ *De autoritate officio et potestate pastorum ecclesiasticorum*. Zwolle : Simon Cover, 1522.

jednoho z děl je Johannes Gochius († 1475), pozdně středověký teolog a církevní reformátor. Jeho názory vycházely z Augustina a byly blízké myšlenkám obrodného hnutí *devotio moderna* a Bratřím společného života.⁸⁶ Celkem čtyři tisky v konvolutu pochází od Wessela Gansforta († 1489), dalšího nizozemského reformátora původem z Groningenu. Tento humanista patřil mezi nejvýznamnější učence a teology pozdního středověku, který svými spisy a působením připravil cestu reformaci. *Farrago Wesseli* je titul sbírky jeho listů s předmluvou Martina Luthera.⁸⁷ Luther uveřejnil sbírku Wesselových spisů, která byla uchovávána u jeho přátel jako relikvie. Některé z Wesselových dopisů se zachovaly *Wesseli epistola adversus M. Engelbertum Leydenssem* ..., část z jeho díla však byla pravděpodobně zničena jeho přáteli krátce po Wesselově smrti z obavy před církevní inkvizicí.⁸⁸ Dnes bohužel neznáme cestu, jak se do konventní knihovny tento zajímavý konvolut dostal. V klášterní sbírce se nacházejí výpravná ilustrovaná vydání. Za zmínku stojí topograficky zaměřený tisk italské provenience *Raccolta di le piu illustri et famose citta di tutto il mondo*. V knize podélného formátu (135 x 190 mm) je seřazeno téměř tři sta vedut, plánů a pohledů na různá města Afriky, Evropy, Asie i Arábie. Některé z mědirytových ilustrací opatřil svými iniciálami Francesco Valesio, benátský mědirytec a kartograf.⁸⁹ Mnoha rukopisnými přípisů a rozsáhlejšími glosami minimálně dvou různých písařských rukou zaujme raný paleotyp s mnoha dřevořezovými ilustracemi Boëthiova *Útěcha z filosofie* vytištěná Johannem Grüningerem ve Štrasburku v roce 1501⁹⁰.

Nezanedbatelnou část dnešního klášterního fondu tvoří literatura v románských jazycích, která je v historických fondech českých knihoven zastoupena sporadicky. Knihovna chová ve své sbírce vzácné portugalikum *Ho preste Joam das Indias* portugalského kněze Francisca Álvarese (†1541), jednoho z členů poselstva k etiopskému císaři, který svým poutavým vyprávěním zprostředkoval raně novověkému čtenáři první popis Etiopie.⁹¹ Tento raritní tisk existuje dnes pouze ve čtyřech exemplářích na světě.⁹² K obsahově a ilustračně zajímavým exemplářům se řadí také první vydání jedné z vůbec nejstarších publikací vytvořených domorodým Mexičanem Diegem Valadésem (1533-1588). Jeho ilustrovaná *Rhetorica Christiana* představovala nevšední souhrn kultury, teologie, filosofie, katechismu a mexické historie, které pojednávalo o různých aspektech náboženského vzdělání v Novém Světě.⁹³ Prostřednictvím vlastních ilustrací se

⁸⁶ GOCHIUS, Johannes. *In divine gratie et Christianae fidei commendationem*. Zwolle : Simon Cover, [ca. 1521].

⁸⁷ GANSFORT, Wessel. *Farrago Wesseli*. [Zwolle, Simon Corver, ca. 1522]; GANSFORT, Wessel. *Tractatus d. Wesseli Groningensis de oratione[et] modo orandi cum luculentissima dominicae orationis explanatione*. [Zwolle : Simon Corver, ca. 1521].

⁸⁸ GANSFORT, Wessel. *Wesseli Epistola Adversus M. Engelbertum Leydenssem*. [Zwolle : Simon Corver, ca. 1522]; GANSFORT, Wessel. *Wesselus De sacramento eucharistiae. Et audienda Missa*. [Zwolle : Simon Corver, ca. 1522].

⁸⁹ *Raccolta di le piu illustri et famose citta di tutto il mondo*. S.l. [Benátky] : s.n., s.a. [ca. 1595].

⁹⁰ BOETHIUS, Anicius Manlius Severinus. *De Philosophico consolatu siue de consolatio[n]e philosophie*. Štrasburk : Johann Grüninger, 1501.

⁹¹ ÁLVAREZ, Francisco. *Ho preste Joam das Indias*. [Lisabon] : Rodriguez, 1540, 20; více viz KAŠPAROVÁ, Jaroslava. Francisco Álvarez a počátky portugalského zájmu o Etiopii. K několika zajímavým tiskům v SK ČSR. In *Miscellanea oddělení rukopisů a vzácných tisků* 3, 1986. Praha: Státní knihovna ČSR, 1987, s. 155-206 (Dále cit. KAŠPAROVÁ 1987).

⁹² Druhý exemplář v Čechách patří do sbírky Roudnické lobkowické knihovny, třetí je v národní knihovně v Lisabonu a poslední v knihovně Britského muzea (KAŠPAROVÁ 1987, s. 160).

⁹³ VALADÉZ, Diego. *Rhetorica Christiana*. Perugia : Pietro Giacomo, Petrucci, 1579.

Indiánům snažil přiblížit základy křesťanské víry. Jeho ilustrace jsou dnes ale také unikátním obrazovým svědectvím o struktuře, sociální organizaci a práci misionářů při evangelizaci Nového Španělska. Augustiniánská knižní sbírka obsahuje také misionářskou literaturu orientovanou především na oblast Jižní a Střední Ameriky, kam nejvíce směřovaly misie řádu sv. Augustinia. Ojedinělý pramen pro studium zaniklých indiánských jazyků představuje příručka františkánského misionáře Luise Jerónima de Oré *Rituale, seu manuale Peruanum*.⁹⁴ Přítomnost těchto knih u sv. Tomáše jen dokládá specifickou „cizokrajnost“ knihovny budované řeholníky, kteří byli do Prahy posíláni v dobách úpadku monastického života ze vzdálených zemí.

V knihovně je zastoupena ovšem též literatura vymykající se církevnímu prostředí, mezi níž patří *militaria*, příručky pro výchovu budoucích mladých šlechticů, hippika a další zajímavé tisky.

---

⁹⁴ ORÉ, Luis Jerónimo de. *Rituale, seu Manuale Peruanum, et forma brevis administrandi apud Indos sacrosancta Baptismi, Poenitentiae, Eucharistiae, Matrimonij, & Extremae unctionis sacramenta*. Neapol : Giovanni Giacomo Carlino; Costantino Vitale, 1607.

2. Literatura a prameny, metodologie

2.1 Kritické zhodnocení publikované literatury

Na úvod je třeba poznamenat, že knihovna nebyla nikdy přístupná širší veřejnosti a sloužila výhradně potřebám řádu. Do dnešní doby neexistuje žádná komplexní studie, která by vyčerpávajícím způsobem pojednávala o historickém vývoji knihovny a jejím složení. Větší část odborné literatury vztahující se k augustiniánskému klášteru u sv. Tomáše se věnovala spíše stavebnímu a umělecko-historickému vývoji kláštera.⁹⁵ Od konce 18. století bylo publikováno několik odborných statí, které se přímo či jen okrajově zabývaly svatotomášskou knihovnou. V následující části je podán základní přehled literatury s krátkou anotací k obsahu a údajům, které jednotliví autoři o knihovně uvedli.

První a dosud také jedinou práci, která se pokusila podrobněji analyzovat novodobou klášterní sbírku, napsal německý lexikograf Friedrich Karl Gottlob Hirsching v roce 1788.⁹⁶ Vedle stručného historického nástinu se její autor zabývá především tematickým rozbořem fondu. Přínos jeho práce spočívá zejména v rozsáhlém bibliografickém soupisu konkrétních knižních titulů, které jsou doplněny jeho vlastními poznámkami týkajícími se hodnocení knih z hlediska jejich vědeckého nebo literárního přínosu. Přestože je jeho úsudek subjektivní a zcela poplatný době svého vzniku, přináší zajímavé svědectví o zdejší knihovně a do jisté míry umožňuje určit ztráty, ke kterým došlo v pozdějších letech.

Příležitostné zmínky o knihovně najdeme také v historicko-topopografických pracích a monografiích uměnovědného zaměření. K prvním autorům, kteří ve svých dílech neopominuli zmínit knižní bohatství vlastníků popisovaných objektů, patřil piarista Jaroslav Schaller (1738-1809), který ve svém historickém místopisu Prahy stručně vylíčil dějiny řádové knihovny u sv.

---

⁹⁵První statě a rozsáhlejší články začaly vznikat již v době osvícenství zásluhou katolických duchovních. Viz SCHALLER, Jaroslav. *Beschreibung der königlichen Haupt und Residenzstadt Prag sammt allen darinn befindlichen sehenswürdigen Merkwürdigkeiten: Die Kleinseite, oder das III. Hauptviertel der Stadt Prag*. Prag : Gerzabeck, 1795, s. 36-56. (Dále citováno jako SCHALLER 1795). I další práce zmiňující malostranský klášter vznikla v církevním prostředí. Jejím autorem je katolický kněz František Ekert. (EKERT, František. *Posvátná místa král. hl. města Prahy: dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v hlavním městě království Českého. Svazek I*. Praha : Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1883, s. 213-229). Podrobně se výzdobou kláštera a kostela sv. Tomáše zabývá též Bohumil Matějka ve své rozsáhlé umělecko-historické studii (MATĚJKA, Bohumil. *Přestavba a výzdoba chrámu sv. Tomáše při klášteře poustevníků řádu sv. Augustina na Menším Městě Pražském: příspěvek k dějinám Pražského baroka*. Praha : Knihtiskárna J. Otty, 1896, s. 1 - 71). Z novějších prací se umělecko-historickému vývoji kláštera včetně výzdoby interiéru kostela věnuje Petra Nevímová, která obohatila a rozšířila dosud publikované poznatky o další detaily z archivních materiálů (NEVÍMOVÁ, Petra. *Výstavba a výzdoba augustiniánského kostela sv. Tomáše na Malé Straně*. In *Pro věřící každé generace: V. augustiniánský týden*. Praha : Onyx, 2003, s. 26-45). Dosud nejobsáhlejší výklad s vyčerpávajícím přehledem literatury a pramenů však přináší až monografie Jaroslava Kadlece v roce 1985. (KADLEC, Jaroslav. *Das Augustinerkloster Sankt Thomas in Prag: vom Gründungsjahr 1285 bis zu den Hussitenkriegen*. Würzburg 1985; viz poznámka 1).

⁹⁶HIRSCHING, Karl Gottlob. *Versuch einer Beschreibung sehenswürdiger Bibliotheken Deutschlands nach alphabetischer Ordnung der Oerter*: 3. Band. Erlangen: Palm, 1788, 377-421 (dále citováno jako HIRSCHING 1788).

Tomáše a literární produkci augustiniánských řeholníků.⁹⁷ Neklamným důkazem toho, že svůj výklad o historii knihovny čerpal hlavně z pamětní knihy sepsané Theobaldem Gruberem⁹⁸ a nikoli z Hirschinga, je jeho popis událostí na konci třicetileté války, neboť uvádí téměř doslovný překlad příslušné pasáže z Gruberovy kroniky.⁹⁹ Hirsching oproti tomu vyličil stejnou událost shodně jako jiný člen augustiniánského řádu Benignus Sichrovský,¹⁰⁰ který více než dvacet let před Gruberem sepsal pamětní knihu malostranského konventu. Pouze několika větami charakterizuje knihovnu Theodor Gottlieb.¹⁰¹

V devadesátých letech 19. století vyšlo poprvé vydání obou středověkých katalogů, ale bez rozsáhlejšího komentáře.¹⁰² V následujícím období se sice objevují zmínky o knihovně, avšak obsahují řadu nepřesností a závažných chyb. Přesto zde budou kvůli úplnosti ve stručnosti uvedeny. Jedná se o statistický přehled stavu, zpracování a využívání klášterních knihoven v ČSR sestavený na základě soukromého dotazníkového šetření, který provedl Vít Huřka v roce 1928.¹⁰³ Další kvantitativní údaje o počtu svazků a prvotisků k roku 1932 a základní údaje ke všem augustiniánským klášterům byly uveřejněny ve zprávě Státního statistického úřadu.¹⁰⁴ Podobně mylně informuje také Bohumír Lifka,¹⁰⁵ který uvádí 10 000 svazků a 40 prvotisků, přičemž německé periodikum *Minerva* ve stejné době udává o šedesát prvotisků více než Lifka.¹⁰⁶ Naproti tomu Dalibor Balcar, který ve své diplomové práci o významných klášterních knihovnách a jejich využití charakterizuje mimo jiné také svatotomášskou knižní sbírku, uvádí přesné údaje o počtu

---

⁹⁷SCHALLER, Jaroslav. *Beschreibung der königlichen Haupt und Residenzstadt Prag sammt allen darinn befindlichen sehenswürdigen Merkwürdigkeiten: Die Kleinseite, oder das III. Hauptviertel der Stadt Prag*. Prag : Gerzabeck, 1795, s. 41-42.

⁹⁸Theobald Gruber († 1777) zastával v roce 1757 funkci sekretáře provinciála a archiváře u sv. Tomáše v Praze. Je autorem klášterní kroniky z roku 1756. Viz NAP ŘA, inv. č. 6, sign. Ia 5, *Summarium rerum memorabilium Conventus Micro-Pragensis S. Thomae ... conscriptae et compilatae P. Theobaldo Gruber*. (1756). Dále citováno jako GRUBER 1756.

⁹⁹Srov. GRUBER 1756, fol. 208 a 209; SCHALLER, s. 42.

¹⁰⁰Benignus Sichrovský († 1737) někdejší provinciál a jeden z asistentů generála řádu. Viz NAP ŘA, inv. č. 8, sign. Id 21. *Memorabilia Conventus Sancti Thomae Praegae*. (1730). Dále citováno jako SICHROVSKÝ 1730.

¹⁰¹GOTTLIEB, Theodor. *Über mittelalterliche Bibliotheken*. Leipzig : Harrassowitz, 1890, 11. Zde velmi stručná zmínka o existenci knihovny v klášteře, o knižním daru Zbyňka Zajíce z Hazenburka (s. 382) a středověké pamětní knize (s. 64).

¹⁰²NEUWIRTH, Joseph. *Die Bücherverzeichnisse des Prager Thomasklosters vor den Husitenkriegen. Zentralblatt für Bibliothekswesen*. vol. 10. Praha : O. Hartwig, 1893, s. 153-179 (dále citováno jako NEUWIRTH 1893). I. Hlaváček podotýká, že augustiniánské knihovny by si zasloužily daleko větší pozornost, než jaká jim byla odbornou veřejností dosud věnována. Kladně hodnotí pouze monografii Jaroslava Kadlece z roku 1985 (Viz HLAVÁČEK 2005, s. 160 – 161).

¹⁰³Klášterní knihovna u sv. Tomáše (11 000 sv.), Bělá (1300 sv.), Ročov (?) a Vrchlabí (2500 sv.). (Viz HUŘKA, Vít. *Klášterní knihovny v České republice. Časopis československých knihovníků*, Praha, 1928, roč. 7, s. 201-214.

¹⁰⁴Viz *Mimořádné zprávy Státního úřadu statistického republiky československé*, roč. 2, č. 1-16. Praha, 1932. Ke sv. Tomášovi (viz s. 40): 10 000 sv. a 40 inkunábulí, avšak v roce 1927 uvedeno 120 (!) prvotisků. Dále uvádí složení fondu, přístupnost, roční dotaci na nákup knih (600,- Kč) a podstatná data z historie jak pražské malostranské knihovny u sv. Tomáše, tak i k dalším augustiniánským knihovnám v Čechách (Bělá, sv. Dobrotivá, Domažlice, Česká Lípa a Vrchlabí).

¹⁰⁵LIFKA, Bohumír. *Die Klosterbibliotheken in Böhmen*. In *Sankt Wiborada: Jahrgang III*. Augsburg : Westheim, 1936, s. 49-60. Lifka ji charakterizuje jako zbytek slavné knižní sbírky ze 13. a 14. stol., která utrpěla v dalších stoletích značné škody. (10 000 sv. a 40 prvotisků; mezi jinými augustiniánskými knihovnami jmenuje dále jen knihovnu bosáků ve Lnářích se 7700 sv. a knihovnu v Ročově.

¹⁰⁶Uveden jen počet: to jest jen několik rukopisů, 100 inkunábulí a 10 000 sv. (Viz *Minerva : Jahrbuch der gelehrten Welt*. Berlin und Leipzig, 1937.

svazků a prvotisků.¹⁰⁷ Knižní soupisy zaznamenané ve svatotomášském kodexu (CTh) i se stručným komentářem cituje Ivan Hlaváček, který také kromě Kadlece opakovaně upozorňoval na důležitost odborného zpracování a mimořádnost knižního bohatství malostranských augustiniánů.¹⁰⁸ Dosud nepřekonanou a zároveň nejobširnější práci, která se zabývá komplexně dějinami knihovny do začátku husitských válek, napsal Jaroslav Kadlec. Uznávaný odborník v oblasti církevní historie zde podává zasvěcený výklad dějin malostranského konventu augustiniánů poustevníků od založení kláštera až do husitských válek. Nedílnou součástí tohoto díla je také kritická edice svatotomášského kodexu, který představuje jeden z mála dochovaných soudobých pramenů.¹⁰⁹ Na počátku devadesátých let publikoval několikastránkový článek o malostranské knihovně obutých augustiniánů ještě Bohdan Chlíbec, jehož popis historického vývoje knihovny již reflektuje Kadlecovu monografii o historii kláštera ve středověku. Nadto uvádí také informace k aktuálnímu stavu knihovny na přelomu 80. a 90. let minulého století a rekapituluje činnosti, které byly v knihovně v posledních letech provedeny.¹¹⁰

Závěrem lze tedy konstatovat, že díky práci Jaroslava Kadlece, Ivana Hlaváčka a dalších zmíněných autorů jsme dnes velmi dobře zpraveni o tom, jak vypadala svatotomášská knihovna na konci středověku. Podobný rozbor knižního fondu pro následující období včetně podrobnějšího historického vývoje knihovny, který by vycházel ze studia archivních materiálů a provenienčního průzkumu, zcela chybí. Pro období od 16. století vznikly pouze dílčí články či statě, které vesměs pouze rekapitulují základní historické události v dějinách knihovny a které se zároveň v podstatných detailech velmi rozcházejí, aniž by přinášely hlubší analytický rozbor knižního fondu z hlediska historického vývoje a tematické analýzy. Výjimku snad představuje pouze Hirsching, který jako jediný uvádí konkrétní názvy titulů zastoupených v knihovně a svým způsobem tak dává možnost učinit si alespoň rámcovou představu o složení knihovny v josefínské době. Na druhé straně je třeba ovšem dodat, že takovému rozboru bránila nízká úroveň zpracování knižního fondu, která byla do značné míry dána absencí jakéhokoli novodobého knihovního katalogu. Ačkoli se od padesátých let uvažovalo o provedení katalogizace sbírky, nikdy k ní nedošlo. Většina zmíněných prací tedy vesměs přejímala informace z nejstarší publikované stati o knihovně, kterou sepsal Hirsching a později Balcar.

---

¹⁰⁷Práce pojednávající o sedmi nejvýznamnějších klášterních knihovnách u nás, které zůstaly ve správě Státní knihovny ČSSR, se také zabývá augustiniánskou knihovnou (základní nástin historického vývoje včetně charakteristiky fondu, jejího uložení, dosavadního odborného zpracování a skutečného stavu. Balcar vycházel z údajů pracovníků Státní knihovny, kteří byli v padesátých letech pověřeni provedením katalogizace fondu (BALCAR 1962).

¹⁰⁸HLAVÁČEK, Ivan. Středověké soupisy knih a knihoven v českých zemích: příspěvek ke kulturním dějinám českým. In *Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica. Monographia*; sv. 11. Praha : SPN, 1966, s. 86 - 89. (Dále citováno jako HLAVÁČEK 1966). Z novějších prací viz již zmíněný sborník Hlaváčekův sborník *Knihy a knihovny v českém středověku*. (HLAVÁČEK 2005; viz poznámka 31).

¹⁰⁹KADLEC, Jaroslav. *Das Augustinerkloster Sankt Thomas in Prag: vom Gründungsjahr 1285 bis zu den Hussitenkriegen : mit Edition seines Urkundenbuches*. Würzburg: Augustinus-Verlag, 1985; viz poznámka 1.

¹¹⁰CHLÍBEC, Bohdan. O současném stavu augustiniánské knihovny u sv. Tomáše na Malé Straně. In *Miscellanea oddelení rukopisů a výtvarných tisků*. Praha, 1990, (6/2), s. 297-307.

2.2 Použitá literatura a prameny

2.2.1 Sekundární literatura

Poznatky a závěry této práce čerpají studia níže uvedené literatury a pramenů. Pro období středověku je zásadní monografie již zmíněného Jaroslava Kadlece¹¹¹ publikovaná v němčině a dále sborník Ivana Hlaváčka, který pojednává nejen o středověkých knihovnách v obecné rovině, ale tematizuje také knihovny augustiniánských klášterů u nás. Pro následující periody byly základní údaje o dějinách kláštera čerpány z encyklopedie Milana Bubna¹¹² a z práce Jaroslava Kadlece pojednávající o historii všech klášterů augustiniánů poustevníků u nás.¹¹³ K hlubšímu porozumění vývoji klášterních knihoven augustiniánského řádu posloužila také obsažná stat' Vladislava Dokoupila o knihovně obutých augustiniánů v Brně¹¹⁴ a práce Karla Mareše zabývající se historií knihovny a knižní proveniencí dolnoročovského kláštera.¹¹⁵ Další užitá literatura k dílčím aspektům tématu je pak vždy uvedena v poznámce pod čarou.

V práci byla použita také sekundární odborná literatura publikovaná v zahraničí. Velkým přínosem byly zejména knihy řádových historiků Davida Gutiérreze,¹¹⁶ Adalberta Kunzelmann¹¹⁷ a Adolara Zumkellera¹¹⁸ týkající se historie řádu a mapující dějiny některých dalších augustiniánských knihoven v Evropě, případně dalších fenoménů, které souvisí s činností řádových členů. zmíněné *Geschichte des Augustinerordens: Die Augustiner im Mittelalter 1256 – 1356*. (GUTIÉRREZ 1985). První kapitola je věnována počátkům řádu v Itálii, s. 23 – 47) a *Geschichte des Augustinerordens: Die Augustiner im Spätmittelalter 1357 – 1517* (dále jen GUTIÉRREZ 1981); od téhož autora pro následující období David Gutierrez: *Die Augustiner vom Beginn der Reformation bis zur katholischen Restauration 1518-1648* Cennou pramennou základnu představovaly rovněž články badatelů různých národností uveřejňované v řádovém periodiku *Analecta Augustiniana*,¹¹⁹ které vzniklo z podnětu italských řeholníků a vychází

---

¹¹¹KADLEC, Jaroslav. *Das Augustinerkloster Sankt Thomas in Prag: vom Gründungsjahr 1285 bis zu den Hussitenkriegen*. Würzburg 1985, 480 s. (KADLEC 1985, viz poznámka 1). Kadlecova monografie obsahuje kromě vyčerpávajícího výkladu k dějinám kláštera zejména edici pamětní klášterní knihy z počátku 15. století zvané *Codex Thomaens*, která obsahuje kromě opisů privilegií a listin také inventář klášterního majetku a soupisy knih. Uložen v Národním archivu Praha (NAP), Archiv řádu svatého Augustina v Praze, inv. č. 68, sign. IIIa 51, *S. Thomas: Inventarium conventus Pragensis Divi Thomae Apostoli...Codex diplomaticus*. Dále citováno jako CTh).

¹¹²BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích: III. díl, II. svazek: Žebravé řády*. Praha, 2007, s. 10-101. (BUBEN 2007, viz poznámka 5).

¹¹³KADLEC, Jaroslav. Die Klöster der Eremiten des hl. Augustinus in Böhmen und Mähren. In *AA* Vol. LVI. Roma 1993, s. 161 – 218; dále citováno jako KADLEC 1993.

¹¹⁴DOKOUPIL, Vladislav. *Dějiny moravských klášterních knihoven ve správě Universitní knihovny v Brně*. Brno 1972; viz poznámka 22.

¹¹⁵MAREŠ, Karel. Wege der Entstehung der Bibliothek des Augustinerkloster in Unter-Ročov und die interessanteren ursprünglichen Eigentümer der Bücher. In: *AA*. Vol. LIX. Roma, 1996, s. 57 – 89.

¹¹⁶GUTIÉRREZ 1975, GUTIÉRREZ 1981, GUTIÉRREZ 1985. (Podrobně rozepsaná v poznámce 5).

¹¹⁷KUNZELMANN, Adalbert. *Geschichte der deutschen Augustiner-Eremiten*, Würzburg: Augustinus-Verlag, 1972 – 1976.

¹¹⁸ZUMKELLER, Adolar. *Manuskripte von Werken der Autoren des Augustiner-Eremitenordens in mitteleuropäischen Bibliotheken*. Würzburg: Augustinus-Verlag, 1966, 764 s.

¹¹⁹Dále jen AA.

každoročně již od počátku dvacátého století. První čísla přinášely přetisky velmi často nedostupných archivních materiálů.¹²⁰

2.2.2 Archivní prameny

Při zpracovávání dějin klášterní knihovny nelze opomenout archivní prameny řádové provenience. Přesto je třeba hned v úvodu zmínit, že předkládaná práce byla vypracována na základě studia jen poměrně omezeného počtu archivního materiálu.¹²¹ Proto i učiněné závěry je třeba chápat jako průkopnickou a svým způsobem dílčí práci na toto téma.

Z velkého množství řádových archiválií byly vybrány dva rukopisy, které se svým rozsahem a množstvím detailů řadí k nejobsažnějším historiografickým pracím řádové provenience týkající se malostranského konventu. V obou případech se jedná o kroniky, které byly sepsány v 18. století.¹²²

Prvním z nich a zároveň o málo starším je latinsky psané *Summarium rerum memorabilium*,¹²³ jehož autorem je řádový historik a archivář Theobald Gruber († 1777). Někdejší pivoňský převor a sekretář provinciála sepsal v roce 1756 pamětní knihu malostranského konventu od jeho založení.¹²⁴ Gruber v ní cituje přesné znění privilegií, testamentů, fundací a dalších listin z klášterního archivu. Zmiňuje také klášterní majetek a platy, dary dobrodinců i soudní pře, které malostranští augustiniáni s někým vedli, a to vždy s uvedením příslušného pramene.

Na rozdíl od něj podává jiný řádový historik Pachomius Kreybich (1749-1805)¹²⁵ dějiny augustiniánů v Čechách skrze chronologicky členěné biografické črty všech augustiniánů poustevníků působících v českých zemích od založení řádu. Jednotlivé členy augustiniánské provincie řadí chronologicky podle data složení slavných slibů nebo podle první zmínky o jejich životě. V závěrečné části připojil přehled převorů jednotlivých klášterů, seznam představených

---

¹²⁰Podobně orientované je také o něco mladší periodikum vydávané čtyřikrát ročně belgickým historickým institutem v Heverlee-Louvain, které se systematicky věnuje výzkumu řádové historie a v pravidelných intervalech zveřejňuje též seznam bibliografie. Belgický *Institut historique augustinien* vydává rovněž drobné monografie monotematicky zaměřené na dějiny řádu.

¹²¹Všecký archivní materiál, vážící se ke svatotomášskému konventu na Malé straně, je uložen v Národním archivu v Praze (NAP), Archiv řádu svatého Augustina v Praze III., číslo fondu 34 (dále citováno jen NAP ŘA). Zahrnuje jak rozsáhlý soubor písemností úředního a správního charakteru k dějinám řádu v Čechách, k jednotlivým konventům a provincialátu od r. 1285-1950, tak také několik středověkých rukopisů a dalších manuskriptů z pozdější doby, jejichž autory jsou převážně sami augustiniáni. Jedná se o značně nesourodý materiál, zčásti nezpracovaný, jehož těžiště leží ve zlatých dobách kláštera v 18. století.

¹²²Kromě Theobalda Grubera a Pachomia Kreybicha psali historické práce tematizující řádové členy nebo jednotlivé kláštery také Benignus Sichrovský, Ambrosius Wilde, Leonard Mauder, Valentin Weidner a Gelasius Voves. Jejich rukopisy jsou rovněž uloženy v NAP ŘA.

¹²³*Summarium rerum memorabilium Conventus Micro-Pragensis S. Thomae ... conscriptae et compilatae P. Theobaldo Gruber* (NAP ŘA, inv. č. 6, sign. Ia 5, klášterní kronika z roku 1756).

¹²⁴O více než čtvrtstoletí sepsal mnohem stručnější pamětní knihu Benignus Sichrovský (SICHROVSKY 1730). Viz poznámka 66.

¹²⁵Kreybich byl velmi plodný autor. Již v roce 1771 sestavil první soupis členů české provincie od roku 1629, avšak jeho stěžejní práce pocházejí z přelomu 18. a 19. století a všechny mají podobný název *Catalogus Patrum ac Fratrum* ... (viz pozn. 127). Celkem jich napsal sedm, pro každý klášter v Čechách (srov. NAP ŘA, inv. č. 12, sign. IIIa 3 a inv. č. 14, sign. IIIa 4). Nejobsáhlejší katalog je z roku 1802 vytvořený pro sv. Tomáše v Praze, do kterého byly údaje doplňovány až do poloviny 20. století.

české provincie a generálů řádu včetně krátkých historických skic o každém konventu u nás. Hodnota tohoto pramene spočívá především v tom, že Kreybich popisuje u jednotlivých řeholníků i jejich vědeckou, literární a pedagogickou činnost. Na druhé straně je třeba uvést, že si přitom počínal občas velice nekriticky a dopouštěl se řady nepřesností, hlavně v období do konce 17. století. Proto bylo nutné jeho tvrzení a údaje pečlivěji ověřovat a porovnávat s dalšími prameny a literaturou.¹²⁶ Navíc v jeho případě nebylo zřejmé, z čeho vycházel. Některé informace, které uvedl, se totiž nevyskytují v žádné jiné písemnosti. Nicméně přesto představuje jeho katalog kněží a laických bratří z roku 1802¹²⁷ ojedinělý pramen zejména kvůli množství detailních životopisných informací k jednotlivým členům řádu, kteří patřili k původním vlastníkům a „uživatelům“ klášterní knihovny.

2.2.3 Knižní soupisy a katalogy

Neocenitelným zdrojem byly rovněž dochované knihovní katalogy, které nejlépe vypovídají obsahovém složení knižního fondu, avšak méně o jeho kvantitativních změnách, neboť se kromě svazkového (18. století) a lístkového katalogu (20. století) zachovaly jen ve fragmentech.¹²⁸ Nejstarší úplný abecedně řazený autorský katalog pochází z poloviny 18. století. Je uložen v klášterní knihovně a sestavil jej někdejší provinciál a rektor pražské univerzity Kosmas Schmalfus. Eviduje téměř deset tisíc titulů. Jednotlivé záznamy obsahují jméno autora v genitivu, zkrácený název díla, místo a datum tisku, formát knihy včetně dnes již neplatné signatury.¹²⁹

Pravděpodobně pouze dílčím katalogem, který se zatím nepodařilo blížeji určit, je tematicky členěný *Catalogus conscriptorum librorum secundum ordinem alphabeticum*. V katalogu je zaznamenáno celkem 1079 svazků členěných do třinácti oddílů (*Catalogus theologorum* (167), *criminalium* (51), *civilistarum* (305), *feudistarum* (10), *publicistarum* (82), *municipalistarum* (34), *historicorum* (100), *politicorum* (56), *ethicorum* (43), *philosophorum* (33), *medicorum* (10), *retorum, poetarum et grammaticorum* (94)).¹³⁰ Za každým oddílem je část nazvaná „*Anonymi*.“ Jednotlivé položky obsahují jméno autora a zkrácený titul s uvedením signatury sestávající z majuskule a arabské číslice, která ovšem neodpovídá žádné dochované signatuře u sv. Tomáše. Záznamy bohužel neobsahují ani

---

¹²⁶Hlavně období starších dějin obsahuje řadu omylů. Této skutečnosti si všimli i jiní badatelé. (Viz ZÁHOŘOVÁ, s. 8. Srov. též ZÁHRADNÍK, Pavel. Dějiny kláštera obutých augustiniánů v Pšovce u Mělníka. In *Mělník - Pšovka: sborník vydáný při příležitosti znovuvysvěcení kostela sv. Vavřínce v Mělníku-Pšovce obnoveného po povodni roku 2002* : 15. srpen 2004. Mělník, 2004, s. 9).

¹²⁷NAP ŘA, inv. č. 22, sign. IIb 31, *Catalogus Patrum ac Fratrum Ordinis Eremitici S.P. Augustini a primaeva Introductione seu ab Anno 1040 in Bohemia existentium Biographicus Tripartitus. Juxta Chronologiam actualis existentiae, elicite Professionis et assumptae Vestis Augustiniana ex libris Historicis et Manuscriptis domesticis excerptus et conscriptus Anno Domini MDCCCII die 1. Julii per P. Pachomium Kreybich* (1802). Katalog členů řádu z roku. (Dále citováno jako KREYBICH 1802).

¹²⁸Uloženo v NAP ŘA, inv. č. 205, kart. 182, (záležitosti knihovny).

¹²⁹O tomto katalogu se pochvalně zmiňuje již Hirsching, který uvádí, že v nejbližší době by měl vzniknout ještě katalog oborový. Plánovaný katalog však již vytvořen nebyl. Na začátku 20. století byla knihovna nově uspořádána a přesignována. (Hirsching 1788, s. 383).

¹³⁰V závorkách jsou uvedeny počty svazků v daném oddílu.

údaje o místu či roku vydání. Některé tituly odpovídají údajům uvedeným ve svazkovém katalogu z poloviny 18. století¹³¹ a pravděpodobně jsou skutečně součástí dnešní klášterní knihovny, zarážející je však pouze nízký počet zaznamenaných svazků a neznámá signatura.

Naopak oba katalogy s románskými tisky zcela jistě zachycují italsko-jazyčné a francouzsko-jazyčné exempláře, které soudě podle signatury bývaly původně uloženy ve zvláštních skříních. *Catalogus librorum Italicorum in Bibliotheca conventus Micropragensis ad S. Thomam apostolum Ordinis F.F. Erem. S. P. Augustini existentium litera I. Signatorum* obsahuje celkem 680 titulů v italštině včetně jména autora, místa a data tisku.¹³² Shodný typ údajů zachycuje rovněž *Catalogus librorum Galicorum in Bibliotheca conventus Micropragensis ad S. Thomam apostolum Ordinis F.F. Erem. S. P. Augustini existentium litera F. Signatorum*, v němž je zaznamenáno celkem 384 tisků ve francouzštině.¹³³ Klášterní knihovna uchovávala také knihy zakázané, které byly původně uloženy zvlášť. *Index librorum prohibitorum in bibliotheca S. Thomae* zahrnuje celkem 255 knih, u kterých je vždy uveden formát, rok a místo tisku.¹³⁴ Z datace tisků lze soudit, že většina dnes dochovaných seznamů knih a katalogů vznikla v 1. polovině 18. století. Mladší je pouze soupis školních knih z roku 1809 a lístkový autorský katalog z počátku dvacátého století.

V Národním archivu jsou v kartonu s archiváliemi týkajícími se knihovny u sv. Tomáše uloženy také dva zlomky katalogů *Libri theologici sub litera A* a *Libri controversiae sub litera A*, které uvádějí signatury shodné se signaturami na hřbetech některých knih v knihovním sále. Dále je zde uložen torzovitě dochovaný katalog, jehož jediná část je nadepsaná písmeny BE. V i v tomto případě bylo zjištěno, že obsahuje tituly, které se podařilo dohledat v současné klášterní sbírce.

2.2.4 Další archiválie

O nákupech knih poskytly žádoucí informace účtenky a stvrzenky od tiskařů a knihkupců. K zajímavým dokladům patří list podepsaný pražským tiskařem Janem Karlem Hrabou ml. nebo stvrzenky za nákup knih od norimberského knihkupce Paula Lochnera a drážďanského knihkupce působícího v Praze Ernsta Josepha Walthera.

2.3 Metodologie

Vzhledem k dlouhému trvání existence knihovny a kvantitativně i kvalitativně různorodému složení historického materiálu byla zvolena kombinace několika klasických metod

---

¹³¹Kupříkladu v části „*Catalogus Criminalium*“ se vyskytuje záznam „*Molitoris Ulrici de Pythonicis Mulieribus C. ii.*“ Shodný titul je součástí svatotomášské sbírky prvotisků. Přesto je tato atribuce jen přibližná, neboť ve svazkovém katalogu z poloviny 18. století jsou uvedeny dva záznamy ke dvěma různým vydáním shodného titulu, ačkoli dnes je zde pouze jeden (MOLITORIS, Ulricus: *De lamiis et phitonicis mulieribus*. Leipzig: Arnoldus de Colonia, 1495, ISTC im00797000, sign. EE III 17). Na hřbetě se bohužel štítek na hřbetě s původní signaturou nedochoval.

¹³²Nejmladší tisk je datován 1739. Převážná většina pochází ze 17. století.

¹³³Nejmladší kniha pochází z roku 1739.

¹³⁴Nejmladší kniha byla vydána roku 1735.

historického výzkumu. První fáze spočívala ve shromáždění a kritickém zhodnocení pramenů a literatury k danému tématu. Jednalo se především o důkladnou rešerši a překlady odborné zahraniční literatury, která není běžně dostupná, neboť je vydávána jen v nízkých nákladech specializovanými centry pro výzkum historie řádu. Při konfrontaci literatury s prameny byla pochopitelně dána přednost údajům v pramenech, ale i při jejich interpretaci bylo třeba obezřetnosti.

Při zpracování dějin knihovny ve středověku, o němž existuje více méně pouze jediný archivní pramen, bylo postupováno přímou i nepřímou metodou. Informace o středověkém souboru knih byly čerpány z knižních soupisů, které jsou součástí rukopisu *Codex Thomaens*,¹³⁵ jehož kritickou edici vydal Kadlec. Získané informace byly doplněny a komparovány také se sekundární literaturou domácí i zahraniční provenience uvedenou v předchozí kapitole. Absence původní středověké knižní sbírky však neumožnila ověřit zjištěné údaje studiem konkrétního knižního materiálu. Průzkumu bylo podrobeno jen několik málo středověkých rukopisů, které jsou uloženy v Národním archivu (NAP ŘA) s cílem zjistit na základě knižní provenience původ knih. Určujícím kritériem při atribuci rukopisů byl kromě samotného vlastnického označení také jazyk a psací látka.

Jiný přístup byl zvolen pro následující období, které poskytuje větší množství archivních materiálů a o němž lze získat informace i prostřednictvím empirického výzkumu provenienčních přípisů v dochovaných exemplářích klášterní knihovny. Zde byla užita přímá metoda založená na studiu archivního materiálu různorodého charakteru v kombinaci s metodou sondy spočívající ve zpracování vybraného vzorku vlastnických označení, jejichž výsledky byly zobecněny. Celkový počet svazků zařazených do provenienčního průzkumu činí 3 270. Jejich volba souvisela s probíhající katalogizací fondu, která postupuje systematicky podle umístění knih v knihovním sále. Předkládané výsledky a závěry byly učiněny na základě studia zkatalogizované části fondu. Vzhledem k tomu, že knihy jsou v knihovním sále uloženy podle oborů, mohou být výsledky průzkumu do jisté míry zkresleny, neboť dosud byla evidována jen převážně literatura přírodovědná, historická, juristická, filosofická, jazykovědná a jen z nepatrné části náboženská. Kromě toho byly do výzkumu zařazeny také prvotisky a paleotisky se signaturou N. Vzhledem k tomu, že u některých prvotisků lze jen obtížně zjistit původní formu *impresa*, rozhodla se autorka citovat jednotlivá díla ve sjednocené formě, která zahrnuje jméno autora, zkrácený název díla, místo a datum tisku v českém jazyce. Citace díla je navíc zpřesněna uvedením evidenčního čísla konkrétního vydání daného prvotisku, pod kterým jej lze dohledat v mezinárodní elektronické databázi prvotisků (ISTC).¹³⁶ Podobným způsobem jsou v této práci citovány rovněž staré tisky, avšak bez čísla ISTC.

---

¹³⁵*Codex Thomaens* (CTh; viz poznámka 77).

¹³⁶*Incunabula Short-Title Catalogue* (ISTC) je mezinárodní databáze prvotisků, kterou spravuje Britská knihovna (British Library). Dostupná z: <http://www.bl.uk/catalogues/istc/index.html>.

Informace týkající se historie kláštera, života řeholníků a dalších významných událostí vázících se ke knihovně byly čerpány z pamětních knih svatotomášského konventu *Summarium rerum memorabilium* (1756), *Catalogus Patrum ac Fratrum Ordinis Eremitici S.P. Augustini* (1802), knižních katalogů a účtenek za knihy. Při práci s archivním materiálem byla pro přepis rukopisného textu užita metoda transkripce, poněvadž prvořadým cílem autorky této práce bylo získání věcných informací. Jen u vlastních jmen a místních názvů se přepis řídil zásadami transliterace.

Vlastní provenienční průzkum probíhal s knihou v ruce. Velká pozornost byla věnována individuálním znakům jednotlivých exemplářů, zejména provenienci, knižní vazbě či případným defektům. Ve formě stručné formalizované poznámky byly evidovány jak všechny typy majitelské knižní provenience – exlibris, supralibros, rukopisné komentáře, rozsáhlejší glosy i drobné vpisy, tak také další individuální znaky jednotlivých exemplářů jako například dodatečná výzdoba tisku (kolorování, drobné kresby, ukazovací znaménka apod.). Rukopisné příписы byly podle možností transliterovány, nikoli u všech se však podařilo pořídit odpovídající přepis, neboť často byly dodatečně záměrně znehodnoceny. Získané informace byly dále konfrontovány se sekundární literaturou s cílem pokud možno přesně určit původního vlastníka či vlastníky. I v tomto případě je třeba přiznat, že nikoli vždy se to podařilo. S ohledem k zaměření a cílům diplomové práce byla větší pozornost věnována původním knižním vlastníkům, u nichž se dalo předpokládat, že měli nějaký vztah ke klášterní knihovně. Vedle toho byla také větší pozornost zaměřena na starší tištěnou literaturu, kterou mohl klášter vlastnit již před švédským vpádem. Míra výskytu knih opatřených provenienčními znaky augustiniánských řeholníků, kteří patřili do klášterní komunity před zmíněným obdobím, měla vést k formulování jednoznačného stanoviska ohledně údajného vyplenění knihovny na konci třicetileté války. Z tohoto důvodu byly zevrubně prohlídce podrobeny také prvotisky. Kvůli existenci jen zastaralého a již neaktuálního soupisu prvotisků, byly jejich popisy oproti původnímu lístkovému katalogu z počátku padesátých let 20. století upřesněny a rozšířeny, a to jak o větší množství bibliografických údajů, tak také o podrobnější popisy vazeb a výzdobu exemplářů, včetně záznamu současného stavu. Nedatované prvotisky byly porovnány s digitálními kopiemi příslušného titulu, aby mohlo být přesně stanoveno konkrétní vydání. Dále se podařilo také přesně určit téměř všechny fragmenty inkunábulí. Z pozdně středověkých a raně renesančních vazeb prvotisků a některých paleotisků byly sejmuty obtahy a porovnány s údaji v databázi EBDB. U některých byly dohledány konkrétní knihvazačské dílny.

Na základě obou zmíněných metod se autorka této práce pokusila vytvořit obraz o historickém vývoji významné klášterní knihovny v Praze doplněný o možný výklad jejího kulturního a společenského přínosu.

3. Vznik a rozvoj klášterní knihovny ve středověku

Následující kapitola je věnována počátkům augustiniánské knihovny u sv. Tomáše v Praze a sleduje vývoj knihovny až do konce 15. století. Popis samotné knižní sbírky je založen na údajích z počátečních dvou dekád patnáctého století. Cílem autorky je poukázat na některé aspekty, které by prokázaly raně humanistickou orientaci alespoň části fondu, na kterou již v minulosti někteří autoři upozorňovali.¹³⁷ Vykreslení širších souvislostí a zasazení knihovny do kontextu ostatních augustiniánských klášterů u nás, které je rovněž součástí této kapitoly, by mělo vést k lepšímu pochopení zkoumaného jevu a přispět k objasnění funkce této významné klášterní sbírky.

Hned v úvodu je však třeba přiznat, že sledovat vývoj této knihovny v období středověku lze vzhledem k omezené pramenné základně jen velmi obtížně. K podrobnější analýze bohužel schází nejen samotné knihy, ale i archivní materiál, který by odrážel například vlastní produkci rukopisů, nákup knih, případně nárůst knihovny prostřednictvím knižních darů. Dochované knižní soupisy také příliš mnoho neříkají o kvalitativních či kvantitativních proměnách sbírky, neboť všechny vznikly téměř ve stejné době.

3.1 Zrod knihovny

Počátky augustiniánské knihovny na Malé Straně sahají bezpochyby do prvních let existence kláštera, který založil předposlední přemyslovský vládce na českém trůnu Václav II.¹³⁸ v roce 1285.¹³⁹ Sotva třináctiletý panovník, který se do dějin českého státu zapsal jako úspěšný diplomat, kterému se podařilo přivést české země k nebyvalému rozkvětu, věnoval augustiniánům nevelký pozemek s kostelíkem sv. Tomáše¹⁴⁰ těsně při hradební zdi Nového Města (dnešní Malé Strany). Ihned po příchodu augustiniánů¹⁴¹ do Prahy začal první převor Diepold se stavbou

---

¹³⁷ Nejvíce WINTER, Eduard. *Frühhumanismus*. Berlin, 1964; později též Jaroslav Kadlec (KADLEC 1985), Ivan Hlaváček (HLAVÁČEK 2005), Pavel Spunar (SPUNAR 2005) a další.

¹³⁸Václav II. (1271- 1305) se řadil mezi panovníky, kteří se rádi obklopovali vzdělaným klérem a aktivně podporovali literární kulturu. Výrazný rys královovy povahy představovala také jeho hluboká zbožnost a přichylnost k mnišskému životu. Cejpek v *Dějínách knihoven a knihovnictví* poukazuje na Václavovu štědrost vůči cisterciákům, pro které založil monumentální klášter na Zbraslavi a umožnil jim v nebyvale velké míře nákup rukopisů až v Paříži. (CEJPEK 1995, s. 89 a 91). Hlaváček uvádí výši této částky, která měla činit 200 hřiven, přičemž průměrná cena za svazek se pohybovala okolo tří hřiven. (HLAVÁČEK 2005, s. 106 – 107).

¹³⁹Král založil o dva roky později ještě klášter v Domažlicích (o klášteře viz Buben, s. 64 – 68; též PROCHÁZKA, Zdeněk. *Klášter a kostel augustiniánů v Domažlicích*. Domažlice : Nakladatelství Českého lesa, 2014; o knihovně též Jaromír Linda (LINDA 2014), viz poznámka 59).

¹⁴⁰Původně patřil kostelík stejného zasvěcení s kaplí sv. Doroty břevnovským benediktinům, kteří jej 24. dubna 1285 předali nově příchozím augustiniánům. (KADLEC 1985, s. 12; srov. též BUBEN 2007, s. 55), další literatura ke stavebnímu a uměleckému vývoji kláštera viz například výše uvedené práce Ekerta, Matějky, Nevimové a přehledová práce *Encyklopedie klášterů*.

¹⁴¹Dodnes není zcela zřejmé, jestli byl pražský konvent osídlen řeholníky z českých klášterů (z Pivoně, Šopky nebo Svaté Dobrotivě) či zda se jednalo o mnichy z Bavorska. Jediné, co lze s určitostí konstatovat, je vilemitský původ

nového kostela a kláštera, který se již od počátku dočkal mimořádné přízně bohatých a mocných dobrodinců.¹⁴² Svatotomášský klášter vynikal nad ostatní řeholní domy augustiniánů poustevníků jak osobou zakladatele, tak velikostí hmotných statků. K jeho výjimečnému postavení přispělo bezesporu také umístění kláštera v bezprostřední blízkosti sídla panovníka.¹⁴³ Většina ostatních augustiniánských klášterů v Čechách měla jen význam lokálního dosahu a svým založením se řadily k soukromým fundacím šlechty.

Augustiniánští řeholníci si záhy po svém příchodu získali značnou přízeň a to jak mezi obyvateli obou pražských měst, tak i u šlechty díky své mimořádné vzdělanosti.¹⁴⁴ Zástupci bohatšího městského patriciátu a osoby z vyšších stavů se nechávali pohřbívat v kostele i v klášterním ambitu a přilehlých kaplích a svými štědrými dary přispívali na chod kláštera.¹⁴⁵ Nákladností zařízení a množstvím uměleckých skvostů se sv. Tomáš vyrovnal nejhonosnějším pražským chrámům.¹⁴⁶

Hmotné zabezpečení poskytovalo jistě nutné zázemí také pro rozvoj knihovny. Avšak důležitou roli hrála orientace řádu, který potřeboval schopné a vzdělané řeholníky, kteří by se stali dobrými kazateli a zpovědníky.¹⁴⁷ Z tohoto důvodu byly kladeny vysoké nároky na vzdělání řádových členů, kteří měli působit v duchovní městské správě. Knihy tedy augustiniáni potřebovali jak pro studium a výuku na svých školách, tak i pro homiletickou činnost.

Přestože první písemná zmínka o knihovně pochází až z roku 1368,¹⁴⁸ lze se na základě zpráv z jiných knihoven domnívat, že zárodek knihovny si s sebou přinesli již první řeholníci

---

prvních bratří, které Petr Žitavský nazývá ve své kronice „heremite seu wilhelmité.“ (K tomu více KADLEC 1985, s. 21).

¹⁴²V roce 1306 získal klášter Pytlíkovskou zahradu od abatyše svatojiřského kláštera Kunhuty, další pozemek věnovala augustiniánům královna Eliška, manželka Jana Lucemburského v roce 1323. (Tamtéž s. 12 – 13). Kadlec cituje ve své monografii též úplná znění zakládacích listin a donací, které jsou součástí svatotomášského rukopisu *Codex Thomaus* (KADLEC 1985, s. 128, 132, 133, 135 a 136). V roce 1328 věnoval klášteru olomoucký biskup Štěpán z Tetína celou ves Lhotu (Březová u Tetína). Viz Buben 2007, s. 55.

¹⁴³ Vysvěcení chrámového chóru v roce 1316 se účastnila tehdejší světská i duchovní elita v čele s pražským biskupem Janem IV. z Dražic spolu s mohučským arcibiskupem Petrem z Aspeltu a trevírským arcibiskupem Balduinem, strýcem krále Jana Lucemburského a bratrem císaře Jindřicha VII. Účast církevních i státních autorit země i říše jen dokládá, jaký význam augustiniánskému klášteru tehdy přinášel.

¹⁴⁴KADLEC 1985, s. 36.

¹⁴⁵Kadlec uvádí přesnou výši důchodů, které klášteru každoročně plynuly z peněžních platů darovaných konventu mecenáši (kupříkladu 85 kop grošů jen z pražských domů), další příjmy pocházely ze vsí ve středních Čechách (Kunratice, Lešany, Horka, Postřižín, Středokluky, Beroun), ale též z vinic. K tomu blíže kapitola *Die wirtschaftlichen Verhältnisse des Thomasklosters*, (KADLEC 1985, s. 81 – 99).

¹⁴⁶Podle Hemmerleho se dokonce bohatstvím a nádherou kostelních paramentů řadil hned za svatovítský a olomoucký dóm. (HEMMERLE, Josef. Nikolaus von Laun. Ein Beitrag zur Geschichte der Prager Universität und des Augustinerordens in Böhmen. In *Studien zur Geschichte der Karlsuniversität zu Prag. Forschungen zur Geschichte und Landeskunde der Sudetenländer II. Freilassing-Salzburg*, 1954, s. 91; dále citováno jako HEMMERLE 1954). K tomu podrobně viz KADLEC 1985, s. 46 – 50; čtvrtá a pátá část středověké klášterní knihy *Codex Thomaus* obsahuje soupis cenného vnitřního vybavení chrámu. (Tamtéž, s. 357 – 380).

¹⁴⁷K tomu více NEUMANN, Augustin Alois. *Prameny k dějinám duchovenstva v době předhusitské a Husově*. Olomuc : Matice cyrilometodějská, 1926, s. 21 a 20. (Dále citováno jako NEUMANN 1926).

¹⁴⁸Nejstarší písemná zmínka o existenci klášterní knihovny malostranských augustiniánů je uvedena v závěti Jana ze Středy, která je datovaná 1. dubna 1368: „...donamus infrascriptos libros nostros, sitos et locatos in libraria dicti monasterii in nostro armario sub nostris caluris, ...“; opis Janova testamentu je součástí svatotomášského kodexu; publikoval též Kadlec (viz KADLEC 1985, s. 181).

z mateřského kláštera.¹⁴⁹ O podobě a složení nejstarší knižní sbírky, kterou pravděpodobně tvořily základní liturgické knihy a řehole, nemáme bohužel žádné přímé svědectví.¹⁵⁰ Stejně tak není známo, jestli klášteru na počátku přispěl její světský zakladatel nějakým knižním darem.¹⁵¹ Klášter s největší pravděpodobností neměl vlastní skriptorium a písaře si najímal příležitostně zvnějšku, stejně jako třeba třeboňský klášter augustiniánů kanovníků.¹⁵² Přesto se lze domnívat, že některé knihy vznikly přímo v klášteře, neboť jejich autory byli lektoři generálních studií a kazatelé působící u sv. Tomáše v Praze.¹⁵³

3.2 Středověké soupisy knih¹⁵⁴

O skladbě knihovny dnes vypovídají tři seznamy z počátku 15. století, které jsou součástí středověké klášterní pamětní knihy *Codex Thomaens*.¹⁵⁵ Kodex je členěn na osm částí, přičemž kromě opisů listin a privilegií obsahuje rovněž inventář klášterního majetku včetně soupisů knih.¹⁵⁶ Nejdříve je ve čtvrté části uveden seznam liturgických knih, které byly součástí chrámového pokladu.¹⁵⁷ Seznam, byl pořízen po roce 1411, čítá dohromady více než padesát mešních a chorálních knih. Další knihy jsou uvedeny v sedmé části. Jejich sepsání měl na starost

¹⁴⁹ Dnes bohužel nevíme, z kterého kláštera přišli první řeholníci. Kadlec se domnívá, že to mohl být klášter v Regensburgu. (KADLEC 1985, s. 21).

¹⁵⁰ Hirsching sice uvádí, že v pamětní knize objevil zmínku o tom, že klášter v roce 1289 vlastnil antifonář a graduál. „Anno 1289 sagt eine Note in dem libro Memorabilium Conventus libri Chorales ex Membrana in ecclesia S. Thomae Pragae, nimirum Graduale et antiphonarum grandis Voluminis conscripti fuerunt.“ (Hirsching 1788, s. 378) Tato informace však v CTh obsažena není. Pravděpodobně vycházel z některé z klášterních kronik z 18. století. Stejně tak nelze dnes doložit ani další zprávu o nejstarší klášterní knižní sbírce, kterou Hirsching uvádí. Zmíněný autor klade vznik této prvotní sbírky do souvislosti s řádovými studii a jmenuje dokonce konkrétní knihy. „In Pergameno scripti erant sequentes; unum Graduale grande. Item: media pars Gradualis. Item unum parvum graduale pro Organo. Antiphonarum in duobus Voluminibus. Martyrologium. Commune Sanctorum. Legenda de proprio Sanctorum. Quatuor Psalteria. Item alia duo Psalteria. Legendae in II. Voluminibus. Duo Collectaria in II. Vol. Psalterium quintum. D. Iohannes. Item Psalterium parvi Voluminis. Kalendarium Sacristiae seu liber Benefactorum Ecclesiae. Unum Ordinarium Rubricarum ordinis. Liber de Corpore Christi et lancea. Legenda S. Augustini. Vita S. Hedvigis. Constitutiones ordinis cum regula S. Patris. Libellus VII. Psalmorum. Duo libelli pro responsoriis. Breviarium pro Studentibus, quod habet Magister Studentium. Duodecim Missalia. Unus Canon cum tribus Missis votivis, et hi omnes sunt in Membrana pura.“ (Hirsching 1788, s. 378 – 379). Jeho údaje však obsahují nepřesnosti, neboť hned v další části píše, že knihovnu rozmnožil odkaz Jana ze Středy z roku 1360 (!). (Tamtéž)

¹⁵¹ Jednorázové obdarování kláštera při založení patřilo k běžné praxi. (Viz Dokoupil 1972, s. 6); Hlaváček, ale uvádí, že například Rožmberkové se kromě jednorázového knižního daru při založení kláštera augustiniánů kanovníků v Třeboni starali i později o rozkvět jejich klášterní knihovny (HLAVÁČEK 2005, s. 164).

¹⁵² Viz HLAVÁČEK 2005, s. 167.

¹⁵³ Mikuláš z Loun, Jindřich z Friemaru, fr. Hodko, Mikuláš ze Stráže, lektor Vincentius, fr. Wolflinus, Johann z Brugg, Johann Klenkok a další jsou autoři rukopisů, které se na počátku 15. století nacházely v klášterní knihovně. Současně je doložena jejich pedagogická či kazatelská činnost u sv. Tomáše v Praze. (KADLEC 1985, s. 62).

¹⁵⁴ Podrobnost bibliografického záznamu v CTh nemá u nás v době předhusitské a dlouho ani po ní období, kromě katalogu třeboňských augustiniánů, kterému se podrobně věnuje ve svém sborníku *Knihy a knihovny v českém středověku* Ivan Hlaváček (HLAVÁČEK 2005). Hlaváček zde uvádí v kontextu třeboňské knihovny augustiniánů kanovníků také specifika jiných augustiniánských knihoven, včetně sv. Tomáše v Praze. (HLAVÁČEK 2005, s. 156 – 207).

¹⁵⁵ S. Thomas: *Inventarium conventus Pragensis Divi Thomae Apostoli...Codex diplomaticus* (CTh). (Uložen v NAP ŘA, inv. č. 68, sign. IIIa 51; dále jen Cth). V této diplomové práci byla pro identifikaci jednotlivých děl uvedených v CTh použita čísla položek, které danému titulu přiřadil Kadlec v kritické edici CTh. Kupříkladu „pol. 3“ odpovídá v pořadí třetímu rukopisu uvedenému v soupise z roku 1418, který zahrnuje kodexy od čísla 1 do čísla 155. Druhý soupis z roku 1409 obsahuje knihy od čísla 201 do čísla 325, které se nacházely v dormitáři.

¹⁵⁶ Oběma knižním soupisům se věnoval Ivan Hlaváček (HLAVÁČEK 1966 a HLAVÁČEK 2005), před ním poprvé Joseph Neuwirth (Neuwirth 1893), dále také Miroslav Flodr (Flodr 1958).

¹⁵⁷ Čtvrtá část CTh, fol. CXXIVv-CXXVr. (KADLEC 1985, s. 374); viz též HLAVÁČEK 1966, s. 88-89 a 138-142.

sakristián Jan z Dobrowitz v roce 1418.¹⁵⁸ Seznam zahrnuje 155 svazků.¹⁵⁹ Podle místa uložení v horní sakristii a poznámky uvedené v soupise - „libri pociores“ - se lze domnívat, že se jednalo o vzácnější rukopisy. U některých je navíc připsána poznámka „libri catenati.“¹⁶⁰ Nakonec je třeba zmínit ještě o devět let starší soupis knih, který také sepsal Jan z Dobrowitz s přispěním lektora Konrada ze Schönthalu. Tento seznam má charakter lokačního katalogu, neboť jako jediný z uvedených seznamů obsahuje i údaje o uložení svazků. Soupis z roku 1409 zahrnuje 125 knih, které se nalézaly v dormitári v policích podél stěn.¹⁶¹ Tento seznam však nebyl prvním soupisem knih vyhotoveným v klášteře. Sakristián zde totiž píše, že jej pořídil podle staršího záznamu („*iuxta tenorem antiqui registri*“). Jeho vytvoření zřejmě souviselo s nástupem nového převora Johanna Deblina v roce 1388, který nechal provést inventarizaci veškerého klášterního majetku.¹⁶² Autorem staršího, avšak již nedochovaného soupisu, by pak mohl být Mikuláš ze Železné ulice, který byl v letech 1370 – 1391 zdejším sakristiánem.¹⁶³ Další doklady týkající se augustiniánské knihovny objevil Ivan Hlaváček na předešlých dvou rukopisů. Nalezené zlomky anonymních knižních seznamů z doby kolem roku 1400 částečně odpovídají jmenovaným klášterním soupisům.¹⁶⁴

Z výše uvedených údajů vyplývá, že knihovna u sv. Tomáše obsahovala v této době cca. 300-350 různých děl ve 280 svazcích a nadto další liturgické knihy uložené přímo v kostele. Mezi nimi bylo asi 30 sborníků, pravděpodobně vždy dvě nebo tři díla, která byla většinou svázána bez ohledu na obsah.¹⁶⁵ Za předpokladu, že někteří konventuálové, zejména lektoři a kazatelé, měli ve

¹⁵⁸ Sakristián se obvykle těšil velké vážnosti. K jeho povinnostem nepatřila jen starost o mešní nádoby, roucha a vše potřebné pro bohoslužbu, ale pečoval také o archiv a knihovnu. Jan Dobrowitz měl tento úřad zastávat hned dvakrát, a sice v roce 1410 a 1412. Viz KADLEC 1985, s. 26. V době, kdy vznikl druhý soupis z roku 1418, byl Jan Dobrowitz zvolen převorem u sv. Tomáše. (Viz KADLEC 1985, s. 25, srov. též Kreybich 1802, s. 59-60).

¹⁵⁹ Ačkoli není z vnitřního rozboru inventáře patrné, zda jde o tituly či svazky, lze z formy zápisu předpokládat, že se jedná o samostatné svazky. Tuto domněnku potvrzuje také inventář roku 1409, kde je u jednotlivých položek uvedeno i konkrétní místo uložení. Je tedy zřejmé, že šlo o samostatné svazky. Přesné počty svazků uváděné Kadlecem (KADLEC 1985, s. 58) se od Hlaváčka mírně liší. (HLAVÁČEK uvádí 166). K tomu blíže HLAVÁČEK 1966, s. 86 – 87; dále srov. HLAVÁČEK 2005, s. 183.

¹⁶⁰ Sedmá část CTh, fol. CLIVr-CLIr. (KADLEC 1985, s. 422 – 431).

¹⁶¹ Osmá část CTh, fol. CLIIr-CLIXv. (Tamtéž, s. 432 – 438). Hlaváček udává 131 položek. (HLAVÁČEK 1966).

¹⁶² KADLEC 1985, s. 59. Stejný názor má i Hlaváček a jako doklad cituje z Neumannovy edice: „*Fecimus priorem Prague fratrem Johannem de Doeblino, mandantes sibi, quatenus inventaria predicti conventus diligenter innovari faciat, revidendo singula, clare describendo, que in sacristia sunt, libraria, forestaria ...*“ (HLAVÁČEK 2005, s. 184, srov. Neumann 1926, s. 58). Hlaváček svou hypotézu dokládá ještě dalším faktem, a sice tím, že v osmdesátých letech se do knihovny měly dostat knihy Jana de Braculis (1385) a knihovna Mikuláše z Amatiny (1387), tudíž seznam musel vzniknout až po tomto datu; jiný názor zastával Neuwirth, který starší soupis knih kladl do souvislosti s „údajným“ počátkem knihovny v roce 1368, kdy se objevuje první zmínka o knihovně v písemných pramenech. (Neuwirth 1893).

¹⁶³ Viz KADLEC 1985, s. 26. Jeho jméno uvádí též Tomek v pátém svazku svého *Dějepis Města Prahy* (TOMEK, Václav Vladivoj. *Dějepis Města Prahy*. Sv. V. Praha : W komissí u Františka Řivnáče, 1855, s. 216).

¹⁶⁴ Analýzu soupisů publikoval Ivan Hlaváček ve *Středověkých soupisech knih a knihoven v českých zemích* v roce 1966 (HLAVÁČEK 1966). V příloze své studie publikoval oba nalezené relikt. Prvním je zlomek katalogu knihovny z konce 14. a počátku 15. století, který Hlaváček objevil na zadním předešlém rukopisu v pražské kapitulní knihovně (sign. A XCIX) a který čítá celkem 50 titulů v 17 svazcích. Mezi nimi je také svazek obsahující devět astronomických a komputistických traktátů, jinak většina teologického charakteru (několik výkladů Písne psní, materiály ke studiu Bible, filosofická literatura ale též historická *Cronica Martiniana* a *Imago mundi*). U děl jsou pečlivě uvedeny incipity a explicity, někdy též údaje o vazbě. Druhý zlomek pochází z počátku 15. století a tvoří jej soupis devíti titulů v 10 svazcích. Tradičně převažuje teologická literatura (výklady biblických knih, knihy sentencí, právnické jednotliviny), opět včetně incipitů a explicitů. Dále je třikrát poznamenán předchozí majitel: dvakrát pražský lektor Vincencius a jednou pražský lektor Martin. (HLAVÁČEK 1966, s. 86 – 89).

¹⁶⁵ Údaje o počtu svazků jsou převzaty z Kadlecovy monografie. (KADLEC 1985, s. 61).

svých celách ještě další knihy pro osobní potřebu, lze se domnívat, že kolem r. 1418 se u sv. Tomáše nacházelo asi 500 různých děl, což představuje na tehdejší poměry značný počet.¹⁶⁶ Pečlivost i detailnost vedení záznamů o knihách zase svědčí o nadprůměrné knihovnické péči, ale i o významu, jaký augustiniáni knihám přikládali.¹⁶⁷

3.3 Uložení knih

Breviáře, žaltáře a další literatura užívaná při bohoslužbách nebyla zpravidla součástí klášterní knihovny, ale nacházela se většinou přímo v lavicích v kostele. Ostatní chrámová literatura jako lekcionáře, evangeliáře, sakramentáře, misály, ordinály, graduály, antifonáře, martyrologia a životy svatých byla umístěna v sakristii. Vzácné knihy bývaly uloženy v prostoru nad sakristií – v tzv. horní sakristii.¹⁶⁸ Nejcennější z nich byly připevněny na řetěz, jiné jen volně uloženy.¹⁶⁹ V této části kláštera měl své knihy pravděpodobně uschován také Jan ze Středy.¹⁷⁰ Velká část knih patřících klášteru byla řeholníkům k dispozici v dormitáři, kde byly rozmístěny do polic podél stěn ložnice¹⁷¹ a rovněž pevně připoutány, aby nemohly být odnášeny.¹⁷² Další část literatury, jak již bylo řečeno výše, mohli mít u sebe bratři ve svých celách.

3.4 Knižní akvizice

Z marginálních poznámek v knižních soupisech lze soudit, že většinu knih si pravděpodobně klášter obstarával sám. Nejčastěji jsou jména dárců uvedena u liturgických knih evidovaných ve čtvrté části kodexu CTh. Mezi jejich jmény se objevuje rytíř Jan Kluk, ale také zdejší řeholníci, jako například převor Konrád nebo sakristián Mikuláš ze Železné ulice, bratr Michael, lektor Johannes de Braclis či bratr Johannes Pontany. Jsou-li údaje o donacích v kodexu alespoň zčásti úplné, je možné konstatovat, že jen nemnohé knihy získal klášter darem.¹⁷³ *Sermones secundum rubricam Pragensem*¹⁷⁴ věnoval augustiniánům první pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic

¹⁶⁶Pro srovnání je možné uvést, že rozsah nejvýznamnější církevní knihovny (knihovna pražské kapituly) činil v roce 1387 více než 270 svazků, ale jejich počet rychle rostl. Rovněž obě knihovny augustiniánů kanovníků v Roudnici a Třeboni disponovaly rozsáhlými knihovnami. (CEJPEK 1995, s. 95 - 96).

¹⁶⁷Uváděn je titul první knihy někdy i její autor, vždy však příslušný incipit a explicit. U dvousvazkových děl je často uveden incipit i explicit obou svazků. Pokud kodex obsahoval více děl, byl svazek uváděn jen pod názvem prvního díla např. „*cum aliis libris et sermonibus*“, „*cum diversis libris diversorum doctorum*“. S podobnou péčí se lze setkat jen u kartuziánů. Navíc většina dochovaných středověkých soupisů knih pochází od obou větví augustiniánů. (HLAVÁČEK 2005, s. 161).

¹⁶⁸Sakristie byla vybudována při severní straně kostela. Její přízemí bylo využíváno jako sakristie, druhé patro sloužilo pro ukládání svatých relikvií a dalších cenných předmětů včetně klášterního archivu.

¹⁶⁹Viz obsah CTh, který je shrnut v první části: „*Item in septima parte libri pociores, qui sunt in sacristia superiori et etiam minus avalentes*“, (KADLEC 1985, s. 115); k tomu též druhá část kodexu: „*Item libri pociores, qui habentur in sacristia, qui non sunt catthenati, et etiam aliqui parvi valoris*“, (Tamtéž, s. 126).

¹⁷⁰Část z jeho odkazu, který klášter ještě v roce 1409 vlastnil, je totiž uvedena v sedmé části CTh.

¹⁷¹V seznamu je zaznamenáno umístění knih, například „*secunda panka*“ či „*in tercio pulpito*“.

¹⁷²„*Item libri librerie conventus, qui sunt catthenati in dormitorio, per ordinem notantur*“ (Viz druhá část CTh, KADLEC 1985, s. 126).

¹⁷³Nicméně je také možné, že v seznamu byli uváděni jen významní donátoři, přestože jméno dárce mělo být podle konstitucí vždy zaznamenáno.

¹⁷⁴V CTh zařazena v osmé části (pol. 203), viz KADLEC 1985, s. 432.

(† 1364).¹⁷⁵ Rytíř Jan Kluk¹⁷⁶ daroval klášteru žaltář a misál, Pešl z Čáslavi misál, farář v Chcebuži a staroboleslavský kanovník Lovata pasionál.¹⁷⁷ Největší knižní dar však představuje část osobní knihovny Jana ze Středy († 1380).¹⁷⁸ Představený dvorské kanceláře a významný církevní prelát sepsal před svou druhou cestou do Itálie závět,¹⁷⁹ v níž odkázal augustiniánům u sv. Tomáše část své osobní knihovny, kterou měl v klášteře již dříve uschovánu.¹⁸⁰ Podle testamentu měly klášteru připadnout vedle bible, patristické a teologické literatury, také spisy antických autorů (Seneca, Livius, Valerius Maximus) a dokonce i dílo Janova současníka a přítele Danta (zřejmě Božská komedie s Dantovým komentářem). Dodnes však není jasné, zda si kancléř některé z 32 svazků po svém návratu z Itálie vzal zpět, anebo se rukopisy později ztratily. Ze seznamu z roku 1418 vychází totiž najevo, že z dvaceti šesti titulů uvedených v závěti jich klášter v této době vlastnil jen devatenáct. Mezi nimi zůstal řeholníkům mimo jiné také Seneca i Titus Livius. Naopak Valerius Maximus, Dante, Cassiodor či historická literatura z jeho sbírky již v klášterní knihovně scházela.¹⁸¹

Část knih pocházela od samotných řeholníků. Kupříkladu významný člen pražského konventu Heřman z Mindelheimu († 1420)¹⁸² věnoval klášteru komentář augustiniánského teologa Hugolina d'Orvieto († 1373)¹⁸³ k Sentencím Petra Lombardského.¹⁸⁴ Tento zapřisáhlý Vikleřův odpůrce přednášel na pražském studiu generale Sentence Petra Lombardského. V roce 1402 dokončil v Praze svůj rozsáhlý komentář k Apokalypse.¹⁸⁵ Po získání doktorátu v teologii na

¹⁷⁵Tento významný vzdělanec s bohatými styky s italskými humanisty byl znám svou osobní hmotnou podporou při rozšiřování nutně knižní výbavy církevních institucí, zejména oblíbených augustiniánů kanovníků. (Konvent v Roudnici a Kladsku). Blíže k jeho vztahu ke knize viz HLAVÁČEK 2005, s. 274 – 283; zde též uvedena další literatura.

¹⁷⁶Rytíř Jan Kluk, řečený Bolec, nájemce pražského probošství v době Karla IV., je i se svou manželkou Markétou pohřben v kostele sv. Tomáše. Viz Ekert 1883, s. 216.

¹⁷⁷„...quod Passionale dedit dominus Lowatba, plebanus de Zebusch, canonicus Bolislanyensis“ (osmá část CTh, pol. 203). Viz KADLEC 1985, s. 432.

¹⁷⁸K jeho osobě viz TADRA, Ferdinand. *Kanceláře a písaři v zemích českých za králů z rodu Lucemburského Jana, Karla IV. a Václava IV.: (1310-1420): Příspěvek k diplomacie české*. Praha, 1892; srov. též ZATSCHEK, Heinz. Studien zu Johannes von Neumarkt. In *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen*. 73, (1935), s. 1-19 (dále citováno jako ZATSCHEK 1935); nověji BLÁHOVÁ, Marie. Život a dílo Jana ze Středy. In *Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia*. 70, č. 980, Wrocław, 1990, s. 77-93; TÁŽ. Kancléři na dvoře Jana a Karla. In *Lucemburkové : česká koruna uprostřed Evropy*. Praha : NLN, 2012, s. 414-419.

¹⁷⁹Opis Janovy závěti v CTh. „Secunda pars“ Kadlec uvádí edici pod č. 43, viz KADLEC 1985, s. 180 – 181. Originál listiny v NAP ŘA, inv. č. 58, sign. L IV, odkaz Jana ze Středy klášteru u sv. Tomáše v Praze (1368).

¹⁸⁰Bible a biblická konkordance, díla patristů (Augustín, Cassiodorus, Řehoř Velký, Petr Damiani), díla exegetická (Alexandr, Nicolas de Gorron, Robert Holcot aj.), dogmatická literatura (Hugo de S. Victore, Thomas Bradwardine), historická díla (Einhard), klasičtí autoři (Seneca, Titus Livius, Valerius Maximus, Vergilis (?), Dante).

¹⁸¹Srovnání odkazu Jana ze Středy s inventáři z let 1409 a 1418 provedl Heinz Zatschek (Zatschek 1935, s. 11-13); srov. též HLAVÁČEK 2005, s. 283 – 291.

¹⁸²K jeho osobě viz BARTOŠ, František Michálek. *Doktor Heřman z Mindelheimu, obět' Táborů*, JSH 12, 1939, 1, s. 17-18. Srov. též ZUMKELLER, Adolar. Die Augustinerschule des Mittelalters: Vertreter und philosophisch-theologische Lehre. AA. Vol XXVII. Roma, 1964, s. 243.

¹⁸³Italský augustinián, zakládající člen teologické fakulty v Bologni. K jeho osobě viz ZUMKELLER, Adolar. *Hugolin von Orvieto und seine theologische Erkenntnislehre*. Würzburg : Augustinus-Verlag, 1941, s. 104 – 162.

¹⁸⁴„Hugolinus Super omnes quatuor libros Sentenciarum in pergameno, quem librum dedit frater Hermannus de Mindelheim, pro tunc baccellarius formatus sacre theologie“ (Osmá část CTh, pol. 285). Viz KADLEC 1985, s. 436. Tento knižní dar uvádí také řádový historik Kreybich, který navíc charakterizuje Heřmana o mnoho století později jako velkého příznivce vzdělání. (KREYBICH 1802, s. 93).

¹⁸⁵*Lectura super Apocalypsim* (Pragae Anno 1402). Původně byl rukopis uložen v osecké knihovně (StB 37), podle Zumkellera nyní součást Knihovny Národního muzea. (Viz ZUMKELLER 1966, s. 179).

pařížské Sorbonně působil na pražské univerzitě a svými kázáními se ostře obracel proti Husovu učení. Není známo, co jej vedlo k radikálnímu obratu, avšak o pár let později se nechal přesvědčit Čenkem z Vartenberka, aby vysvětlil několik kněží pod obojí. Přesto jej husité v roce 1420 utopili.¹⁸⁶ Jinak neznámý bratr Procopius věnoval klášteru výklad augustiniánské řehole od křesťanského teologa Huga ze Svatého Viktora († 1141).¹⁸⁷ Pražský lektor Johannes Brakel zvaný též Johannes de Braculis († 1385)¹⁸⁸ daroval klášteru komentář k Písni písní od augustiniána Aegidia Romana († 1316) a jeden misál.¹⁸⁹ Johannes byl členem sasko-durynské provincie a jeho pedagogická činnost je doložena v Paříži roku 1361 a o tři roky později také v Praze. Po roce 1374 působil jako profesor teologie při katedrální škole u svatého Víta. Klášterní knihovna u sv. Tomáše měla ve své sbírce jeho *Tractatus de contractibus secularium*.¹⁹⁰ O knihy z jeho odkazu vedl pražský konvent několikaleté spory se sasko-durynskou provincií. Jak nakonec smírcí soudce dosazený generálním převorem tento spor vyřešil, není známo.¹⁹¹ Ostatně pře o knihy po smrti řeholníka nebyly ojedinělé. Kupříkladu v roce 1387 rozhodl generál řádu Bartholomaeus de Venezia spor o knihy bratra Mikuláše staršího, který přišel do Prahy z durynského kláštera v Neustadtu.¹⁹² Zmíněný lektor Mikuláš starší z Nového Města¹⁹³ rozšířil svatotomášskou sbírku o svou osobní knihovnu, kterou se svolením generálního vikáře řádu Mikuláše de Amatrice¹⁹⁴ rozdělil mezi svůj domovský konvent a pražský klášter. K jeho osobě je třeba ještě dodat, že právě on pravděpodobně sepsal některé části pamětní knihy (CTh).¹⁹⁵

3.5 Knihovna jako doklad o kulturním působení kláštera

Klášterní knihovnu lze také vnímat jako obraz intence jejího vlastníka, který odráží nejen zaměření a poslání řádu, ale i potřeby a zájmy konkrétních řeholníků. Proto bude v následující části obrácena pozornost jak k tematické skladbě¹⁹⁶ a okolnostem, které formovaly samotnou knihovnu, tak i k některým významným členům řádu, kteří v Praze svého času působili a

---

¹⁸⁶KADLEC 1985, s. 56.

¹⁸⁷V sedmé části CTh, pol. 155. Viz KADLEC 1985, s. 431.

¹⁸⁸Johannes de Braculis.

¹⁸⁹Jiljí Římský byl žákem Tomáše Akvinského, který jako první augustinián v řádu získal magisterskou hodnost v teologii na Sorbonně.

¹⁹⁰Uveden v sedmé části CTh, pol. 38. Viz KADLEC 1985, s. 424.

¹⁹¹Viz Tamtéž, s. 61. Srov. též Neumann 1926, s. 53. Literaturu k jeho osobě uvádí Zumkeller 1966, s. 218; blíže k němu též KADLEC, Jaroslav. Das Augustiner-Generalstudium bei Sankt Thomas zu Prag in der vorhussitischen Zeit. In *AA*. Vol. XVII. Roma, 1967, s. 394 – 396.

¹⁹²Viz KADLEC 1985, s. 34.

¹⁹³Též Nicolaus senior de Nova Civitate doložen roku 1387 jako lektor řádových studií v Praze (KADLEC 1985, s. 56). Blíže KADLEC 1967, s. 397 – 399; srov. též Kreybich 1802, s. 27.

¹⁹⁴Nicolaus de Amatrice byl generálním vikářem v letech 1381 – 83.

¹⁹⁵KADLEC 1985, s. 5 a 60.

¹⁹⁶Obsahovou analýzu knihovny provedl Kadlec v kritické edici kodexu. Upozorňuje na to, že z 310 knih uvedených v inventáři je asi jen u poloviny uveden titul a autor, u sedmi děl jen autor. Téměř sto položek uvádí jen charakteristický titul, kromě několika exemplářů Písma svatého ještě asi dvacet komentářů a asi padesát sbírek kázání, z nichž třicet bez udání autora. Podle titulu a incipitu se mu podařilo s větší či menší pravděpodobností určit autora u šedesáti děl. Ovšem uváděné incipity a explicity dle něj nejsou spolehlivé. I u duplikátů jsou v inventářích mnohdy uváděné rozdílné incipity a explicity. Přesto zůstává téměř sto titulů, především sbírek kázání a komentářů k Písmu, jejichž autory se mu nepodařilo zjistit. (KADLEC 1985, s. 61).

zanechali zde své stopy, ať již v podobě knižních darů, nebo vlastní literární činností. Důraz bude kladen především na literaturu, která by potvrzovala již několikrát vyslovenou domněnku¹⁹⁷ o humanistické orientaci malostranských augustiniánů a jejich podílu na vzniku a šíření obrodného hnutí „devotio moderna.“¹⁹⁸ Jedním z autorů, kteří poukazovali na reformní proudy šířící se ve 14. století v souvislosti s augustiniány, byl také Pavel Spunar, který v jednom ze svých článků k tématu „devotio moderna“ píše: *"Pro sledování geneze "nové" zbožnosti v Čechách mají největší význam kláštery v Roudnici, Rokycanech a Třeboni, důležitý byl i klášter augustiniánů - poustevníků na Malé Straně v Praze. Všechny připsovaly význam svým knihovnám a poskytly tak svědectví o svém duchovním zaměření... Klíčem k pochopení pramének "nové" zbožnosti v augustiniánských kláštorech bylo tak i v Čechách zaměření jejich knihoven."*¹⁹⁹

O přímém působení augustiniánů eremitů v intencích nové zbožnosti bohužel zatím chybí přesvědčivé důkazy. Pro případné potvrzení hypotézy, že vedle roudnického kláštera augustiniánů kanovníků byl také malostranský konvent zřídlem a šířitelem myšlenek raného humanismu, případně hnutí *devotio moderna*, by bylo samozřejmě žádoucí detailně analyzovat především homiletickou literaturu, která vzešla z pera malostranských augustiniánů. Očekávaný výsledek by mohlo přinést studium samotných rukopisů. Analýza jejich kázání by pak mohla poskytnout odpověď na otázku, zda se skutečně augustiniáni snažili o evangelizaci a duchovní povznesení laiků v míře, která není běžná u jiných řádů a byla by v intencích nové zbožnosti. Tím by snad byla s konečnou platností potvrzena či vyvrácena hypotéza, zdali bylo šíření nové zbožnosti mezi lidem skutečným cílem augustiniánů. Výše uvedené však není účelem této diplomové práce a ani její autorka není kompetentní podobnou analýzu provést. Její snahou je zasadit klášterní knihovnu do dobových a společenských souvislostí a poukázat na její kulturně-historickou funkci, případně otevřít cestu dalšímu výzkumu.²⁰⁰

¹⁹⁷ Předně Kadlec ve své monografii z roku 1985 (KADLEC 1985, s. 78 – 81); dále také SPUNAR, Pavel. *Česká devotio moderna – fikce a skutečnost. Listy filologické*. 2004, roč.127, č. 3-4 (dále citováno jako SPUNAR 2004); ze zahraničních autorů zejména GUTIÉRREZ 1981, s. 211.

¹⁹⁸ Fenoménu obrodného hnutí se v minulosti věnovala řada odborníků s velmi odlišnými názory. O původu a významu pojmu „devotio moderna“ neexistuje dosud v odborné zahraniční literatuře jednotný názor. V této práci je pojem užíván tak, jak jej definoval Pavel Spunar v článku *Česká devotio moderna – fikce a skutečnost*. (SPUNAR 2004, s. 356-370). Spunar tímto pojmem označuje „novou zbožnost“ vycházející z potřeb duchovní obrody české zbožnosti, jejímiž šířiteli byly u nás augustiniánské kláštery a nikoli poloreligijní domy jako v Nizozemí. Proto ji také nazývá „augustiniánskou spiritualitou;“ jinak ji chápal Eduard Winter, který ji spojoval s Gerhardem Grootem (viz WINTER, Eduard. *Frühumanismus*. Berlin, 1964). Srov. též SPĚVÁČEK, Jiří. *Devotio moderna, Čechy a roudnická reforma. K úsilí o změnu mentalit v období rostoucí krize morálních hodnot*, MHB 4/1995, s. 171-197; SPUNAR, Pavel. *K počátkům české devotio moderna*. In *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*. 1991, roč. 31, č. 1, s. 35-39.

¹⁹⁹ SPUNAR 2004, s. 361.

²⁰⁰ V poznámkách pod čarou jsou uváděny konkrétní dochované exempláře, jejichž autory byly augustiniáni a které více méně odpovídají položkám v obou soupisech. Bibliografický seznam všech dochovaných středověkých rukopisů od augustiniánů poustevníků, které se dnes nacházejí ve středoevropských knihovnách, pořídil Zumkeller. (ZUMKELLER, Adolar. *Manuskripte von Werken der Autoren des Augustiner-Eremitenordens in mitteleuropäischen Bibliotheken*. Würzburg : Augustinus-Verlag, 1966; dále citováno jako ZUMKELLER, 1966). U rukopisů uložených v Národní knihovně je uvedeno číslo, pod kterým je rukopis evidován v katalogu rukopisů Josefa Truhláře (TRUHLÁŘ, Josef. *Catalogus codicum manu scriptorum latinorum qui in C. R. Bibliotheca publica atque universitatis Pragensis asservantur I-II*. Pragae, 1905-1906).

3.5.1 Literatura k pastorační a běžné praxi v duchovní správě

Augustiniáni byli známí svými vynikajícími kázáními. K tomuto účelu sloužily hojně zastoupené sbírky homiletik, kterých bylo v knihovně asi padesát svazků. O duchovní péči zaměřené na kazatele a řádové sestry svědčí mnohé z nich svými názvy: *Sermones ad clerum* nebo *Sermones ad virgines*. Mezi autory najdeme řadu lektorů, neboť profesori teologie se obvykle věnovali také kazatelské službě. Jmenovitě jsou uvedeni následující autoři: slavný lidový německý kazatel z řádu františkánů - Berthodl z Regensburku († 1272), (148), dále jistý Soccus, který bývá ztotožňován s francouzským cisterciákem Konradem z Brundelsheimu († 1321)²⁰¹ a také například Johannes Busco.²⁰² V soupisech však figurovala také kázání dnes neznámých autorů: Johnnes Cresten, Jacobinus či Piper. V knihovně samozřejmě nechyběly ani homilie augustiniánských autorů. Tři svazky vlivného řádového teologa Heinricha z Friemaru st. († 1340), který řídil rozsáhlou německou provincií ještě před jejím rozdělením.²⁰³ O tom, že knihovna sloužila k přípravě kazatelů, svědčí také příručka augustiniána Heinricha z Regensburku *Lucianus*.²⁰⁴ Od italského augustiniána Michaela de Massa (+ 1337) pochází velikonoční kázání *Passio Domini*²⁰⁵ a od Alberta z Padovy (+1328) *Postilla quadragesimalis*.²⁰⁶

Nás však zajímají hlavně kázání, která sepsali přímo konventuálové od sv. Tomáše. Dvěma rukopisy přispěl do knihovny jeden z nejvýznamnějších příslušníků řádu u nás - Mikuláš Teschl z Loun († 1371), o němž bude podrobnější zmínka v souvislosti s řádovými studií.²⁰⁷ Frater Hodko, který kolem roku 1339 zastával funkci kazatele u sv. Tomáše, odkázal knihovně svůj *Contractus sermonum*.²⁰⁸ Celkem osmi rukopisy svých kázání obohatil klášterní knihovnu lektor Mikuláš, pravděpodobně vedoucí řádových studií u sv. Tomáše v roce 1412. Jeho spisy jsou uvedeny v seznamu z roku 1418 hned vedle sebe, což vede k domněnce, že zmíněný lektor působil u sv. Tomáše a zemřel krátce před pořízením soupisu.²⁰⁹ S největší pravděpodobností byl oním lektorem vedoucí řádových studií Mikuláš ze Stráže († po 1394), neboť je prokazatelně autorem *Quadragesimale* z roku 1411. Tento rukopis, který začíná Mikulášovou dedikací strýci z matčiny strany Janovi ze Stříbra,²¹⁰ je uveden mezi knihami, které Mikuláš klášteru odkázal a dnes

²⁰¹Pol. 230.

²⁰²Pravděpodobně anglický premonstrát a slavný matematik Johannes de Sacrobosco († 1256). (2 svazky, pol. 115).

²⁰³Incipity u pol. 74, 76, 304 se téměř shodují s incipitem pol. 333, který uvádí Zumkeller. (Zumkeller 1966, s. 159 – 160). Je tedy možné, že jeden z exemplářů v knihovně metropolitní kapituly 818 (E. 58) případně další v NK Praha (č. 685) byly součástí středověké sbírky malostranských augustiniánů.

²⁰⁴Pol. 231, s. 434 a 63. Shodný incipit nese mnoho exemplářů. Některé také v rukopisných sbírkách v ČR (např. NK Praha, NM Praha). Viz Zumkeller 1966, č. 344, s. 166.

²⁰⁵Pol. 86, KADLEC 1985, s. 427 a 63. V Knihovně Metropolitní kapituly v Praze tři rukopisy se shodným incipitem (653 (D 87), 810 (E 52, 2) a 818 (E 58) a jeden v NK Praha (č. 284). Viz Zumkeller 1966, č. 695, s. 332 a 333.

²⁰⁶Pol. 77, KADLEC 1985, s. 426 a 63. Srov. Zumkeller 1966, č. 83 a 85, s. 50 – 51.

²⁰⁷Bohužel oba zmíněné rukopisy jsou dnes nezvěstné. (KADLEC 1985, pol. 205, s. 432).

²⁰⁸Pol. 204, s. 432. Podle Kreybicha je autorem „*dictiones de tempore et de sanctis*“ (Kreybich 1802, s. 13).

²⁰⁹KADLEC 1985, s. 62.

²¹⁰„*Epistola sequentis operis eximii ac egregii lectoris fratris Nicolai de Straz ordinis fratrum heremitarum ordinis sancti Augustini scripta ad Johannem de Myza, canonicum ecclesie Pragensis et rectorem ecclesie parochialis sancti Galli Maioris civitatis Pragensis anno domini millesimo trecentesimo nonagesimo quarto.*“ Jan ze Stříbra (Johannes de Myza) byl svatovítským kanovníkem a kazatelem u sv. Jiljí v Praze. (KADLEC 1985, s. 62). Srov. Zumkeller 1966, č. 720, s. 399.

patří do rukopisné sbírky Knihovny Národního muzea.²¹¹ Vzhledem k tomu, že incipit tohoto rukopisu se shoduje s incipitem *Quadragesimale* z knihovny u sv. Tomáše,²¹² lze se s velkou pravděpodobností domnívat, že autorem všech knih kázání, které jsou uvedeny ve svatotomášském soupisu za sebou, je lektor Mikuláš ze Stráže.²¹³ Také další *Sermones colecti ad clerum* pocházejí od malostranského augustiniána, a sice od jistého lektora Vincentia.²¹⁴ Blíže neznámý frater Wolflinus je autorem dvousvazkového *Quadragesimale*. Z explicitu je pouze zřejmé, že tento pražský augustinián pobýval určitý čas v Krakově.²¹⁵

Tematicky zajímavý je kodex s kázáním o sv. Václavovi, který byl spolu s ostatní hagiografickou literaturou uložen v sakristii.²¹⁶ Za zmínku stojí i další legenda vztahující se k slezské patronce sv. Hedvice. Kult této světice se do Čech rozšířil v souvislosti se sňatkem Karla IV. s Annou Svidnickou. Ze Slezska však pocházel také Karlův kancléř Jan ze Středy.²¹⁷ Z poměrně hojně zastoupeného žánru týkajícího se životů svatých je třeba s ohledem k řádu uvést též kodex, který obsahuje *Historia de corpore Christi, Notata et historia de lancea Domini* a nakonec ještě *Legenda sancti Augustini* od augustiniána Jordana z Quedlinburku (+ 1370). Všechny tyto kodexy jsou zaznamenány ve čtvrté části CTh, který navíc uvádí například tři graduály, jeden antifonář ve dvou svazcích, již zmíněnou legendistickou literaturu, šest žaltářů, přičemž u jednoho je uveden jako dárce rytíř Jan Kluk, u dalšího zase poznámka, že se jedná o žaltář menší hodnoty určený pro mládež. Dále zde byly evidovány dva kalendáře se svátky světců, jeden ordinář, konstituce s řeholí sv. Augustina, breviář pro studující, několik menších zpěvníků a ještě třináct misálů, u kterých je většinou uvedeno i jméno dárce.

Pomoc pro kazatele nabízely také výklady k *Pater noster* a *Ave Maria*, stejně jako *pasionály*. Nechyběla Voraginoва sbírka legend ze života svatých,²¹⁸ ani *Rationale divinorum officiorum* Wilhelma Duranta († 1296) vysvětlující původ a symbolický význam křesťanského rituálu.²¹⁹ Nezbytnou součástí klášterních knihovny představovala také pomůcka pro sestavení kalendáře²²⁰ a samozřejmě nejrůznější slovníky a biblické komentáře.

²¹¹Viz BARTOŠ, František Michálek. *Soupis rukopisů Národního muzea v Praze*. Svazek II. Praha : Melantrich, 1927, s. 220, č. 3180.

²¹²„*Quadragesimale eiusdem lectoris Nicolai in quaternis non ligatum, cuius principium est: Cum ieiunatis, finis vero: Pater et Filius et Spiritus sanctus*“ (v sedmé části CTh pol. 427, KADLEC 1985, s. 427).

²¹³Dva výklady mše (pol. 78 a 83), dále *Sermones de Sanctis per circulum anni, Sermones de tempore cum maioribus festivitatis, Sermones dominicales, Sermones per adventum et maiores festivitates* (pol. 79 - 82), *Sermones ad virgines de sanctis* (pol. 85) a *Quadragesimale* (pol. 84). KADLEC 1985, s. 62 a 426 – 427.

²¹⁴Pol. 143.

²¹⁵„... cum eram in terra Egyp̄ti, id est in Krakonya“ (pol. 110). Viz KADLEC 1985, s. 63 a 428.

²¹⁶„*Passionale, incipiens a sancto Wenceslao et finitur in Translatione sancti Wenceslai*“ (pol. 119, KADLEC 429 a 63).

²¹⁷V roce 1967 byly v sakristii kostela sv. Tomáše objeveny fresky z doby kolem r. 1355, na nichž je zpodobena patronka Slezska - sv. Hedvika a Jan ze Středy v pozici asistenční figury.

²¹⁸Pol. 313. KADLEC 1985, s. 63 a 438.

²¹⁹Pol. 250. KADLEC 1985, s. 63 a 435.

²²⁰Pol. 255. KADLEC 1985, s. 63 a 435.

3.5.2 Studium generale a významní augustiniánští lektoři

Na utváření profilu knihovny mělo rozhodující vliv založení generálních řádových studií. Toto řádové vysoké učení (*studium generale*) bylo založeno jako jediné svého druhu v rozsáhlé bavorské provincii.²²¹ Na něm mohli nadaní řeholníci pokračovat ve studiu teologie, které navazovalo na tříletá provinciální studia, během nichž museli studenti získat solidní znalost latinské gramatiky, logiky, stejně jako obratnost ve filosofii a osvědčit více než dobrou orientaci a znalost Písma.²²² Zvlášť talentovaní řeholníci pak byli navíc vysíláni na jednu z šesti univerzit v Evropě,²²³ kde mohli získat nejvyšší teologické vzdělání. Dosažená akademická hodnost je posléze opravňovala vyučovat na jednom z řádových vysokých učení, případně zastávat funkci *regens studiorum*, tedy představeného řádových studií.²²⁴

Již ve čtyřicátých letech 14. století dosahovalo pražské generální studium vysoké úrovně a těšilo se velké úctě a vážnosti.²²⁵ Konvent u sv. Tomáše v Praze se stal duchovním centrem řádu severně od Alp. Pražští augustiniáni byli v čilém kontaktu s italskými augustiniánskými kláštery, zejména s florentským konventem Santo Spirito, který se stal místem setkávání předních učenců a humanistů jako byl Nicolo Niccoli († 1437), Johannes di Lorenzo nebo Coluccio Salutati († 1406).²²⁶ Do Prahy přicházelo studovat nebo vyučovat mnoho významných učenců, kteří si s sebou přinášeli také knihy. Bohužel zdaleka ne všechny příchozí známe jménem. Jedním z nejvýznamnějších však byl Jindřich z Friemaru ml., který řídil řádová studia v letech 1342 – 1350²²⁷ a který byl autorem třech sbírek kázání, jež patřily do původní svatotomášské sbírky.²²⁸

Jeho současníkem byl Mikuláš Teschl z Loun († 1371), který je v listinách poprvé uváděn v roce 1334.²²⁹ Tento významný teolog a dlouholetý provinciál získal magisterskou hodnost

²²¹Pravděpodobně zde fungovalo již od počátku 14. století, ale písemně je doloženo až v roce 1334 (v CTh, druhá část, č. 71). (KADLEC 1985, s. 50). Obdobná řádové vysoké učení vzniklo v roce 1385 také ve Vídni. (KADLEC 1993, s. 170).

²²²Vedením studií pověřoval generál řádu vždy jednoho regenta, který složil mistrovské zkoušky z teologie a dva lektory bohosloví, kteří se museli prokázat zkouškou z teologie a filosofie. *Regens studiorum* měl za povinnost vykládat Písmo svaté a vést disputatione, případně přednášet některé části z filosofie. Neumann 1926, s. 15, srov. též KADLEC 1985, s. 50.

²²³Do Sieny, Perugie, Boloně, Florencie, Oxfordu nebo Cambridge. (Neumann 1926, s. 16); srov. též Hemmerle 1954, s. 96.

²²⁴Viz Neumann 1926, s. 16. Zde je také uveden seznam studentů a lektorů z řad augustiniánů, kteří působili na řádových studiích v Praze ve 14. století. (Tamtéž, s. 17 a 18).

²²⁵Neumann uvádí, že věhlas řádových studií přitahoval do Prahy studenty až ze vzdálených zemí. Jako příklad uvádí, že v 90. letech 14. století byli do Prahy posláni dva belgičtí klerikové na přímluvu hraběte z Malines (Neumann 1926, s. 16) a lektoři od svatého Tomáše byli také často zvaní na jiné univerzity a řádová studia. V roce 1385 byl na generální studia založená ve Vídni povolán pražský lektor Mikuláš z Domažlic. Viz list fr. Bartoloměje z 28. července 1385, cituje Neumann 1926, s. 53).

²²⁶Podle Gutiérreze přispěli k rozšíření humanismu v českých zemích právě augustiniáni od sv. Tomáše. Řádový historik poukazuje přitom nejen na zmíněné kontakty s italskými centry humanismu, ale i na skladbu zdejších augustiniánských knihoven, kde se vedle teologických děl objevovaly také některé knihy antických či humanistických autorů. (GUTIÉRREZ 1981, s. 211).

²²⁷V CTh zmíněn jako „professor actu regens“ (CTh, fol. 111); viz též Hemmerle 1954, s. 95 a KADLEC 1993, s. 170.

²²⁸V sedmé části CTh: „*Sermones de sanctis in pergamenio magistri Henrici de Friemaria, principium eorum: Ascendam in palmam, finis vero: videtur quod historia*“ a „*Item secundus liber magistri Henrici de Friemaria De sanctis in pergamenio cum tabula retro, cuius principium est: ascendam in palmam, finis vero: secundum ordinem angelorum*“, v osmé části CTh: „*Sermones magistri Henrici de Friemaria de sanctis in pergamenio, principium: Ascendam, finis: angelorum ibidem*“ (KADLEC 1985, s. 62, 426 a 437).

²²⁹Kreybich z něj udělal dvě různé osoby (Nicolaus de Luna a Nicolaus Teschl. (Kreybich 1802, s. 27).

v teologii na pařížské Sorbonně.²³⁰ Několik let působil na pražských řádových studiích jako *lector secundarius*.²³¹ Jeho úkolem bylo vykládat knihy sentencí Petra Lombardského, logiku a další nezbytné filosofické disciplíny. Později byl pověřen vedením řádových studií a od roku 1344 stál opakovaně v čele bavorské provincie.²³² V úřadě provinciála si Teschl počínal rovněž velice obratně. Jeho zásluhou bylo založeno celkem 17 nových augustiniánských klášterů u nás²³³ i v sousedních zemích. Jeho nevšedních schopností a rétorického nadání si byl vědom také Karel IV., který jej pověřil pronesením slavnostního projevu u příležitosti dvou významných státních událostí. Poprvé v roce 1344 při aktu uvedení prvního pražského arcibiskupa do úřadu, podruhé při své korunovaci v roce 1347.²³⁴ Svého oblíbeného kaplana a rádce, kterého nazýval „consiliarius noster dilectus“, povolal Karel i na nově založenou pražskou univerzitu, kde byl jmenován prvním profesorem teologie. Pedagogickou činnost na pražské univerzitě musel přerušit jen kvůli svému jmenování světícím řezenským biskupem v roce 1362. Mikuláš po sobě zanechal rozsáhlé homiletické dílo.²³⁵ Také jeho homiletika byla součástí svatotomášské knihovny na počátku 15. století.²³⁶

K blízkým přátelům Mikuláše z Loun se řadil i další výjimečný muž z okruhu Karla IV. – kancléř Jan ze Středy, známý svými vztahy k italským humanistům a velkou náklonností vůči augustiniánům.²³⁷ Také tento významný světský i duchovní hodnostář zanechal nesmazatelnou stopu v malostranském klášteře a jeho knihovně. Když přišel mladý Jan v roce 1347 do Prahy, vyhledal pravděpodobně Mikuláše z Loun, aby získal vlivného zastánce a přímluvce u dvora.²³⁸ Ve své horlivé snaze po vzdělání se Jan již tehdy mohl stýkat s lektory působícími na řádové škole u sv. Tomáše, kteří byli v kontaktu se svými řeholními bratry v italských kláštorech – v Boloni,

²³⁰Tuto informaci uvádí Hemmerle s poznámkou, že jeho přítomnost na Sorbonně není pramenně doložena, ale je vysoce pravděpodobná. Srov. též KADLEC, Jaroslav. Die homiletischen Werke des Prager Magisters Nikolaus von Louny. In *AA*. Vol XXIII, Roma, 1973, s. 242. (Dále jen KADLEC 1973).

²³¹Tato skutečnost je písemně doložena, neboť v roce 1334 je uveden jako jeden ze smírčích soudců, které jmenoval Jan IV. z Dražic. Mikuláš byl pověřen zjednat nápravu ve sporu mezi farním klérem a žebravými řády. (Hemmerle 1954, s. 96), srov. též KADLEC 1985, s. 29.

²³²V letech 1344 – 54. KADLEC, 1973, s. 243.

²³³Klášter v Sušici (1330), Krasíkov v západních Čechách (1342), Bělá pod Bezdězem založená Jindřichem Berkou z Dubé (1345), dále na Moravě kláštery v Brně (1350), v Moravském Krumlově (1355 – 56), v Litomyšli (1355 – 56) a v Osvětimanech (1359), v severních Čechách klášter v Jevíčku (1370) a klášter v Dolním Ročově (1373). V době Karla IV. byly založeny také významné augustiniánské kláštery v Polsku (Krakov, Varšava, Reszel), které byly osazovány řeholníky z českých klášterů. (Krakov osazen z Domažlic, Reszel z Prahy) KADLEC 1985, s. 30 - 31.

²³⁴Znění obou proslovů je dochováno v opisu, který je součástí rukopisu uloženého v Pražské metropolitní kapitule (sign. E 54 „*Vestivit pontificem stola bissina ...*“ (f. 49 a 58) a „*Eris corona gloriae in manu Domini et diadema ...*“ (f. 108 – 109); viz též ZUMKELLER 1966, s. 338. O tomto kodexu se Hemmerle domnívá, že byl součástí středověké sbírky malostranského konventu. (HEMMERLE 1954, s. 124)

²³⁵Některá jeho kázání jsou součástí rukopisného kodexu uloženého dnes v Jagellonské univerzitní knihovně v Krakově (č. 1649; sig. AA. II. 22). Jejich analýzu provedl Kadlec (KADLEC 1973).

²³⁶V osmé části CTh, pol 222 a 205: „*liber Sermones in papiro magistri Nicolai de Luna; principium erunt signa in sole et luna, finis vero quam coronam nobis in presenti*“ a „*sermones dominicales magistri Nicolai de Luna in pergamento; principium Hora est tam nos, finis vero eternam promerentur amen*“; bohužel oba rukopisy jsou dnes nezvěstné. (KADLEC 1985, s. 62, 432 a 433).

²³⁷Jeden z důkazů přízně Jana vůči malostranskému konventu je možné spatřovat v jeho cestě z Olomouce do Prahy kvůli vysvěcení dokončené chrámové lodi, kterou podnikl krátce před svou smrtí v roce 1378, přestože byl již velmi nemocný. Jako dobrodinec a podporovatel augustiniánů je také zpodoběn na fresce v sakristii svatotomášského kostela. Dále lze uvést, že Jan pozval augustiniány poustevníky do svého biskupského rezidenčního města Litomyšle, kde pro ně založil nový klášter (1356).

²³⁸KADLEC 1985, s. 31.

Florencii a Padově, tedy ve městech, které bezesporu patřily ke střediskům raného humanismu. Není vyloučeno, že na rozhodnutí odkázat část své knihovny malostranským augustiniánům mělo velký podíl právě osobní přátelství obou mužů.²³⁹ Sympatie vůči Mikulášovi z Loun dokazuje i Janova intervence při jmenování Mikuláše světícím biskupem v Řezně. Mikuláš však nebyl jediným augustiniánem, kterému se dostávalo takové přízně. Také další dva augustiniáni patřili do okruhu osob, k nimž měl Jan blízko. Za bratra Anděla z Doblína (Angelus Deblin) se litomyšlský biskup přimlouval u pařížského kardinála, který rozhodoval o udělení doktorských diplomů na Sorbonně. Druhým byl lektor Ebrhard, kterého doporučoval kardinálově ve Florencii, aby jej vysvětil na biskupa.²⁴⁰

Přátelské pouto však Jana pojilo ještě k jednomu významnému muži z augustiniánského řádu – Johannu Klenkokovi († 1374).²⁴¹ Tento slavný středověký učenec, který vstoupil do řádu po studiích kanonického práva v italské Boloni, se proslavil svým odmítavým postojem k německému zákoníku *Sachsenspiegel*. Jako nadaný právník byl řádem roku 1345 vyslán na věhlasná řádová studia teologie do Prahy.²⁴² Již během svých boloňských studií přišel Johann Klenkok do styku s předními představiteli raného humanismu. Bologna byla v té době považována za centrum humanistického hnutí, kde působil mezi jinými také věhlasný kanonista Johannes Andrea a augustinián Bartoloměj z Urbina, představitel historicko-kritického směru augustiniánské školy a autor nejobsáhlejší konkordance k dílu sv. Augustina. Oba učenci se rovněž přátelili s Petrarcou. Je nanejvýš pravděpodobně, že Klenkok se s nimi během svého pobytu v Boloni potkával. Již během svých pražských studií zřejmě patřil mezi šířitele myšlenek raného humanismu v Praze. V této době zřejmě také navázal přátelský vztah s kancléřem Janem ze Středy. V roce 1351 odešel do Oxfordu, kde o tři roky později získal bakalářský titul a v roce 1359 také magisterskou hodnost. V letech 1363-68 byl zvolen provinciálem sasko-durynské provincie a současně řídil řádová studia v Erfurtu. V roce 1370 se kvůli nepříznivé situaci, do níž se dostal kvůli sporu o právní kodex „Saské zrcadlo“ (*Sachsenspiegel*), uchýlil pod záštitu svého přítele Jana ze Středy do Čech. Od roku 1370 působil opět v Praze jako profesor a věhlasný učenec v oblasti morální teologie. Jan ze Středy jej jmenoval do funkce inkvizitora ve své olomoucké diecézi. Jako inkvizitor vedl vyšetřování proti českému reformátorovi Janu Milíčovi z Kroměříže.²⁴³ Také jeho *Quodlibet magistri Johannis Clencon cum expositione litterali super Sentencias* bylo

---

²³⁹Kadlec se domnívá, že Janův odkaz souvisí s věhlasem pražských generálních studií u sv. Tomáše a vědeckou činností samotných řeholníků, kteří o své knihy náležitě pečovali. (KADLEC 1985, s. 32).

²⁴⁰Neumann 1926, s. 17. Srov. též KADLEC 1985, s. 32.

²⁴¹Dopisy uvádí Hemmerle 1954, s. 110 v poznámce 38. K osobě J. Klenkoka viz TRAPP, Damasus. Johannes Klenkok. In *Lexikon für Theologie und Kirche*. Freiburg im Breisgau, 1960, s. 1050-1051.

²⁴²Podle mínění některých řádových historiků (například Pamphila) studoval Klenkok od poloviny čtyřicátých let v Praze u sv. Tomáše (1346-51). (KADLEC 1985, s. 55).

²⁴³Viz KADLEC 1985, s. 54 – 55. K jeho osobě viz SCHMIDT-WIEGAND, Ruth. Klenkok, Johann. In *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 3. Lipsko : Duncker & Humblot, 1876, s. 43. Dostupné také z: <http://www.deutsche-biographie.de/ppn119151405.html>; dále TRAPP, Damasus. Notes on John Klenkok OSA († 1374). *Augustinianum*. 1964, vol. 4, s. 358-404.

součástí klášterní knihovny.²⁴⁴ Jak je patrné z poznámky v soupise, obsahoval kodex dvě díla, a sice *Quodlibet* a Klenkokův komentář k Sentencím, který vykládal toto kompendium teologické nauky větu po větě.²⁴⁵ Jeho teologické spisy sice svou formou i obsahem ještě patří do středověku, ale za „humanistický“ rys lze označit jeho snahu verifikovat citované texty na základě studia originálních pramenů a opatřit tyto citace údaji odkazujícími k danému prameni.²⁴⁶

3.6 Klášterní knihovna jako součást univerzitních studií

Po založení pražské univerzity a vzestupem Prahy mezi evropská města ještě více vzrostla vážnost pražských řádových studií v rámci celého řádu. Panovník povolal do profesorského kolegia teologické fakulty elitní teology, mimo jiné také augustiniány. Řeholníci byli oprávněni studovat na univerzitě a získat všechny akademické hodnosti, zároveň bylo řádové studium začleněno do útvaru univerzity. Mikuláš Teschl z Loun se stal plnoprávným členem profesorského sboru teologické fakulty. V prvních letech po založení univerzity se přednášky konaly v klášteře, kde také studenti bydleli spolu se svými profesory. Lze se tedy domnívat, že knihovna v této době sloužila nejen řeholníkům, ale také studentům a lektorům, kteří přicházeli mnohdy z velmi vzdálených krajín. Zcela jistě si s sebou brali také knihy, které v Praze zase mohly sloužit jako předloha pro vznik nových rukopisů.

Svatotomášské soupisy obsahují velké množství knih, které byly určeny především ke studiu a pravděpodobně také k meditaci. Z četného zastoupení biblicko-exegetické a biblické literatury je zřejmé jakou důležitost přikládali augustiniáni biblickým studiím.²⁴⁷ Kromě dvou exemplářů kompletní Bible,²⁴⁸ eviduje soupis také části Písma – jeden rukopis se Starým zákonem²⁴⁹ a dva rukopisy Nového zákona.²⁵⁰ Lze se také domnívat, že bratři mohli mít ještě další svazky u sebe v celách, které nebyly evidovány v soupisech. K tomuto typu literatury se dále řadí komentář k částem Starého a Nového zákona francouzského teologa Petra Cantora († 1197) z odkazu Jana ze Středy,²⁵¹ dále biblická konkordance,²⁵² jakož i větší počet slovníků a výklad hebrejských výrazů.²⁵³ Mimo to měli bratři v knihovně k dispozici různé příručky k Písmu – kupříkladu od františkánských teologů Mauritia Hiebornica († cca. 1270) a Johanna Marchesina

---

²⁴⁴ Pol. 63, KADLEC 1985, s. 70.

²⁴⁵ „*Quodlibet magistri Johannis Clencon cum expositione litterali super Sentencias cum aliis anexis in papiero et in copertorio ...*“ (KADLEC 1985, s. 426).

²⁴⁶ GUTIÉRREZ 1981, s. 212.

²⁴⁷ Ostatně důležité místo zaujímala Bible a její studium také u augustiniánů kanovníků. Viz složení knihoven roudnického, rokycanského i třeboňského kláštera, na které upozornil mimo jiné také Spunar ve svém článku o devocio moderna. (SPUNAR 2004, s. 362 – 366). Dále též HLAVÁČEK 2005. O knihovně roudnických augustiniánů pojednává nově také diplomová práce Adély Novákové (Viz NOVÁKOVÁ, Adéla. *Roudnickí augustiniáni – knihovna a dílo*. Diplomová práce. Praha 2013. Karlova univerzita, Fakulta filosofická).

²⁴⁸ Pol. 67 a 201.

²⁴⁹ Pol. 91.

²⁵⁰ Pol. 66 a 206.

²⁵¹ Pol. 12, v sedmé části CTh (KADLEC s. 64 a 423).

²⁵² Zřejmě od Huga de S. Caro, který sepsal první biblickou konkordanci se svými spolubratry v klášteře sv. Jakuba v Paříži. Viz pol. 202 (KADLEC 1985, s. 64 a 432).

²⁵³ Pol. 2, 129, 298 a 308.

(po † 1250) či biblickou encyklopedií dominikána Johanna Balbina z Ženevy († po 1298). Jeho *Catholicon* byl uveden v soupise z roku 1409 na prvním místě. Do této skupiny lze také přiřadit asi 20 anonymních komentářů k perikopám církevního roku, k jednotlivým evangeliím, k Pavlovým dopisům, dva k Apokalypse a dále ke knihám Starého zákona. Z odkazu Jana ze Středy zde nalezneme postilu,²⁵⁴ často připisovanou františkánskému teologovi Alexandrovi z Hales († 1245) a dvou svazkovou postilu pravděpodobně od Johanna z Hesdinia.²⁵⁵ Četně zastoupeny byly v knihovně i nejrozumnější komentáře středověkých řádových teologů - kupříkladu dominikána Nicholase z Gorrain († 1295) ke kanonickým listům a jeho řádového bratra Roberta Holkota († 1349) nebo od františkánů Anselma z Laonu († 1170) k Janovu evangeliu a Mikuláše z Lyry k Pavlovým listům. Nalezneme mezi nimi také spisy augustiniánských teologů. Italský řeholník Michael de Massa († 1337) je autorem výkladu k Matoušovu evangeliu,²⁵⁶ Hermann z Schildsche († 1357) komentáře k Písni písni²⁵⁷ a Augustinius z Ancony († 1328)²⁵⁸ výkladu k perikopě Zvěstování (*Super misus*).²⁵⁹ Z hlediska literární produkce malostranských augustiniánů je třeba uvést dílo *Lectura super Cantica canticorum* již zmíněného pražského lektora Mikuláše ze Stráže²⁶⁰ a další výklad k Písni písni Johanna z Brugg, který zřejmě kolem roku 1390 studoval u sv. Tomáše v Praze.²⁶¹

Překvapující je poměrně sporé zastoupení děl sv. Augustina, které zahrnovalo pouze *De Trinitate*, *De Genesi ad Litteram* a *Confessiones*.²⁶² Zvláště uvážíme-li, že generální kapitula uspořádaná v roce 1391 nařídila všem *regens studiorum* a profesorům generálních studií vycházet při přípravě přednášek, disputací i kázání z děl sv. Augustina a z prací řádových lektorů, zejména z Aegidia Romana.²⁶³ Jiná augustiniánská knihovna náležející pařížskému klášteru Grand-Augustins čítala před rokem 1400 přinejmenším na 55 různých spisů sv. Augustina.²⁶⁴ Četné zastoupení nejdůležitějšího řádového světce v pařížské knihovně i v dalších řádových knihovnách tedy souviselo se studijním „programem“ augustiniánských řádových studií, v rámci nichž bylo pevně stanovené kurikulum i povinné učební materiály.

Na druhé straně oplývala knihovna mnoha pseudoaugustiniánskými spisy, které by mohly svědčit o nové duchovní orientaci malostranských augustiniánů. Předně je třeba uvést *Soliloqui*

---

²⁵⁴ Pol. 17.

²⁵⁵ *Postilla Alexandri super Johannem* (pol. 17), *Postilla super Job* Johanna de Hesdinio († 1367) (pol. 6). (KADLEC 1985, s. 64).

²⁵⁶ Pol. 311, shodný incipit „Erunt fructus ...“ Zumkeller uvádí pod číslem 694 dva exempláře v NK Praha (č. 1887) a jeden ve vídeňské Národní knihovně (č. 1512). (Zumkeller 1966, s. 331).

²⁵⁷ Pol. 317 (KADLEC 1985 s. 65).

²⁵⁸ Augustinus Triumphus z Ancony se do historie zapsal jako velký zastánce svrchované moci papeže. Jeho *Summa de potestate ecclesiastica* byla opakovaně vydávána i tiskem.

²⁵⁹ Pol. 312. (KADLEC 1985 s. 65).

²⁶⁰ Pol. 81 (tamtéž).

²⁶¹ Pol. 152 (KADLEC 1985, s. 64).

²⁶² Pol. 242, 42, 91 a 44.

²⁶³ Tamtéž, s. 170.

²⁶⁴ ZUMKELLER, Adolar. Die Augustinerschule des Mittelalters: Vertreter und philosophisch-theologische Lehre. In *AA*. Vol. XXVII. Roma, 1964, s. 171.

animae ad Deum,²⁶⁵ které do němčiny přeložil Jan ze Středy (*Buch der Liebkosung*).²⁶⁶ V klášterních soupisech se však jeho německý překlad nikde neobjevuje. Dále lze uvést *Meditationes*, *De spiritu et anima*, *De dono disciplinae* a výklad listu Galatským.²⁶⁷ Na první pohled se zdá, že v knihovně scházelo hlavní Augustinovo dílo *De civitate Dei* a nejdůležitější antipelagianistické spisy. Tato díla, jakož i spisy dalších církevních otců, však mohlo obsahovat šest sborníků, které začínají díly sv. Augustina. Z hlediska nastupujícího humanismu je ovšem zásadní přítomnost díla italského augustiniána Bartholoměje z Urbina († 1350). Jeho *Milleloquium*, které představovalo nejrozšířenější konkordanci k Augustinovi s asi 15 000 texty ze všech děl církevních otců doplněné o abecedně uspořádaná hesla, bylo v knihovně zastoupeno hned ve dvou exemplářích,²⁶⁸ přičemž jeden z nich pocházel z odkazu Jana ze Středy.²⁶⁹ Gutiérrez nazývá Baroloměje z Urbina „objevitelem“ rukopisů a řadí jej na jedno z čelních míst mezi humanisty.²⁷⁰ Za zmínku stojí také čtyři svazky svatého Jeronýma, který je vedle svatého Augustina pokládán za hlavního patrona raně humanistického hnutí.²⁷¹ Mezi knihy, které by mohly podat důkaz o nové duchovní orientaci zaměřené k sebereflexi, patří též *Regula pastoralis*²⁷² a ještě další dvě díla Řehoře Velkého († 604), z nichž výklad ke knize Job se do knihovny dostal z odkazu Jana ze Středy.²⁷³ Ve sbírce ovšem nechyběla ani slavná Isidorova encyklopedie *Etymologiae* zahrnující veškeré profánní a teologické vědění pozdní antiky.²⁷⁴ Rozsáhlejší sbírka textů církevních otců nesoucí název *Manipulus florum* se vyskytuje v soupisech dvakrát.²⁷⁵

Početně nejvíce byla v knihovně zastoupena teologická díla ze 13. a 14. století a komentáře k Aristotelovi. Právě tato skutečnost svědčí o studijním zaměření klášterní knižní sbírky, která měla poskytovat nezbytné zázemí pro teologická a filosofická studia. Rozmanitost zastoupených děl a jejich autorů zase naopak vypovídá o šíři a intelektuální úrovni augustiniánských generálních studií v Praze.

Soupisy registrují značný počet exemplářů Sentencí Petra Lombardského a bezpočet komentářů k této univerzální středověké učebnici teologie od nejrůznějších význačných teologů

²⁶⁵ Pol. 319.

²⁶⁶ Český překlad *O samotném rozmlouvání duše s Bohem* vyšel poprvé v roce 1543, pak v překladu Daniela Adama z Veleslavína v Praze roku 1583, 1600, 1784, 1786 a v překladu Benigna Sichrovského roku 1736. K osobě Jana ze Středy viz KLAPPER, Joseph. *Johann von Neumarkt, Bischof und Hofkanzler : religiöse Frührenaissance in Böhmen zur Zeit Kaiser Karls IV.* Leipzig, 1964.

²⁶⁷ Pol. 46, 72, 47, 71 a 302.

²⁶⁸ Pol. 3 a 215.

²⁶⁹ Také v našich rukopisných fondech je toto dílo zastoupeno hojně – viz šest rukopisů v Knihovně metropolitní kapituly (č. 124, sig. A 73 IV, č. 304 – 307, sig. B 15 I-IV), jeden v knihovně NM (č. 3141, sig. XII A 3) a jeden v NK Praha (č. 2273). Viz Zumkeller 1966, s. 88 – 89, č. 173.

²⁷⁰ O velké oblibě a rozšíření tohoto díla svědčí více než padesát dochovaných rukopisů a pět tištěných vydání (s. 201), dodnes je to nejobsažnější rejstřík k spisům sv. Augustina. V podobném duchu vytvořil Bartoloměj také *Milleloquium S. Ambrosii*. (GUTIÉRREZ 1981, s. 201).

²⁷¹ Tři svazky s dopisy (pol. 20) a jeho komentář ke knize Daniel a k malým prorokům (pol. 28), viz KADLEC 1985, s. 66.

²⁷² Pol. 62.

²⁷³ Pol. 39.

²⁷⁴ Pol. 16.

²⁷⁵ Pol. 35 a 293.

z řad světského i řádového duchovenstva.²⁷⁶ Mezi dominikány jasně převažují spisy Tomáše Akvinského († 1274).²⁷⁷ Přesto je zvláštní, že v soupise není nikde uvedeno jeho hlavní dílo *Summa theologiae*. Nicméně respekt a úcta k jeho osobě je patrná z poznámek u jeho jména "*beatus*" nebo "*sanctus*." Soupis uvádí také další knihu z Janova odkazu, a sice Bradwardinovo vrcholné teologické dílo *De causa Dei contra Pelagium et de virtute causarum*,²⁷⁸ v němž anglický scholár a matematik Thomas Bradwardine pojednává geometrickou metodou o lidské a Božské vůli, nutnosti a nahodilosti, ale také o Božím předzvěděni o předurčení.²⁷⁹ Bradwardinova teologie, která vycházela z učení sv. Augustina, poskytuje mimo jiné další důkaz o silné orientaci knihovny na tohoto světce.

Spisy nejznámějších augustiniánských teologů byly v knihovně k dispozici přinejmenším vždy v několika svazcích jejich hlavních děl. Vedle známých teologů, jejichž práce se často objevují ve středověkých soupisech ostatních klášterních knihoven (Bonaventura, sv. Anselm, Duns Scotus aj.), byla u sv. Tomáše zastoupená také díla, jejichž autoři se v našich knihovnách téměř nevyskytují, kupříkladu Onufrius Stecchetti z Florencie (†1403), Tomáš ze Štrasburku († 1357) nebo Řehoř z Rimini († 1358).

Zdá se poněkud zvláštní, že v soupisech je uvedeno jen poměrně málo teologických prací význačného augustiniánského teologa Aegidia Romana (+1316),²⁸⁰ jehož učení bylo přijato za závaznou oficiální řádovou scholastickou nauku. Jiljí byl žákem Tomáše Akvinského a zároveň prvním augustiniánem, který získal v Paříži stálé místo na Sorbonně. Kromě jeho nejznámějšího díla *De regimine principum*,²⁸¹ které napsal na žádost budoucího francouzského krále Filipa IV. Sličného, chovala knihovna ještě komentáře k Aristotelovi a *Quodlibet cum quaestionibus de angelis*.²⁸² Je možné, že byla u Tomáše známá i další díla tohoto význačného augustiniánského teologa, ale zřejmě byla uložena v celách lektorů a nikoli v knihovně.²⁸³ V každém případě měli klerici možnost studovat spisy jeho následovníků - Aegidiova žáka a bezprostředního nástupce na pařížské univerzitě Jakoba z Viterbo († 1308)²⁸⁴ či Tomáše ze Štrasburku.²⁸⁵ Tento nejvýznamnější

²⁷⁶Například františkáni Bonaventura a Wilhelm z Ware, Hugo Ripelin ze Štrasburku a další. (KADLEC 1985, s. 66 – 67).

²⁷⁷ *Summa contra Gentiles* (pol. 279, 280), *Questiones de malo* (pol. 283), postila *Catena aurea* (pol. 111) a obhajoba mendikantů *De religiosis contra magistros Parisienses et eorum haeresim* (pol. 118), viz KADLEC 1985, s. 67.

²⁷⁸ KADLEC 1985, s. 67.

²⁷⁹ LEFF, Gordon. *Bradwardine and the Pelagians: A Study of His "De Causa Dei" and Its Opponents*. Cambridge : Cambridge University Press, 1957.

²⁸⁰ Aegidius (též Jiljí Římský) sepsal mimo jiné teologickou a částečně i právní apologii papežské moci *De Ecclesiastica Potestate*, které se věnuje článek exprovinciála Miroslava Černého: (ČERNÝ, Miroslav. Teolog papežské moci Jiljí Římský a právní aspekty jeho díla. In: *Právněhistorické studie*, 43. Praha, 2013, s. 232 – 244); k jeho dílu a pedagogické činnosti viz Zumkeller 1964, s. 167 – 262.

²⁸¹ Zumkeller uvádí více než sto opisů, které jsou dnes dochovány ve středoevropských knihovnách. V Praze je dnes uloženo šest rukopisů (tři v Knihovně metropolitní kapituly: 1023 (sig. G 30), 1055 (sig. H 4/1) a 1056 (sig. H 4/II), další pak v NK Praha (č. 610, 1548 a 1902). (Viz Zumkeller 1966, č. 54, s. 36 - 38). Aegidiovo dílo bylo přeloženo i do několika jazyků (němčiny, angličtiny, francouzštiny a hebrejštiny).

²⁸² Pol. 23 a 288.

²⁸³ Z dalších jeho děl se v Praze dnes nachází šest rukopisů *Sermones de corpore Christi*, jeden rukopis Jiljího spisu o dědičném hříchu a o predestinaci a čtyřikrát jeho *Quodlibeta* (Zumkeller 1966, s. 15 - 48).

²⁸⁴ Dvakrát komentář k sentencím (pol. 57 a 274) a dále dvakrát *Quodlibet* (272, 273). Shodný incipit uvádí Zumkeller i u exemplářů v Praze – v NK Praha (č. 112) a Knihovně NM (č. 3595, sig. XV F 5). (Zumkeller 1966, č. 443 a 441, s.

představitel přísné aegidiánské orientace v řádu ve 14. století, který se velmi zasazoval o obnovení disciplíny a významným způsobem ovlivnil podobu řádových studií, byl v knihovně zastoupen svým komentářem k *Sentencím*²⁸⁶ a dílem *De sanguine Christi*.²⁸⁷ Ke stejné orientaci se řadil také další řádový teolog Gerhard ze Sieny (+1336).²⁸⁸ Zklamáním se zdá být jen nízký výskyt díla Řehoře z Rimini,²⁸⁹ zakladatele historicko-kritického směru pozdně středověké augustiniánské školy a nejlepšího znalce sv. Augustina. Na rozdíl od Aegidia Římského a ostatních scholastiků se dílem sv. Augustina zabýval komplexněji, například bral zřetel i k dalším Augustinovým spisům (antipelagianistickým). Jeho humanistické smýšlení, které je možné spatřovat v širší záběru studovaného materiálu a v kritickém přístupu k pramenům, by totiž opět potvrzoval větší výskyt literatury vytvořené již na principech humanismu. Řehoř byl však zastoupen v knihovně jen jedním neúplným exemplářem a komentářem k první Knize sentencí Petra Lombardského.²⁹⁰ Závan humanismu však do knihovny mohly přinášet rukopisy, jejichž autoři patřili k blízkému okruhu přátel Franceska Petrarky.²⁹¹ Kromě již jmenovaného Bartoloměje z Urbina, se v knihovně nacházel rovněž komentář Bonsemblana Baduaria z Padovy († 1369).²⁹² I další komentář k *Sentencím*, který knihovně věnoval Heřman z Mildelheimu, byl od italského augustiniána Hugolina z Orvieta († 1373).²⁹³

Soupisy uvádějí také díla z oblasti spekulativní teologie. K nim patří mimo jiné *De sacramentis christianae fidei*, patřící původně Janovi ze Středý, v němž augustinián-kanovník Hugo de S. Victor podal výklad křesťanské víry v duchu sv. Augustina. Od Jindřicha z Friemaru st. se zde nacházelo jeho hojně rozšířené dílo *De decem praeceptis* zabývající se výkladem Božího desatera.²⁹⁴ Do oblasti morální teologie se řadí také již výše zmíněný traktát lektora Johanna Brakela a ještě několik dalších děl od různých autorů (například od Johanna de Quedlinburg († 1370)).²⁹⁵

Nás však více zajímá, do jaké míry a jakými díly byla v knihovně zastoupena literatura z oblasti křesťanské mystiky, která by svědčila o obrodných proudech hlásajících novou zbožnost založenou na individuálním následování života Ježíše Krista a jeho lidství. Tyto myšlenky lze nalézt mimo jiné v díle dvou augustiniánů Simona Fidati († 1348) a Michaela de Massa, jejichž

---

213 – 214). K osobě Jakoba z Viterbo viz ECKERMANN, K. Willigis. Jakobus v. Viterbo. *LThK*. 1960. 2. Aufl., Bd. 5, s. 849.

²⁸⁵K jeho osobě viz *LThK* 1965, X, s. 147 – 148.

²⁸⁶ Zumkeller uvádí jeden exemplář v Knihovně metropolitní kapituly č. 443 (sig. C 24) viz Zumkeller 1966, č. 825, s. 387.

²⁸⁷ Pol. 90.

²⁸⁸ *Quodlibet* (pol. 276). K jeho osobě viz *LThK* 2. vyd., díl 4, 1960, s. 722 – 723.

²⁸⁹ Blíže k jeho osobě viz TRAPP, Damasus. Gregory of Rimini's Manuscripts, Editions and Additions. In: *Analecta Augustiniana* VIII. Roma, 1958, s. 425 – 443. Srov. též KADLEC 1985, s. 69.

²⁹⁰ Pol. 56 a 53.

²⁹¹ Podrobněji se jednotlivým augustiniánům z Petrarkova a Boccacciova okruhu věnuje GUTIÉRREZ (viz „*Vorläufer und Vertreter des Humanismus*“ In: GUTIÉRREZ 1981, s. 197 – 213).

²⁹² *Quatuor principia in libros Sententiarum* (pol. 56); srov. též Zumkeller 1966, č. 205.

²⁹³ Jeden exemplář s jeho komentářem uložen v NK Praha (č. 1443) viz Zumkeller 1966, č. 411, s. 200.

²⁹⁴ Pol. 219. Spis se řadí k základním dílům morální teologie. V pražských knihovnách jich Zumkeller napočítal celkem devatenáct (!) dochovaných exemplářů. Viz Zumkeller 1966, č. 325, s. 144 – 152.

²⁹⁵ *Tractatus de virtutibus et vitiis* (viz KADLEC 1985, s. 72).

spisy figurují v seznamech svatotomášských knih.²⁹⁶ Zvláště spisy Fidatiho měly velký ohlas jak v Německu, tak i u nás. Čerpal z nich také reformní kazatel Jan Milíč z Kroměříže († 1374) a později i Martin Luther († 1546). Dokonce Jan ze Středy si opatřil opis Fidatiho homilií k nedělním evangeliím, o němž se vyjádřil, že patří k jeho „nejmilejším.“²⁹⁷ Ve svatotomášském soupise figuroval latinský překlad Fidatiho díla *L'ordine della vita christiana delle sentenze dei santi Padri* a také výtah z jeho nejdůležitějšího spisu *De gestis Salvatoris*.²⁹⁸ Vedle toho se v knihovně nacházela též díla, která se hojně vyskytovala i v jiných klášterních knihovnách (*De clauistro animae, Speculum humane salvationis, De itineribus aeternitatis, Speculum humane felicitatis, Viridarium consolationis* aj.).²⁹⁹ Konečně do svatotomášské sbírky patřila také kniha *De stimulo amoris* vycházející z prostředí³⁰⁰ františkánské křesťanské mystiky a je připisovaná sv. Bonaventurovi. Ta se do knihovny dostala z odkazu kancléře Jana.³⁰¹

Historická literatura se objevuje v seznamech jen ve velmi omezeném počtu. Z odkazu kancléře Jana získal klášter sbírku konciliárních dekretů *Liber conciliorum*.³⁰² Avšak základní učebnicí dějin ve středověku *Historia scholastica* (207) Petra Comestora († 1179) a dvěma exempláři kroniky moravského dominikána Martina z Opavy († 1278) *Chronica Martiniana* je výčet více méně vyčerpán.

V klášterní knihovně samozřejmě nemohla chybět základní díla z oblasti kanonického i světského práva, ale nikoli v takovém rozsahu jako v Roudnickém klášteře. Z právnické literatury se zde nalézalo *Digestum* a komentář Hugolina de Presbyterius k částem Justinianova kodexu,³⁰³ ale také stěžejní dílo z církevního práva *Decretum Gratiani* s konkordancí³⁰⁴ a nejrůznější příručky, jako například sbírka církevního práva *Tabula Martimiana* kronikáře Martina z Opavy.³⁰⁵ První středověké repertorium právních pojmů shrnutých do dvou svazků *Liber Azonis*³⁰⁶ figuruje v soupisech taktéž.³⁰⁷ V seznamech je zaznamenáno také několik titulů, které by mohly patřit do této kategorie, ale jejich incipity neumožňují díla přesněji identifikovat.³⁰⁸

Osvojení filosofie, logiky, rétoriky, gramatiky a zpěvu patřilo k základním předpokladům pro úspěšné zvládnutí biblických studií nutných k dosažení kněžského svěcení, případně některé z

²⁹⁶ *Vita Christi* (pol. 72); srov. též Zumkeller 1966, č. 692, s. 331.

²⁹⁷ KADLEC 1985, s. 72.

²⁹⁸ Jen v pražských knihovnách je dnes evidováno sedm rukopisů. (Knihovna metropolitní kapituly: č. 495, (sig. C 66 I), NK v Praze (č. 172, 174, 795, 808, 1520 a 2219).

²⁹⁹ Pol. 228, 45, 94, 95, 151. Viz KADLEC 1985, s. 73 – 74.

³⁰⁰ Pol. 124 a 150.

³⁰¹ Jan ze Středy přeložil text této knihy také do němčiny. Kadlec v této souvislosti dodává, že druhý, méně zdařilý překlad, vznikl ještě předtím v brněnském augustiniánském klášteře. (viz KADLEC 1985, s. 73). K oběma překladům viz KLAPPER, Joseph. Schriften Johannis von Neumarkt: Buch der Liebkosung. Teil 3, Stachel der Liebe Übersetzung des Liber, qui dicitur Stimulus amoris. In *Vom Mittelalter zur Reformation*. Berlin, 1939.

³⁰² Pol. 5. (KADLEC 1985, s. 74).

³⁰³ Pol. 36 a 40.

³⁰⁴ Pol. 34 a 253.

³⁰⁵ Pol. 90.

³⁰⁶ Azzo († 1197) byl italský právník a vyučoval právo v Bologni. Jeho *Liber Azonis* se stala nepostradatelnou příručkou pro všechny studenty práv. (KADLEC 1985, s. 75).

³⁰⁷ Pol. 7.

³⁰⁸ Například položka 268. (KADLEC 1985, s. 75).

akademických hodností.³⁰⁹ Proto nepřekvapí ani četné zastoupení filosofické literatury v klášterní knihovně. Zatímco základní literaturu pro studium teologie na generálních studiích reprezentovala Bible a Čtyři knihy sentencí Petra Lombardského, pro filosofii byly závazné Aristotelovy „*libri naturales*“ a *Metaphysica*.³¹⁰ V inventářích proto také nejčastěji figurují přírodovědné a etické spisy tohoto řeckého filosofa, či komentáře k jeho dílu.³¹¹ Některá Aristotelova přírodovědná díla (*Physic*, *De caelo et mundo*, *De generatione et corruptione*, *Meteorologica*, *De anima a Metaphysica*) byla součástí spisu *Summa naturalium* augustiniána Paula de Venetiis († 1429).³¹² U některých děl není uveden autor, ale podle poznámky lze soudit, že se jednalo o Aristotelovy spisy.³¹³ Z přírodovědy se v inventáři objevil komentář k Meteorologii od slavného komentátora Alexandra z Aphrodisias (2. – 3. století).³¹⁴ Za povšimnutí rozhodně stojí komentáře dvou arabských filosofů středověku – Averroa († 1198) a Avicenny († 1037) k Aristotelově Mechanice a Fyzice.³¹⁵ Velké množství komentářů pocházelo přirozeně od řádových teologů, hlavně od Aegidia Romana³¹⁶ a dále Tomáše Akvinského. Bez zajímavosti není ani komentář Johanna Viridana, o kterém Kadlec soudí, že by se mohlo jednat o váženého učenice, dvojnásobného rektora pařížské univerzity a významného aristotelského komentátora Johanna Buridana († 1350).³¹⁷ Několik rukopisů s komentáři k Aristotelovi lze dle Kadlece připsat německému scholastikovi Albertu Velikému († 1280).³¹⁸

Při charakterizování středověkého fondu klášterní knihovny u sv. Tomáše je třeba se ještě zastavit u otázky bohemikálních rukopisů, které soupisy vůbec neuvádějí. Stejně jako se zde nevyskytují díla v německém jazyce, ačkoli kázání byla pravidelně v obou jazycích – česky i německy. Navíc podpora česko-jazyčné a německo-jazyčné náboženské literatury náležela ke kulturnímu programu Karla IV. i kancléře Jana ze Středy. Kadlec tuto absenci částečně vysvětluje tím, že je možné se domnívat, že náboženské knihy v mateřtině stejně jako bible patřily k osobnímu majetku konventuálů a tudíž nebyly evidovány v dochovaných soupisech.³¹⁹

³⁰⁹ K náplni studia viz Neumann 1926, s. 14 – 16. Dále také GUTIÉRREZ 1985, s. 169 – 172.

³¹⁰ Neumann 1926, s. 16. Podrobně viz GUTIÉRREZ 1985.

³¹¹ Dvakrát *Metaphysica* (pol. 260 a 261), dvakrát *Ethica* (pol. 25 a 244), přičemž je míněna Etika Nikomachova, dále *Textus totius philosophie naturalis* (pol. 125) a *Summa naturalium* (pol. 244).

³¹² Pol. 244. Srov. též Zumkeller 1966, č. 739, s. 345 – 346.

³¹³ *De Historia animalium* (pol. 235), *Notabilia per naturam animalium ...* (pol. 99). (KADLEC 1985, s. 75).

³¹⁴ Pol. 239.

³¹⁵ Pol. 126 a 254. (KADLEC 1985, s. 76).

³¹⁶ Třikrát komentář *Super Elenchorum* (pol. 237, 257 a 135), komentář k Fyzice (pol. 126), dále *Scriptum super Posteriorum* (pol. 243), *De Generatione et corruptione* (pol. 246) a komentář k *Super Priorum* (238), k *Anima* (pol. 249) a k *Coelo et Mundo* (pol. 24).

³¹⁷ *Liber quaestionum honorabilis viri magistri Johannis Viridani super omnes libros Ethicorum* (pol. 26). Viz KADLEC 1985, s. 76.

³¹⁸ Pol. 243, 234 a 236. (KADLEC 1985, s. 77).

³¹⁹ KADLEC 1985, s. 78.

3.7 Husitské války

Slibný rozvoj klášterní knihovny přerušily až husitské války. Na jaře roku 1420 byl celý areál husity vydrancován a zapálen, krátce poté co všichni řeholníci opustili klášter. O osudu klášterní knihovny neexistují žádné přímé zprávy, jen konstatování řádového historika Kreybicha, že se bratrům podařilo všechny knihy ukrýt včas do bezpečí a do kláštera se bez úhony vrátily po roce 1490, kdy v čele svatotomášského konventu stanul převor Augustin z Domažlic.³²⁰ Tuto Kreybichovu informaci však nelze opřít o žádné další prameny. Na druhou stranu ji však nelze ani vyvrátit, neboť například brněnský klášter u sv. Tomáše se v této pohnuté době stal útočištěm mnoha augustiniánů z různých moravských i českých klášterů, kteří si s sebou brali rovněž celé knižní sbírky.³²¹ Přesto zůstává nezodpovězenou otázkou, v jaké míře a zdali se vůbec středověká knižní sbírka do kláštera znovu navrátila, uvážíme-li, že z původního velkolepého areálu zbyly doslova jen ruiny a po celé 15. století zůstal klášter neobydlen. Podle mínění některých historiků přišel klášter o veškeré drahocenné středověké vybavení.³²² Je také možné, že některé knihy dali do zástavy nebo prodali sami řeholníci, neboť klášter pozbyl během husitských válek veškerý majetek i platy a řeholníci neměli z čeho žít.³²³ Není tedy vyloučeno, že o středověké rukopisy, které se měly stát údajnou kořistí Švédů v roce 1648, přišel klášter již mnohem dříve.

3.8 Ostatní augustiniánské knihovny

Závěrem je třeba ještě obrátit pozornost ke knižním fondům některých jiných augustiniánských klášterů s cílem zasadit středověkou knihovnu u sv. Tomáše do celkového vývoje u nás. Obecně lze konstatovat, že obě větve augustiniánů (eremité i kanovníci) se svým vztahem ke knihám vymykají středověkým zvyklostem, což dosvědčují jak dochované inventáře a katalogy, tak také nebývalá preciznost jejich vedení. Jistě není náhodou, že většina tohoto evidenčního materiálu vznikla v prostředí augustiniánských klášterů.³²⁴ Páteří všech augustiniánských knihoven byla teologická a liturgická literatura, Bible, spisy patristů (hlavně sv. Augustin, Řehoř I. a sv. Jeroným), nejrozličnější komentáře a dále též díla z oblasti křesťanské mystiky, filosofie a církevního práva. Za společný rys lze také označit převládající studijní a pracovní zaměření jejich sbírek.

Vůdčí místo mezi řeholními domy augustiniánů kanovníků u nás zaujímal klášter v Roudnici, který získal mnoho cenných rukopisů od významných církevních hodnostářů. Ačkoli

---

³²⁰ Kreybich 1802, s. 95 a 96. Theobald Gruber, řádový archivář, o knihovně v souvislosti s husitskými válkami ve své klášterní kronice (Gruber 1756) nic bližšího neuvádí.

³²¹ Viz DOKOUPIL, Vladislav. *Dějiny moravských klášterních knihoven ve správě Univerzitní knihovny v Brně*. Brno, 1972, s. 81.

³²² Viz například MATĚJKA, Bohumil. *Přestavba a výzdoba chrámu sv. Tomáše při klášteře poustevníků řádu sv. Augustina na Menším Městě Pražském*. Praha, 1896, s. 9 (dále citováno jako MATĚJKA 1896).

³²³ Viz KADLEC 1985, s. 100 – 101. Shodně referuje Matějka (Matějka 1896, s. 7).

³²⁴ Na tuto skutečnost upozornil Hlaváček ve svém sborníku věnovaném knihovnám ve středověku. (HLAVÁČEK, 2005). Ke středověkým knihovnám augustiniánských klášterů blíže viz Ivan Hlaváček (Tamtéž, s. 156 – 207).

dnes známe pouze malou část fondu této významné církevní knihovny,³²⁵ je možné říci, že se rozmanitostí děl a jazykovým složením podobala svatotomášské knihovně, kde rovněž dominovala latina. Výrazným rysem roudnické knihovny však byla vlastní tvůrčí činnost roudnických kanovníků, dále hojně zastoupení literatury z oblasti církevního práva a rukopisů jihofrancouzské provenience, které se do knihovny zřejmě dostaly darem od zakladatele kláštera Jana IV. z Dražic.³²⁶

U treboňských augustiniánů kanovníků, jejichž klášter a knihovna vděčily za svůj vznik a rozvoj mocnému šlechtickému rodu Rožmberků, vystupuje asi nejvíce do popředí vysoký výskyt bohemikální rukopisné produkce, která u sv. Tomáše zcela chybí a poměrně rychlý nárůst počtu knih.³²⁷

Knihovna rokycanské kanonie se od zmíněných lišila jen větším výskytem reformační literatury, například díly Jana Milíče z Kroměříže, Konráda Waldhausera či dokonce Jana Husa a menším či případně nulovým zastoupením základní studijní literatury.³²⁸

O středověkých knižních sbírkách ostatních klášterů augustiniánů eremitů nemáme k dispozici žádné přímé zprávy. Přestože se nedochovaly žádné knižní soupisy a většinou ani žádný archivní materiál, je více než pravděpodobné, že musely existovat. Obsahovaly většinou pouze základní literaturu nezbytnou pro chod kláštera (řehole, bohoslužebná literatura, Bible a snad též základní příručky kanonického práva). Jedinou výjimku představoval brněnský klášter u sv. Tomáše založený markrabětem Janem Jindřichem v roce 1350. Rozvoj tamější klášterní knihovny, z jejíž středověké sbírky se dodnes zachoval jen zlomek, stimulovalo domácí řádové učiliště. Kromě většího zastoupení rukopisů italské provenience se však v ničem zásadním od ostatních zmíněných knihoven nelišila.³²⁹

Na konec je možné ještě uvést stručnou zmínku, kterou máme o knihovně v klášteře Svatá Dobrotivá. Informace o ní se objevuje v souvislosti s donací arcibiskupa Zbyňka Zajíce z Hazmburka († 1411) z roku 1403. Zmíněný prelát měl augustiniánskému klášteru odkázat několik svých knih. Poznámka sice neobsahuje žádné konkrétní údaje o klášterní knihovně, ale dozvídáme se z ní, že se jednalo o knihovnu „drahocennou.“³³⁰

---

³²⁵ K této knihovně nemáme k dispozici žádný středověký katalog ani soupis knih, avšak na základě provenienčního průzkumu se podařilo identifikovat sto padesát šest rukopisů. Adéla Nováková, která se v poslední době zabývala roudnickou knihovnou, uvádí ve své diplomové práci, že knihovna mohla obsahovat cca. čtyři sta až pět set svazků, přičemž identifikovat se dosud podařilo pouhou čtvrtinu. (NOVÁKOVÁ, Adéla. *Roudničtí augustiniáni – knihovna a dílo*. Diplomová práce. Praha 2013. Karlova univerzita. Filosofická fakulta. Nejnověji ke vztahu roudnického kláštera k hnutí devotio moderna viz M. DRAGOUN, L. Doležalová, A. Eberssonová (edd.): *Ubi est finis huius libri deus scit: Středověká knihovna augustiniánských kanovníků v Roudnici nad Labem*. Praha: Scriptorium, 2015.

³²⁶ HLAVÁČEK 2005, s. 189.

³²⁷ HLAVÁČEK 2005, 156 – 181.

³²⁸ HLAVÁČEK 2005, s. 186 – 187.

³²⁹ Dokoupil 1972, s. 79 – 81.

³³⁰ Tuto informaci uvádí Hlaváček v poznámce č. 177. (HLAVÁČEK 2005, s. 190).

4. Novověk

Následující kapitola popisuje vývoj knihovny od počátku 16. století do prvního desetiletí 19. století. Je rozdělena chronologicky podle století, přičemž část každého oddílu je vždy věnována alespoň zevrubně dobovému kontextu a historii samotného kláštera, který byl určující i pro dějiny klášterní knihovny. Uváděné údaje vycházejí jak z archivních pramenů a sekundární literatury popsané v úvodní kapitole, případně v poznámkách pod čarou, tak i z provenienčního průzkumu dochovaných exemplářů.

4.1 Situace v první polovině 16. století

Během husitských válek přišel klášter téměř o veškerý majetek.³³¹ Řeholníci, kteří se pokusili o návrat, zápasili doslova o holý život. Zprvu se museli ukrývat v měšťanských domech a byli odkázáni jen na dary a almužny nemnohých podporovatelů. Navíc katastrofální stav klášterních budov po husitských vpádech a ničivých požárech neumožňoval až do devadesátých let 15. století opětovný návrat bratří a znovu osídlení kláštera.³³² O obnovu řeholního života v malostranském klášteře se roku 1497 zasloužil převor Augustin z Domažlic (1497-1502).³³³ Kláštery na utrakvistickém území se staly duchovním útočištěm katolické menšiny. Finanční prostředky pro provizorní zastřešení kostela a nejnutnější stavební opravy klášterního areálu získávali augustiniáni od zprvu nepočetné, avšak stále vzrůstající skupiny dobrodinců, kteří se hlásili ke straně pod jednou způsobou.³³⁴ Za jejich odkazy a dary ve formě věčných platů ze vsí a domů, pozemků, nemovitostí či cenných předmětů byl klášter povinen konat v uvedených dnech stanovené bohoslužby. Na klášter pamatovali jak malostranští měšťané - zámožní obchodníci, řemeslníci a patriciát, tak

---

³³¹ Většina klášterů, které přežily husitské bouře, se nacházela v zuboženém stavu, jak majetkově, stavebně, tak i personálně. Ani peníze z královské pokladny nedovolovaly systematicky podporovat katolické instituce, neboť král byl zaneprázdňen na uherském bojišti. Výjimku představovaly pouze kláštery ležících se na území s převahou německy mluvícího obyvatelstva, která nebyla zasažena husity, jako například Olomouc, Brno, Plzeň, panství Rožmberků. (MIKULEC, Jiří. *Církev a společnost raného novověku v Čechách a na Moravě*. Praha : Historický ústav, 2013, s. 57). Proto také zdejší klášterní knihovny přečkaly toto období bez větších ztrát, případně se dokonce rozrostly o knihy ze zničených klášterů. (Například augustiniánská knihovna v Brně viz DOKOUPIL 1972, s. 81; dále knihovna kláštera křižovníků s červenou hvězdou, CEJPEK 2007, s. 117). Více k problematice církve v raném novověku, jejímu společenskému, politickému i sociálnímu postavení, organizaci a významu viz uvedená kniha Jiřího Mikulce. Z ní také autorka čerpala mnoho cenných informací pro tuto práci.

³³² Dnes již nelze přesněji stanovit, kdy a v jakém počtu se řeholníci vrátili zpět. Opakovaně se pokoušeli znovu osídlit klášter snad již od roku 1435 (KADLEC 1993, s. 185); srov. též BUBEN 2007, s. 57.

³³³ První starostí nového převora po husitských bouřích bylo získání rozchváceného majetku zpět: „*Prima illius cura erat census testantes ex villis et domibus exquirere, atque oblatas a Benefactoribus eleemosynas colligere, ex quibus Anno 1498 redemit praedium Lužecz per Hussitas abalienatum...*“ (KREYBICH 1802, s. 109).

³³⁴ Mezi dobrodinci je na předním místě uváděn Zdeněk Tvoch s manželkou Kateřinou z Machovic a synem Janem Kladrubcem, kteří přispěli úctyhodnou sumou 25 kop českých grošů, stříbrným a zlaceným pásem a dvěma čepci s perlami na vyplacení vsi Lužce u Karlštejna, kterou klášteru zabral císař Zikmund. „*Dominus de Tvoch donavit coenobio Thomaio duos rusticos in villa Rochon; qui certum censum Statutis temporibus deferre tenebantur; et munifica D. Catharina de Machowitz obtulit 25 Sexagenas grossorum bohemicorum, in super et cingulum argenteum, atque pretiosas mitras cum unionibus, queis oppignoratav Bonum Lužecz redimi et in pristinam Conventus Thomaei potestatem denuo reuci poterat...*“ (KREYBICH 1802, s. 109). Srov. též TOMEK IX., s. 157).

také katolicky orientovaná šlechta.³³⁵ Slibný vývoj však i v následujícím období opakovaně narušovaly katastrofy, které klášter stíhaly během první poloviny 16. století. Z některých zpráv je patrné, že ještě na počátku 16. století se augustiniánům nedařilo získat klášterní statky nazpět. Velké zásluhy o znovunabytí majetku po husitských bouřích jsou připisovány P. Hermannu Kolderovi z Bavorska, který byl v roce 1504 zvolen převorem. Na jeho podnět vydává papež Julius II. bulu, v níž nařizuje všem, kteří si neoprávněně přivlastnili klášterní majetek, a to včetně knih a rukopisů, aby zabavené statky bezpodmínečně klášteru vrátili, v opačném případě jim hrozí exkomunikace.³³⁶ Nepříznivá hospodářská situace znásobená šířícím se reformačním hnutím měla za následek trvalý nedostatek řeholního dorostu a úpadek řádové disciplíny. Ještě dnes lze v archivních pramenech nalézt zprávy, které svědčí o skutečné hmotné nouzi a strádání obyvatel kláštera.³³⁷ Od husitských válek se opakovaně nedařilo obnovit noviciát a klášter musel být vydržován přijímáním cizinců, kteří byli izolovaní a odcizení domácímu prostředí.³³⁸ V letech 1524 -1539 zastával místo českého kazatele kronikář Václav Hájek z Libočan, který si později na klášterních pozemcích zakoupil dům a zahradu.³³⁹

Celkový úpadek řeholního života charakteristický pro předbělohorské období, nedostatečné hospodářské zázemí a katastrofální stavební stav kláštera se nutně musel odrazit i do vývoje klášterní knihovny na počátku 16. století. O celkovém stavu a složení knižní sbírky nemůžeme říci cokoli určitého. Z této doby se nedochoval žádný knihovní soupis či katalog, ani žádné přímé zprávy o knihovně. Stěží lze soudit, že by klášter mohl za této situace knihy ve větší míře nakupovat. Naopak je možné, že při tak nízkém stavu mnichů nemohl být mnohdy zajištěn ani řádný chod kláštera, a to nemluvě o plnění povinností týkajících se knih a provozování řádových studií, které byly zakotveny v konstitucích.³⁴⁰ Dále z výše uvedeného také vyplývá, že knihovna mohla být do kláštera navracena nejdříve na konci 15. století, tedy po více než sedmdesáti letech. Přesto i tento odhad se zdá být nadnesený, uvážíme-li, že ještě dalších minimálně osmdesát let byl klášter ve velmi špatném stavu. Navíc opakovaně vyhořel - v roce 1503 a 1541. Katastrofálnímu požáru

---

³³⁵ Zejména prezident apelačního soudu Ladislav z Lobkovic (1521-1590), který přispěl v roce 1548 na opravu kláštera po požáru 1541. Lobkovic byl třikrát ženatý. První Benigna rozená z Roupova (Anna z Roupova) odkázala klášteru značnou sumu peněz. Podobně štědře podporoval augustiniány i syn Zdeněk Popel z Lobkovic. (KREYBICH 1802, s. 124 - 125) Tento rod vlastnil sousední dům ještě další dvě století. Srov. též SCHALLER, Jaroslav. *Beschreibung der Königlichen Haupt und Residenzstadt Prag ... Die Kleinseite*. Prag : Gerzabeck, s. 39.

³³⁶ KREYBICH 1802, s. 113.

³³⁷ Malostranský zlatník Beneš odkázal kněžím od sv. Tomáše finanční prostředky na pořízení bot, páru rukavic, kápí a čepice. (TOMEK IX., s. 157).

³³⁸ Kreybich uvádí mnoho konventuálů původem z Bavorska, Rakous, ale i z Itálie, Burgundska a z Německa, jako například k roku 1504 Hermannu Koldera z Bavor; k roku 1584 sakristiána Constantina Freziusena původem z Flander, k roku 1586 podpřevora Jacoba Sepochera z Vídně, k roku 1587 Paula Loydla z Mnichova. K roku 1588 přibýlo podle Kreybicha mnoho řeholníků, opět většinou jen cizinci z Bavor - fr. Pfulnius, Jacobus Rotha, fr. Spiritus, Augustinus Schultz, ale též z Rakouska Wilhelmus Peel a Francie Paulus Molitor. (KREYBICH 1802, 115 – 149).

³³⁹ Již od středověku se u sv. Tomáše kázalo také v německém jazyce. Kromě Hájka zde od roku 1539 vedl kázání P. Martinus, (též nazývaný Lampertus Knirž), který působil mnoho let jako prokurátor u sv. Tomáše, později byl zvolen převorem a vikářem. KREYBICH 1802, s. 958.

³⁴⁰ Tomek uvádí dva řeholníky: převora a vikáře (kněz Augustin z Domažlic 1499, kněz Martin 1506 – 1520). Viz TOMEK, Václav Vladivoj. *Dějepis Města Prahy, díl IX*. Praha, 1893, s. 351 (Dále citováno jako TOMEK); srov. také BUBEN 2007, s. 57.

Malé Strany a Hradčan, který vypukl 2. června 1541 v bezprostřední blízkosti kláštera, padl za obět' celý klášterní areál.³⁴¹ V dnešní době nelze přesněji určit, jakou škodu přitom utrpěly knihy.

Provenienční průzkum rukopisů uložených v NAP ŘA a průzkum nejstarší tištěné produkce patřící do malostranské klášterní knihovny nepřinesl žádná bližší zjištění. Analýza provenienčních přípisů neprokázala existenci knih pocházejících ze středověké klášterní sbírky.³⁴² Žádný z rukopisů nelze na základě provenience považovat za součást klášterní knihovny do poloviny 16. století. Vzhledem k tomu, že středověké soupisy (CTh) obsahují vedle incipitů a explicitů také údaje o jazyce a psací látce, byl ze souboru celkem jedenácti nejstarších kodexů vybrán pouze jeden, který incipitem, psací látkou a jazykem odpovídal daným kritériím. Nicméně i tento latinsky psaný pergamenový rukopis, který sestává z devíti děl náboženského obsahu, se do klášterní knižní sbírky dostal až po roce 1602. Jeho původní vlastník – bavorský augustinián Joannes Mayer († 1602),³⁴³ který žil u sv. Tomáše v Praze na přelomu 16. a 17. století, si na poslední folio poznamenal „*Johannes Majjer Monacensis Coop[er]ator A[nno] [15]82.*“

K obdobným závěrům dospěl také provenienční průzkum v knihovně. O žádné z knih dnes uložených u sv. Tomáše, které byly již zkatalogizovány, nelze s jistotou tvrdit, že tvořila součást klášterní knihovny před polovinou 16. století.

4.2 Klášterní kostel sv. Tomáše – výspa katolické šlechty³⁴⁴

Do dějin malostranského kláštera se promítaly také jevy celospolečenského a politického charakteru. Bez náležitého dobového kontextu lze jen stěží pochopit vzestup a význam tohoto kláštera a tedy i knihovny, ke kterému došlo na konci 16. a na začátku 17. století v souvislosti s upevňováním mocenského postavení habsburských panovníků a přesídlením císaře Rudolfa II. na Pražský hrad. Habsburský panovnický rod, který opíral své mocenské postavení tradičně o katolickou církev, samozřejmě podporoval úsilí řeholí o obnovu. Výkon panovnické moci byl chápán jako církevní úkol a státní akt byl současně církevním katolickým obřadem. Z této situace těžil do jisté míry také augustiniánský klášter, který se nacházel v blízkosti sídla panovníka a byl kromě maltézského klášterního kostela u Panny Marie pod Řetězem jediným farním kostelem na Malé Straně. Nepřekvapí tedy, že se i sám Ferdinand I. a později Rudolf II. a Ferdinand II. účastnili obnovy malostranského konventu a přispívali nemalými částkami na jeho rozvoj.³⁴⁵ Jejich

³⁴¹ „Nejbližše požáru shořel celý klášter sv. Tomáše se všemi staveními v jeho příslušenství kromě kostela a jednoho domu kněžského pod kostelem i jakéhos jiného domu v zahradě ...“ (TOMEK XI, s. 202 – 203).

³⁴² Při studiu klášterních rukopisů uložených v NAP ŘA navíc vyšlo najevo, že dva ze tří údajně středověkých rukopisů v italštině nemohly vzniknout v 15. století, neboť se vztahují až k událostem či osobám, které žili v 16. století. (*Diario del Concilio di Trento diviso in otto libri*. ŘA, inv. č. 423, sign. Ib/27 a dále *Lettera di Antonio scritta à duca di Lerma*. ŘA, inv. č. 424, sign. Ib/28).

³⁴³ KREYBICH 1802, s. 164.

³⁴⁴ Kláštery zůstaly na utrakvistickém území jedinými ostrůvky římské víry. Skrze ně byla duchovně spravována katolická diaspora.

³⁴⁵ V roce 1552 daroval Ferdinand I. augustiniánům pec vápna a cihel na zaklenutí kostela. EKERT 1883, s. 220. Podle Kreybicha za ni klášter vděčí zejména velmi schopnému P. Thomasovi, který byl do Čech poslán z Bavorska. Zmíněnému převorovi se podařilo získat, jak přízeň a štědrou podporu za utrpěné ztráty během husitských bouří a

štedrost je však třeba chápat spíše v intencích habsburského politického programu směřujícího k obnově katolické církve než, že by byli zasaženi augustiniánskou spiritualitou tak jako předtím Karel IV.

Z některých dobových zpráv je ale zřejmé, že ještě po polovině 16. století se klášter nacházel v neutěšeném stavu. Císař objekt totiž v roce 1555 nabídl jezuitům, když si v Praze vybírali místo pro zřízení nové pražské koleje.³⁴⁶ Ovšem nutno podotknout, že v podobném stavu se nacházely i ostatní augustiniánské kláštery. Od roku 1560 po dobu více než třiceti let byl augustiniánský řád v Čechách bezprostředně řízen nikoli z pražského kláštera u sv. Tomáše, jak bylo jinak obvyklé, nýbrž z kláštera pod Mělníkem (Pšovka). Funkci vikáře, tedy představeného všech českých augustiniánů v zastoupení provinciála sídlícího v Bavorsku, zastával tehdy mimořádně schopný a vzdělaný Ital Fridericus de Michaelis, který byl současně převorem pšoveckého kláštera.³⁴⁷ Tíživou hospodářskou situaci částečně pomohlo vyřešit připojení novoměstského kláštera u sv. Kateřiny, o který požádali augustiniáni Maxmiliána II. po smrti poslední řeholnice ženské větve augustiniánského řádu v roce 1565.³⁴⁸

V poslední třetině 16. století se situace začíná zlepšovat, pravděpodobně v souvislosti s přesídlením habsburského panovníka do Prahy. Spolu s uměnímilovným Rudolfem II. se do císařské rezidence stěhuje také bohatá nobilitovaná vrstva, dvořané, obchodníci, stavitelé, umělci a řemeslníci katolického vyznání, kteří se usazují v blízkosti nového sídla panovníka a zakupují si zde měšťanská práva. Do malostranského kostela u sv. Tomáše si tito noví „přistěhovalci“ přicházejí vyslechnout kázání, chodí sem ke zpovědi i na modlitby, stejně jako se zde nechávají oddávat a křtít své děti.³⁴⁹ Nakonec zde nacházejí i místo svého posledního odpočinku.

Všeobecná hospodářská konjunktura se ale neprojevila jen ve zvýšené stavební aktivitě. Od roku 1582 je v klášteře znovu obnoven noviciát. Nadále neustával příliv řeholníků – cizinců. Prestiž kláštera zvýšilo také založení náboženského bratrstva Nejsvětějšího Těla Páně, jehož členy byly vysoce postavené osobnosti z řad laiků i příslušníci duchovního stavu. Členové klášterní kon-

---

při požáru 1541, od panovníka, tak také od císařského rady a prezidenta apelačního soudu Ladislava Lobkovice, majitele sousedního paláce (dnes Öttingenského) paláce. (KREYBICH 1802, s. 124 a 125).

³⁴⁶ Augustiniánský klášter nabízel císař v roce 1555 jezuitům jako jednu z možných variant pro zřízení první pražské jezuitské koleje. (TOMEK XII., s. 64). Srov. též MATĚJKA 1896, s. 7.

³⁴⁷ Tomuto vzdělanému augustiniánovi jsou připisovány také nemalé zásluhy o pozvednutí upadající řeholní kázně v českých klášterech. Fridrich se o pomoc v trestání provinilých bratří obrátil i na panovníka. (*Mělník - Pšovka: sborník vydaný při příležitosti znovuvysvěcení kostela sv. Vavřince v Mělníku-Pšovce obnoveného po povodni roku 2002 : 15. srpen 2004*. Mělník, 2004, s. 86).

³⁴⁸ BUBEN 2007, s. 58;

³⁴⁹ Svědectví zůstala dodnes zachována v křestní matrice z let 1589 – 1631 a matrice oddaných z let 1596 – 1631. Jedná se o jedny z nejstarších matrik v katolickém prostředí. Dnes jsou uloženy v Archivu hlavního města Prahy. Jejich analýzou se zabývala Miroslava Fůrová, která uvádí také jména osob, které tvořili augustiniánskou klientelu. (FŮROVÁ, Miroslava - TOMKOVÁ, Soňa. Nejstarší matriky kostela sv. Tomáše na Malé Straně. In: *Žena v dějinách Prahy : sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy 1993*. Praha, 1996, s. 163-167; dále citováno jako FŮROVÁ 1993). Matriky byly digitalizovány a jsou přístupné online. (Sbírka farních a civilních matrik. *Archiv hlavního města Prahy* [online]. [cit. 25.5.2015]. Dostupné z: http://www.ahmp.cz/page/docs/mat_ms_to.pdf).

fraternity se scházeli pravidelně na společných schůzkách, přispívali do společné pokladny a jednou ročně pořádali společné shromáždění s pohoštěním.³⁵⁰

4.3 Počátky novodobé knihovny

Přestože z této doby neexistují žádné přímé doklady či zprávy o klášterní knihovně, je možné se na základě výše uvedených skutečností a nemnoha dokladů v podobě dochovaných exemplářů pokusit alespoň zhruba odhadnout možnou cestu vývoje klášterní knihovny během 16. století. Na začátku zmíněného období je třeba uvažovat spíše o nízkém počtu klášterních knih, který trval částečně i po polovině 16. století, neboť klášteru chyběly finance i řeholníci. Prvořadým zájmem augustiniánů po celé šestnácté století byla stavební obnova klášterního kostela a přilehlých budov a celková konsolidace poměrů do té míry, aby mohla být řádně vykonávána duchovní farní správa. Lze se tedy oprávněně domnívat, že v první polovině převažovaly knihy liturgické a základní literatura nutná pro chod kláštera (Písmo svaté, ordinály, misály, breviáře, kalendáře, hagiografická literatura, sbírky kázání, kancionály, řádová řehole a statuta). Na druhé straně se do kláštera dostávaly také knihy, které si s sebou přinášeli jednotliví bratři. Jejich počet se výrazně zvýšil od 80. let 16. století.³⁵¹ V archivních pramenech se mezi konventuály nejčastěji objevují Němci, Španělé, Belgičané a Italové.³⁵² Jejich „soukromé“ knihovny pak po jejich odchodu nebo smrti připadli klášteru. Lze tedy předpokládat, že s rostoucím počtem konventuálů musela nutně narůstat i zdejší klášterní knižní sbírka. K rozvoji knihovny přispělo pravděpodobně také zřízení noviciátu. Důležitou roli sehrála samozřejmě i tištěná kniha, která svou cenovou dostupností oproti rukopisné umožnila poměrně rychlé rozšiřování renesančních knihoven. Ovšem do jaké míry se tato inovace projevila ve svatotomášské sbírce stanovit nelze, neboť stav knižní sbírky mohl být výrazně poznamenán vpádem švédského vojska na konci třicetileté války, případně dalšími ztrátami, ke kterým bezesporu v průběhu dějin docházelo.³⁵³

Z provedeného průzkumu známe zatím spíše jednotliviny, které patřily konventuálům, o nichž se lze domnívat, že mohli jistý čas pobývat v malostranském klášteře u sv. Tomáše. Jména některých z nich se vyskytují v nejstarších svatotomášských matrikách. Na druhou stranu některé přípisy nelze jednoznačně přiřadit k augustiniánům. Humanistickou orientací by mohl do klášterní knihovny patřit například konvolut paleotisků zahrnující dílo italského protohumanisty Francesco Poggia Braccioliniho, u kterého je na posledním listě připsáno „*Leta 1518 przi strzedoposti kaupeny.*“ Rovněž tak konvolut tisků obsahující Aristotelovo dílo s přípisem „*Joannis de Nova Domo sui*

³⁵⁰ Při kostele působilo posléze několik náboženských bratrstev (Bratrstvo sv. Šebestiána, Bratrstvo Božího Těla a Bratrstvo Panny Marie dobré rady). Řádová bratrstva pomáhala věřícím v přípravě na smrt a posmrtný život a tvořila nedílnou součást každodenního života věřících v raném novověku. Jejich hlavní náplň spočívala v konání pravidelných pobožností, rekviem za mrtvé členy společenství, pořádání procesí a poutí.

³⁵¹ Počty a jména řeholníků uvádí Pachomius Kreybich ve svém Katalogu členů řádu, viz KREYBICH 1802.

³⁵² KREYBICH 1802, s. 488.

³⁵³ Proto také závěry z dosud neukončeného provenienčního průzkumu nemohou poskytnout věrný obraz skutečného stavu knižní sbírky v 16. století.

Anno 1509“ se k augustiniánům mohl dostat již v 16. století. Taktéž nelze vyloučit, že blíže neurčený bratr Rudolf Pražský, který si na přidešti jedné z nejrozsáhlejších sbírek kázání dominikánského kazatele Johanna Herolta († 1468)³⁵⁴ poznamenal červeným inkoustem „*Ex libris Rudolphi Pragensis Anno Dni 1549*“ a dále „*Rudolphus pragensis*“ (fol. A 1) nepříslušel mezi malostranské konventuály.³⁵⁵ Podle četnosti přípisů a podškrtnů v textu i na obou přideštích od různých písařských rukou je patrné, že sbírku exemplar a kázání její vlastník často užíval.³⁵⁶ Na rub posledního listu si zmíněný Rudolf Pražský zapsal jednu ze zásad epikúrovské materialistické filozofie: „*Quaestio generalis / An cum de nihilo nihil fieri et in nihilum nihil posse reuerti dicant naturales philosophi, vera sit Aristotelis sententia generatio habens rationem substantia est simplex in actu / Frater Rudolphus pragensis.*“³⁵⁷ S větší pravděpodobností byl součástí klášterní knihovny již před sklonkem 16. století Simplicius komentář ke třem knihám Aristotela *De animae immortalitate*.³⁵⁸ Augustinián **Fulgentius z Parmy** (Fulgentius Parmensis) si na přední předsádku poznačil, že si knihu zakoupil v Římě v roce 1587: „*Frater Fulgentius Parmensis ord[inis]. Erem[itarum] S[anc]ti. Augustini emit hunc librum Romae pretio Paul[inis]: sep. die p[ri]m[a] Septembris MDLXXXVII.*“ J“ Jistě však do klášterní knihovny patřil Reuchlinův *Vocabularius breuiloquus*, který má na titulním listu uveden následující přípis: „*Hunc librum dedit mihi dono Reuerendus Do[m]inus pater Augustinus qui habitat in Monasterio D[iv]i Thomae Anno 1589.*“ Bohužel ani v případě velmi cenného konvolutu s mnoha rukopisnými přípisy pocházející z druhé dekady 16. století a zahrnující drobnější tisky z oblasti medicíny, filosofie a pedagogiky, který patřil německému humanistovi Johannu Alexandrovi Brassicanovi († 1539),³⁵⁹ nelze zjistit nic bližšího o době či způsobu nabytí. Brassicanus byl profesorem řečtiny na vídeňské univerzitě a řadil se mezi liberálně smýšlející katolíky. Jeho rozsáhlá knihovna obsahovala také jeden konvolut, který se později dostal do malostranského kláštera a obsahuje řadu Brassicanových vlastnoručních poznámek a komentářů. Tento německý učenec, který vedl korespondenci téměř se všemi soudobými intelektuály, si komentářem opatřil především kratší pedagogické dílo svého současníka a přítele Erasma Rotterdamského *De ratione studii, ac legendi*³⁶⁰ a dílo platónského

³⁵⁴ HEROLT, Johannes. *Sermones Discipuli de Te[m]pore et sanctis una cu[m] promptuario exe[m]plo[rum]*. Norimberk: Anton Koberger, 1502.

³⁵⁵ Kromě zmíněné provenience jsou zde ještě další přípisy - standardní přípis klášterního knihovníka „*Conventus S. Thomae MicroPragae Fr[atrum] Erem[itarum] S[anc]ti Aug[ustini]*“; dále přípis v češtině: „*Letha Panie v sobothu po povyseni Sv. Kržiže na Nedieli opúlnoczij bylo jest na mielnice y okolo mielnika znamenite zemie Trasení*“ a dva latinské „*Amen dico vobis, si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in aeternum. Davide ...[?]*“.

³⁵⁶ Sbírký kázání a exemplar, které tvořily soubory již vypracovaných kázání na jednotlivé neděle a svátky v roce, patřily k velmi frekventovaným literárním žánrům v klášterních knihovnách, neboť usnadňovaly přípravu kazatelů. Kazatelská literatura využívala velmi často krátký prozaický útvar zvaný „exemplum“, které mělo posluchačům pomoci pochopit vykládaný jev.

³⁵⁷ Tato zásada zní: „*De nihilo nihil, in nihilum nil posse reverti*“ a je obsažena v Lucretiově básni O podstatě světa. Ve volném překladu znamená: Z ničeho (nevzniká) nic, nic v nicotu nelze již vrátit. Jinou rukou je zde připsán ještě úryvek z Pavlovy epištoly Korintským (kap. 14) „*in Ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui, ut et alios instruam: quam decem millia verborum in lingua*“ a část z Matoušova evangelia (7. kap.).

³⁵⁸ SIMPLICIUS; ASULANO, Evangelista Lungo. *Commentaria Simplicii profundissimi, et acutissimi philosophi in treis libros de anima Aristotelis*. Benátky: Girolamo Scotto, 1564.

³⁵⁹ KLÜPFEL, Karl. Johann Alexander Brassicanus. In *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 3. Lipsko : Duncker & Humblot, 1876, s. 260. Dostupné také z: <http://www.deutsche-biographie.de/ppn100053904.html?anchor=adb>.

³⁶⁰ ERASMUS, Desiderius. *De ratione studii, ac legendi*. Štrasburk: Matthias Schürer, 1514.

filosofa Apuleia.³⁶¹ Na některých titulních listech tohoto konvolutu se podepsal jako „*poeta Brassicanus*.“ Erasmovo pojednání nese přípis „*Io[annis] Alexandri Brassicani Libellus*.“ Součástí konvolutu je také jeden prvotisk antického učence jménem Sammonicus Serenus³⁶² a nejvlivnější kabalistické dílo *Portae lucis* (Brány světla)³⁶³ španělského rabína Josefa Gikatilly (zemř. 1305),³⁶⁴ které přeložil a opatřil komentářem německý humanista Paolo Riccio (zemř. 1541).³⁶⁵

Kromě vlastních členů řádu, se v knihách vyskytují často vlastnické značky katolíků pohybující se v prostředí císařského dvora. Za všechny jmenujme alespoň Jaroslava Bořitu z Martinitz († 1649),³⁶⁶ královského místodržícího, dále Christopha ze Schellendorfu († 1647),³⁶⁷ prezidenta královské komory, právníka a apoštolského protonotáře Matthaëa Herrenbergera³⁶⁸ či slavného stavitele Carla Luraga († 1684). Příkladem knižního daru pocházejícího od osob z okruhu rudolfinského dvora, jsou dva středověké kodexy,³⁶⁹ které augustiniánům věnoval císařský rada **Warmund Ygl** v roce 1610. Jako věrný katolík a dvorský úředník augustiniány musel znát. Je také pravděpodobně, že jako ostatní katolíci působící v dvorských službách také navštěvoval jejich kostel, neboť se zde nechal i pohřbít.³⁷⁰ Do obou knih vepsal stejnou dedikaci: „*Venerandis Fratribus Ordinis Eremitarum S. Augustini ad S. Thomam Pragae, hunc librum[m] dono dedit ego Warmundus Ygl in Volderturn Caes[ar]e M[agist]ris praefectus rationum apud Aulica Camera die S. Catharinae Virginis Anno D[omi]ni M. DCX.*“ Bývalý komorník zemské finanční zprávy přišel do Prahy v roce 1603 na

³⁶¹ APULEIUS, Madaurensis. *Floridorum libri quattuor*. Štrasburk : Matthias Schürer, 1516.

³⁶² SERENUS, Quintus: *Carmen medicinale*. Řím: Eucharius Silber, cca 1487. (ISTC is00470000).

³⁶³ Titulní dřevorezová ilustrace (156 x 117 mm) Hanse Burgkmaira zachycuje sedícího muže (židovského rabína), který drží v pravé ruce kabalistický strom života s deseti „sephirothy.“

³⁶⁴ GIKATILLA, Joseph. RICCIO, Paolo. *Portae lucis*. Augšpurk: Johann Miller, 1516. (VD16 J 954) První vydání volného překladu částí kabalistického díla „Sha'are Orah“ Josepha Gikatilly. Kniha Brány světla, v latinském překladu *Portae lucis* pojednává o Božích Jménech v deseti kapitolách.

³⁶⁵ Humanista a překladatel z hebrejštiny a aramejštiny Paolo Riccio (1480 - 1541) byl německý Žid, který někdy kolem roku 1505 konvertoval ke křesťanství. Na univerzitě v Padově vystudoval filosofii a medicínu a stal se profesorem filosofie na univerzitě v Padově. Později působil ve službách císaře Maxmiliána I. jako jeho osobní lékař. Císař Maxmilián jej pověřil přípravou latinského překladu Talmudu. K jeho osobě viz DAVIDOWICZ, Klaus. Paul Riccius, Freiherr von Sprinzenstein. In *Neue Deutsche Biographie*. Berlin : Duncker & Humblot, 2003, Bd. 23, s. 547. Dostupné také z: <http://www.deutsche-biographie.de/ppn124523099.html>.

³⁶⁶ MAŠEK 2008, s. 608. Čtvrtá manželka Jaroslav Bořity – Helena Barbora odkázala v roce 1682 augustiniánům značný majetek a nechala se v malostranském klášteře pohřbít.

³⁶⁷ Schellendorfové z Hornsbergu byl starý šlechtický rod z Lehnice, sídlil na Moravě a v Lužici. K rodu Schellendorffů viz MAŠEK 2010, s. 223. V univerzitní knihovně ve Vratislavi je dochována kolekce smutečních kázání a projevů pronesená při příležitosti smutečních oslav na počest Christopha von Schellendorff. Dostupná též z: <http://www.bu.uni.wroc.pl/mikrofilmy/mikrofilmy.php?nr=PLBUWrMIKRO-027476>.

³⁶⁸ O osobě Matthaëa Herrenbergera není dnes mnoho známo. Knihy s jeho exlibris vlastní knihovna jezuitské koleje v Erfurtu. Některé Herrenbergerovy knihy získal později významný bibliofil Johann Christian von Boineburg (1622 - 1672), tajný rada a hessenský vyslanec u švédského dvora. Jeho knihovna je dnes součástí knihovny v Erfurtu. O knihovně J. Christiana von Boineburg píše ve své dizertační práci Kathrin Paasch, která zmiňuje i Matthaëa Herrenbergera. (PAASCH, Kathrin. *Die Bibliothek des Johann Christian von Boineburg (1622 - 1672) – ein Beitrag zur Bibliotheksgeschichte des Polyhistorismus*. Berlin, 2003. Disertační práce (PhD.). Humboldt-Universität zu Berlin, Philosophische Fakultät I, Institut für Bibliothekswissenschaft. Dostupná také z <http://edoc.hu-berlin.de/dissertationen/paasch-kathrin-2003-07-14/HTML/chapter2.html>.

³⁶⁹ Komentář sv. Řehoře ke knize Job z roku 1415 (*Liber beati Gregorii papae. Liber moralium* NAP ŘA, inv. č. 363, sign. Id 12 (Gregorius Magnus, *Liber moralium*, 1415, Čechy, pap. 232 ff) a vůbec nejstarší datovaný kodex patřící malostranským augustiniánům *De septem penitentialibus psalmis* Innocence III. (kniha obsahuje sedm rukopisů; NAP ŘA, inv. č. 362, sign. Id 12).

³⁷⁰ Jeho náhrobek je dnes bohužel nečitelný, ale informace o něm uvádí Zdeněk Kolowrat (viz KOLOWRAT, Zdeněk. Náhrobky a epitafy v pražských kostelích. *Časopis Rodopisné společnosti československé v Praze*. Praha, 1931, roč. 3, s. 83).

pozvání Rudolfa II., který na někdejším komorním písaři a účetním ve Štýrském Hradci oceňoval jeho výbornou znalost latiny, dobrou orientaci v hornictví a věrnost katolické víře. Ygl byl jmenován dvorním komorním účetním a až do své smrti v roce 1611 žil v Praze. Warmund Ygl však nebyl jen vynikajícím znalcem latiny a antické literatury, ale k jeho zálibám patřila také topografie a kartografie. Jako kartograf-autodidakt vytvořil při svém pobytu v Innsbrucku velmi zdařilou mapu Tyrolska, která je zajímavá mimo jiné tím, že dřevěné štočky vyhotovil podle Yglova návrhu Johann Willenberg. Tiskem vyšla poprvé v Praze u Jiřího Nigrina v roce 1605.³⁷¹

Do období počátků budování novodobé knižní sbírky není možné s určitostí zařadit ani většinu prvotisků, neboť podle vlastnických poznámek se do klášterní knihovny dostaly až během 17. století.³⁷² U části prvotisků nebo paleotisků, které jsou opatřeny klášterním provenienčním přípisem, to také nelze jednoznačně stanovit, neboť knihovník téměř nikdy v provenienčním poznámce neuvedl datum. Podle písma je však zřejmé, že tyto vzácné tisky byly evidovány až na konci 17. století.

4.4 Svědectví matrik³⁷³

Nejstarší svatotomášské matriky jsou bohaté na osobní údaje a informují o složení farní klientely u sv. Tomáše. Vypovídají také o některých řeholnících, kteří zastávali kněžský nebo kazatelský úřad. Do jisté míry tak mohou suplovat nedostatek přímých zpráv o knihovně, neboť dávají možnost učinit si představu jak o lidech, kteří patřili k uživatelům knihovny, tak také o osobách, které klášteru odkazovali svůj majetek.

Údaje získané ze svatotomášských matrik potvrzují starší tvrzení o tom, že kostel kolem sebe soustředil velké množství dvorských osob a cizinců katolického vyznání. Jednoznačně převažovaly osoby přicházející z německy mluvících oblastí, ale též Belgičané a Italové. Většinou se jednalo o dvorské úředníky, řemeslníky a služebnictvo šlechticů. Mezi svatotomášskou klientelou patřily ale také osoby nobilitované, císařští úředníci či pražský patriciát. Z povolání je nejsilněji zastoupen krejčí, tesař, mlynář, kuchař, truhlář, malíř, obchodník, zlatník, kameník, brusič kamenů. Často jsou uváděni úředníci (právníci, veřejní notáři, písaři, sekretáři). Nezřídka se vyskytuje také dvorský kočí, osobní stráž, voják a v nemalé míře i služebnictvo.³⁷⁴ Početnou skupinu ženichů představovali zedníci či stavitelé. Najdeme zde také jméno italského stavitele, Domenica de Bossi († před 1628), který na začátku 17. století řídil stavební práce probíhající přímo v klášteře sv.

---

³⁷¹ Mapa existuje jen ve třech exempláři. Více informací k jeho osobě a dílu publikoval Zemský archiv v Innsbrucku. Viz BEIMROHR, Wilfried. Wilfried Warmund Ygl und seine Karte von Tirol. In *Archiv & Quelle* – 32. Innsbruck : Tiroler Landesarchiv, 2008. [cit. 07.07.2015]. Dostupný také z <https://www.tirol.gv.at/fileadmin/themen/kunst-kultur/landesarchiv/downloads/Ygl.PDF>.

³⁷² Nejčastěji se v prvotiscích objevuje jméno svatovítského probošta Šimona Brože z Horštejna (celkem dvanáct prvotisků).

³⁷³ Augustiniani zavedli na svém postranním právu vedení matriky křtů a oddaných ještě před vyhlášením domácího nařízení o povinnosti vést matriky, ke kterému došlo v roce 1614. Matriky vedli faráři. Někdy je zastupovali kostelníci, i přestože jim tato funkce nepříslušela.

³⁷⁴ FŮROVÁ 1993, s. 74.

Tomáše. V roce 1603 realizoval rovněž severní stranu kláštera s knihovnou. Zmíněný stavitel patřil k velmi aktivním příslušníkům vlášské komunity v Praze.³⁷⁵ Po dlouhou dobu zastával funkci rektora špitálu italské kongregace. V řadě případů byl zván jako svědek při získávání měšťanství. Mnohokrát se stal kmotrem, svědkem svatebčanů nebo vykonavatelem poslední vůle. U sv. Tomáše uzavřel v roce 1609 své třetí manželství s Italkou Catarinou, vdovou po Jacobu Bossim.³⁷⁶

V matrikách se mezi jmény farářů a kazatelů objevují augustiniáni, kteří odkázali klášteru své knihy.³⁷⁷ P. **Valentinus Mayehofer** († 1611)³⁷⁸, původem z bavorského Seemanhausenu, který je v roce 1605 doložen jako kazatel a konventuál u sv. Tomáše v Praze, zanechal malostranskému konventu konvolut s oblíbenými kázáními, které získal v roce 1572.³⁷⁹ Kniha s četnými německými a latinskými příписy bývala zřejmě připevněna k pultu řetězem, jak lze soudit podle otvoru v horní části zadní desky.³⁸⁰

Dále se v matrice oddaných objevuje mezi písaři jméno podpřevora a administrátora Adeodata Vischera, který zastupoval Jana Kristella z Bochova ve funkci malostranského převora v neklidných dobách na počátku třicetileté války a shromáždil cennou sbírku knih, o nichž bude zmínka v následující části práce.

4.5 Vývoj klášterní knihovny do roku 1648

Duchovní a stavební rozvoj kláštera pokračoval také na počátku 17. století v době působení mimořádně schopného představeného Jana Baptisty Kristella z Bochova († 1638), který se stal prvním provinciálem nově zřízené české provincie.³⁸¹ Pod vedením tohoto vzdělaného řeholníka došlo k mnoha stavebním úpravám, které byly financovány z darů zámožných a vysoko postavených osob.³⁸² Kolem augustiniánského chrámu sv. Tomáše, který se stal katolickým centrem

---

³⁷⁵ O aktivitách i každodenním životě příslušníků italské a španělské národnosti píše poutavě Jaroslava Kašparová (KAŠPAROVÁ, Jaroslava. *České země a jejich obyvatelé očima románského světa 16. a 17. století*. České Budějovice : Veduta, 2010).

³⁷⁶ FŮROVÁ 1993, s. 76.

³⁷⁷ První záznamy v matrikách vedl farář a kazatel Jacobus Wolfgangus Hoffman. S ním začíná období řádného vedení matrik. Z incipitů matričních záznamů lze vyčíst i další údaje o jeho osobě – v r. 1596 zastával funkci faráře kostela sv. Tomáše, byl lektorem teologie s titulem bakalář (FŮROVÁ 1993, s. 50 - 51).

³⁷⁸ FŮROVÁ 1993, s. 51.

³⁷⁹ Konvolut tří prvotisků: GUILLELMUS Parisiensis. *Postilla super epistolas et evangelia*. Norimberk: Anton Koberger 1.2. 1488 (ISTC ig00683500); VERDENA, Johannes. *Sermones Dormi secure de tempore*. Norimberk: Anton Koberger 4.9. 1486 (ISTC ij00458000); VERDENA, Johannes. *Sermones dormi secure de sanctis*. Norimberk: Gerog Stuchs 31.10. 1489. (ISTC ij00462500). Rukopisný přípis na prvním potištěném listě verso: „F. Valentiny Mayehofer Landihuetang 1572.“

³⁸⁰ Tato renesanční vazba zdobená slepotiskem je navíc opatřena datací (1491) a byla identifikována v databázi EBDB w000096.

³⁸¹ KREYBICH 1802, s. 960. První český provinciál se zapsal do historie i jako objednavatel mimořádně nákladného uměleckého díla – dvou obrazů pro hlavní oltář u Petera Paula Rubense v Antverpách za neuvěřitelných 943 zlatých. (Tamtéž, s. 262).

³⁸² Jedním z dobrodinců byl také Jiří Pontanus z Breitenberka, který dal zhotovit jižní portál při vstupu do kostela a odkázal klášteru 666 zlatých. „1614 P. Joannes Switavsky, altera vice ad Clarum provinciae, Bohemiae, Austriae, Moraviae, et Silesiae elevatus, acceptavit legatum 666 Sexagenarum, quas Reverendissimus D. Georgius Bartholdus Pontanus Ecclesiae Metropolitanae Praepositus, et Officialis, Celsissimi Principis Joannis Lobelii, Archi-Episcopi Pragensis, per testamentum assignavit conventui Thomaeo, ut porta templi ex parte plateae, qua itur ad pontem construat.“ (GRUBER 1756, s. 153 – 154).

podhradí a farním kostelem druhého vlašského okrsku,³⁸³ se soustřeďovali jak italští obyvatelé Menšího Města Pražského, tak také další cizinci.³⁸⁴ Třetinu malostranského obyvatelstva tvořili dvorští úředníci a umělci, kteří přicházeli do sv. Tomáše na bohoslužby, zakládali zde nejrůznější fundace a nechávali se v klášteře pohřbít.³⁸⁵ Kostel sloužil oficiálně jako místo posledního odpočinku cizinců katolického vyznání usazených na Malé Straně. V augustiniánském kostele byli pohřbíváni Italové, Španělé, Burgundané, Belgičané a Němci, z jejichž odkazů a darů klášter bohatl.³⁸⁶ Během stavovského povstání byl sice klášter i s veškerým majetkem zabrán stavovskými direktory, avšak utrpené příkoří a vzniklé ztráty augustiniánům velkoryse nahradil panovník Ferdinand II., který nařídil vyplácet klášteru ročně 1500 kop míšeňských na udržování mladých kněží.³⁸⁷ U sv. Tomáše bylo zásluhou generálního vikáře Nicolause Crusenía znovu obnoveno vyšší filosofické a teologické studium a v klášteře sv. Kateřiny na Novém Městě byl zřízen seminář.³⁸⁸

V rámci stavebních úprav došlo také k vybudování nového knihovního sálu, který odpovídal řádovým předpisům, podle nichž měla být knihovna umístěna v samostatné místnosti v přízemí nebo v prvním patře konventu. Výstavbou knihovny na místě bývalého spojovacího traktu v prvním patře při severní straně kostela byl v roce 1603 pověřen italský stavitel Domenico de Bossi. Na výstavbu sálu a koupi nových knih přispěl císař Rudolf II., který augustiniánům věnoval 100 rýnských zlatých.³⁸⁹ Zřízení samostatné místnosti pro uložení knih zřejmě vyplývalo z konkrétní situace, kdy mohlo dojít k výraznějšímu nárůstu počtu svazků. Funkci knihovníka zastával obvykle sekretář provinciála, avšak archivní prameny tuto funkci uvádějí u jmen řeholníků až v posledních dvou desetiletích 17. století. Přestože je velmi pravděpodobné, že u této příležitosti byl vytvořen také knihovní katalog, dnes máme k dispozici informace týkající se knihovny získané jen na základě provenienčního průzkumu.³⁹⁰

Na rozdíl od předešlých desetiletí se skutečně ukazuje, že klášterní sbírka knih se začala rychle rozrůstat, a to jak z darů, tak zejména z odkazů konventuálů, kteří u sv. Tomáše po nějaký čas žili. Jeden z prvních řeholníků, který svými knihami přispěl k rozvoji knihovny a kterého

³⁸³ PREISS, Pavel. *Italští umělci v Praze: renesance, manýrismus, baroko*. Praha: Panorama, 1986, s. 103.

³⁸⁴ V ambitu u Sv. Tomáše v pohřebišti malostranských Vlachů je pohřben také nejmajetnější Ital Ulrico Aostalli, dvorní stavitel, který zemřel 1597 bez testamentu (PREISS 1986, s. 32).

³⁸⁵ Například rudolfínský rytec Aegidius Sadeler (1629), stavitel Domenico de Bossi (1599), architekt Ulrico Aostalli (1597), dvorní radové (Melchior de Wahl, Bohuchval Wlakoun z Adlaru), písaři (Konrad Zelles), sekretáři (Wolf Plümb), osobní lékaři (Goldrid Steeghius) i hudebníci císaře Rudolfa II.. Hrobku má v kostele i mnoho předních šlechtických rodů (rod Morzinů, Lobkoviců, Martiniců, Michnů z Vacínova, hrabata de Hastig, Abentheim, Ogilui a další).

³⁸⁶ V roce 1597 zde španělský vyslanec Guillén de San Clemente založil španělskou hrobku.

³⁸⁷ MATĚJKA 1896, s. 10. Jednorázový příspěvek 3600 florénů obdrželi augustiniáni ještě v roce 1626 od Ferdinanda II. jako náhradu za škody utrpené v historii od husitů počínaje. (SCHALLER, s. 40).

³⁸⁸ Kreybich v této souvislosti píše, že v roce 1604 byl do Prahy povolán moravský augustinián z brněnského kláštera Hyppolitus Scultetus, který dříve zastával funkci převora v Ročově. Od roku 1604 se stal převorem u sv. Kateřiny a měl na starost gymnázium pro nadané kleriky a studium filosofie. (KREYBICH 1802, s. 159).

³⁸⁹ KREYBICH 1802, s. 960 – 962.

³⁹⁰ Dalibor Balcar uvádí ve své diplomové práci k roku 1603 celkem 5000 svazků. (BALCAR 1962, s. 22) Je pravděpodobné, že tento údaj převzal z Hierschinga, který ovšem necituje zdroj. Zvláště je, že Balcar o několik vět dále píše, že v roce 1648 měly být z kláštera Švédy odvezeny „téměř všechny rukopisy a značný počet ostatních knih (celkem přes 5000 svazků)“ (Tamtéž). To by ovšem znamenalo, že by se knihovna téměř vůbec nezvětsila.

známe jménem, byl výše jmenovaný bavorský augustinián **Adeodatus Vischer** († 1629),³⁹¹ který působil od roku 1608 v Praze u sv. Tomáše, nejprve jako podpřevor a v době stavovského povstání zastupoval Jana Kristella z Bochova ve funkci převora. Jeho jméno je také uvedeno v matricích zápisech, o nichž již byla zmínka. Před svým odchodem do Vídně v roce 1623 věnoval pražským augustiniánům přinejmenším sedm knih různorodého obsahu, od náboženství a křesťanské mystiky přes filosofii až k přírodním vědám, které si opatřil mezi lety 1614 – 1620 v Praze.³⁹² Z nich zasluhuje pozornost zejména konvolut drobnějších paleotisků, mezi nimiž se nachází i velmi cenné moravikum – osmi listový tisk Konrada Baumgartena týkající se stigmatizace svaté Lucie z roku 1501³⁹³ a dále kniha, která patřila původně rektorovi pražské univerzity Petrovi Codicillovi. Na titulním listu Pliniovy *De Mundi historia*,³⁹⁴ kterou si Vischer koupil 14. září 1618, je kromě přípisu "Petrus Codicillus" ještě poznamenáno "*Emptus a P[at]re Priore Monasterij S[ancti] Thomae 14. [Septem]bris 1618,*" ostatně jako u dalších Vischerových knih je vždy zaznamenáno datum pořízení. Některé Vischerovy knihy vynikají také provedením vazby, které prozrazuje zahraniční původ knih. *Thesaurus pure loquendi, et scribendi, Graecolatinus novus* z roku 1594³⁹⁵ a *Universa quae obtineri hac vice potuerunt opera* z roku 1546³⁹⁶ jsou opatřené elegantní pozdně renesanční vazbou z jemné světle hnědé teletiny. Střed přední desky zdobí oválný medailon provedený technikou zlaceného slepotisku, v němž je zpodobeno „Ukřižování“ – ukřižovaný Kristus s asistenčními postavami (48 x 41 mm), na zadní desce je pak oválný medailon shodných rozměrů s hlavou Krista z profilu.

Již od počátku se lze ve svatotomášské sbírce setkat s hojně zastoupenou astronomickou a matematickou literaturou. Vídeňský augustinián a někdejší vizitátor provincie **Silvestr Kuna** († 1632)³⁹⁷ zde po sobě zanechal knihu sloužící jako úvod do užití logaritmů a aritmetických pomůcek, jejímž autorem byl italský matematik a astronom Bonaventura Cavalieri S.J. († 1647).³⁹⁸ Mezi konventuály nadále převažovali početně i kulturně řeholníci německého a románského původu,³⁹⁹ kteří zastávali vůdčí funkce, ačkoli do čela provincie musel být od roku 1604 podle naří-

³⁹¹ KREYBICH 1802, s. 170 – 172. První zmínka o Vischerovi, kterou uvádí Kreybich, je z roku 1608 v souvislosti s plněním povinností sakristiána u sv. Tomáše. Tato funkce bývala často spojena s péčí o knihovnu, je tedy pravděpodobné, že Vischer byl jedním z knihovníků u sv. Tomáše na počátku 17. století.

³⁹² KREYBICH 1802, s. 170-2.

³⁹³ INSTITTORIS, Heinrich. *Stigmifere virginis Lucie de Narnia aliarumque spiritualium personarum feminei sexus facta ad miracione digna*. Olomouc : Konrad Baumgarten, 1501. Na předním příděští je přípis „Ex libris f[rat]ris Adeodati Seemanhausensis Die 15 [Augusti] Pragae 1620.“

³⁹⁴ SECUNDUS, Gaius. *C. Plinii Liber Secundus, De Mundi Historia*. Frankfurt : Peter Brubach, 1553.

³⁹⁵ BENZ, Johann. *Thesaurus pure loquendi et scribendi, Graecolatinus novus*. Štrasburk : Lazarus Zetzner, 1594.

³⁹⁶ JOHANNES DAMASCENUS. *Universa quae obtineri hac vice potuerunt opera*. Kolín n. Rýnem : Peter Quentel, 1546.

³⁹⁷ KREYBICH 1802, s. 173 – 174.

³⁹⁸ CAVALIERI, Bonaventura. *Directorium Generale Uranometricum*. Boloňa : Nicolò Tebaldini, 1632.

³⁹⁹ Mezi Italy, které uvádí Kreybich, patřil také vzdělaný augustinián Jacobus Lambertus Arietinus, který vyučoval u sv. Tomáše teologii a vedl kázání v italštině (zmínka k roku 1595). (KREYBICH 1802, s. 157). Dalším dokladem je sbírka kázání vytištěná ještě v éře prvotisků, která patřila francouzskému augustiniánovi působícímu v Čechách Renatovi Wendelinovi Molitorovi. Zřejmě již v jeho době postrádala první listy, neboť si tento stav řeholník do knihy poznačil. „*Ex proprio sumptu patris Renati Wendelini Molitoris parochi ad divum Thomam liber iste infectus 1640 die 27 mensis May.*“

zení Rudolfa II. volen augustinián z domácího řeholnictva.⁴⁰⁰ Nepřekvapí tedy ani výskyt pozdně středověkých renesančních rukopisů v románských jazycích, které se do Prahy dostaly pravděpodobně v tomto období jako součást osobní knihovny některého z bratrů - cizinců.⁴⁰¹ Tato skutečnost také objasňuje zvýšenou koncentraci tisků v románských jazycích, které bývaly uloženy zvlášť v samostatných skříních.⁴⁰²

Ve dvacátých a třicátých letech 17. století působilo u sv. Tomáše několik mimořádných osobností, z jejichž vlastních knihoven, zůstala část v pražském konventu. Jedním z nejvýraznějších řeholníků mezi pražskými augustiniány byl bezesporu Belgičan **Paulus Conopaeus** († 1635),⁴⁰³ kterého Albrecht z Valdštejna pověřil roku 1630 vedením latinské školy v nově založeném klášteře v České Lípě. Cílevědomý a ambiciózní Valdštejn se při budování svého „impéria“ v severních Čechách obrátil kromě jezuitů také na augustiniány, s jejichž vzdělávací a duchovní činností se seznámil právě v Praze u sv. Tomáše. Klášterní humanitní studia zřízená bezprostředně po založení českolipského kláštera, představovala důležitý článek v promyšlené koncepci zaměřené na výchovu a vzdělání vévodových poddaných v duchu katolické víry. Současně s tím totiž Valdštejn uvedl augustiniány eremity i na hrad Bezděz, kde byla rovněž zřízena augustiniánská klášterní škola, ale nižšího stupně. Po jejím absolvování mělo studium pokračovat na klášterním gymnáziu v České Lípě a nejnadanější studenti pak mohli postoupit na jezuitskou univerzitu v Jicině. K uskutečnění velkolepých plánů nakonec došlo jen zčásti, neboť vévoda byl nedlouho poté úkladně zavražděn. Kromě samotné výuky se Conopaeus staral také o vybavení studentů potřebnými knihami.⁴⁰⁴ Pro potřeby studentů sepsal přehlednou etymologii latinské gramatiky a také další studijní literaturu, která měla být tištěna přímo v českolipském klášteře tiskařským materiálem, který augustiniáni odkoupili od pražského tiskaře Pavla Sessia.⁴⁰⁵ V malostranské klášterní knihovně je uložena Conopaeova latinská bible s komentářem Mikuláše z Lyry a před-

⁴⁰⁰ MATĚJKA 1896, s. 10; srov. též KADLEC 1993, s. 185; KREYBICH 1802, s. 256.

⁴⁰¹ Tři rukopisy v italštině ze 16. a 17. století s italskou proveniencí jsou spolu s jedním španělským rukopisem uloženy v archivu. (*Franciscus Erisso Dei Gratia dux Venetiarum*, (NAP ŘA, inv. č. 422, sign. Ib/26) - opis deníků benáťčana Girolama Priuli z roku 1639 sepsaný jeho potomkem Renierem Fosacinim; *Lettera di Antonio Scritta a duca di Lera*, (NAP ŘA, inv. č. 424, sign. Ib/28) patřící Claudiovi de Collalto, příslušníku starého lombardského rodu; *Diario del concilio di Trento*, (NAP ŘA, inv. č. 423, sign. Ib/27) deník z Tridentského koncilu z 16. století.

⁴⁰² Z konce 17. století pocházejí dva katalogy evidující tisky v italštině a ve francouzštině *Catalogus librorum Italicorum in Bibliotheca conventus Micropragensis ad S. Thomam apostolum Ordinis F[ratrum] Erem[itarum] S[ancti] P[atris] Augustini existentium litera I. Signatorum* a *Catalogus librorum Galicorum in Bibliotheca conventus Micropragensis ad S. Thomam apostolum Ordinis F[ratrum] Erem[itarum] S[ancti] P[atris] Augustini existentium litera F. Signatorum*.

⁴⁰³ KREYBICH 1802, s. 193 – 196.

⁴⁰⁴ Conopaeovy učebnice zčásti vytiskl ještě Pavel Sessius v Praze (*Etymologia latinae grammatices* a čtyřdílné latinské gramatiky *Grammatica linguae latinae*. Oba tituly vyšly v Praze 1630. CONOPAEUS, Paulus. *Etymologia Latinae grammatices*, Praha: Pavel Sessius, 1630; též. *Grammatica linguae Latinae, in quatuor libros distributa*. Praha: Pavel Sessius, 1630; též. *Syntaxis Latinae grammatices ... in usum studiosae iuventutis Augustinensium scholarum*. Česká Lípa: Pavel Sessius, 1630. Všechny tři učební materiály byly doprovázeny příklady v češtině, němčině a latině. (PANÁČEK 2010, s. 16).

⁴⁰⁵ Augustiniáni zřejmě usoudili, že bude lépe, když budou mít tiskárnu vlastní, a tak 11. 11. 1630 tiskárnu i s vybavením (písmo, nářadí, lis a papír) od Sessia odkoupili za 300 zlatých. 17. července 1631 bylo zařízení dopraveno do České Lípy. (PANÁČEK, Jaroslav. *Založení augustiniánského kláštera v České Lípě*. Česká Lípa, 2010, s. 13-17) V počátcích zřejmě augustiniánům pomáhal sám Pavel Sessius, ale jen krátce, neboť umírá někdy mezi 1631-32. Vytisknuty byly patrně znovu některé části čtyřdílné latinské gramatiky Conopaea a dále vydány některé náboženské spisy. Poté řídil tiskárnu přímo Conopaeus. Její činnost však byla krátká, neboť do města vpadlo Švédské vojsko. Dodnes nepanuje shoda v počtu a názvu jím vydaných tisků. Srov. VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy*. I. díl. Praha: Libri, 2008, s. 189.

mluvou Sebastiana Branta, kterou Conopaeovi věnoval Thomas Lang v roce 1626.⁴⁰⁶ Dálu mu patřil též homiliář, který mu věnoval Georg Freschius v roce 1629.⁴⁰⁷

Jeho současníkem a zároveň představeným byl **Angelicus Taparellis** († 1651), generální vikář z Tridentu, který byl v roce 1626 poslán do Prahy, aby zde po čtyři roky zastával úřad provinciála (1626-30).⁴⁰⁸ Tento vzdělaný teolog byl opakovaně volen do čela české provincie v pohnuté době třicetileté války. Z jeho knih prozrazujících příklon k tomistické filosofii bylo v knihovně dosud objeveno šest svazků filosofického a historického zaměření.

Zajímavou sbírku knih zahrnující kromě teologické literatury také bohemikum choval augustinián **Fulgentius Kawka** († 1663),⁴⁰⁹ původem z Moravy, který vyučoval na latinské škole v České Lípě pod vedením Pavla Conopaea a po jeho smrti stanul v jejím čele. Během svého života byl řádem opakovaně povolán do funkce prefekta humanitních škol vedených augustiniány (Domažlice, Česká Lípa). U sv. Tomáše žil od roku 1647, kdy byl zvolen do funkce vizitátora provincie. V roce 1654 si koupil za 2 florény Velaslavínovu *Politia historica*.⁴¹⁰

Cennou osobní knižní sbírku získali augustiniáni v roce 1634 po odchodu kazatele **Constantina Crusenii** († po 1635),⁴¹¹ který byl díky svým schopnostem přeložen do Vídně na místo generálního vizitátora. Mezi jeho knihami figurují jak díla soudobých autorů z oblasti státovědy a práva vydaná v Antverpách u Jeana Moreta,⁴¹² tak také díla filosofická, náboženská, ale zejména historická týkající se dějin antického Říma, včetně konvolutu prvtisků zahrnující mimo jiné i Liviovy *Dějiny Říma*⁴¹³ či Gelliův soubor poučných textů, příběhů a anekdot, které přinášely mnoho zajímavých detailů z dějin antické každodennosti.⁴¹⁴ Také dílo španělského historiografa Antonia de Guevara († 1545) o životě římského císaře Marka Aurelia⁴¹⁵ s Cruseniovým vlastnickým označením⁴¹⁶ je možné pokládat za doklad intenzivního zájmu tohoto augustiniána o antiku.

Do řádu bývali v 17. století povolávání často také původně svěští duchovní, kteří se osvědčili při správě jiných farností. V roce 1641 vstoupil do noviciátu u sv. Tomáše **Augustinus**

⁴⁰⁶ *Biblia latina*. Basilej: Johann Froben, 1498 (ISTC ib00609000). Přípis na titulním listu „F[rater] Petrus Paulus Conopaeus Augustinianus 1626 dono Thomae Lang.“ Exemplář vyniká také svou výzdobou (malovanými a zlacenými iniciálami) a českou vazbou (viz EBDB w002847).

⁴⁰⁷ PAULUS <Diaconus>. *Homiliarius Doctorum*. Basilej: Johann Froben, 1513. Na titulním listu tři rukopisné přípisy: "Ex libris Zachariae Francisci Beelerij [15/16 ?]26;" jinou rukou "Eram Georgij Freschij ex eius donatione reverendum, pium et doctum patrem Paulum Conopaeum Augustinianum [...] 1629" a dále "Conventus B[eatae] V[irginis] Assumptae Bezdiez 1629." Kromě toho tisk obsahuje četné rukopisné marginálie.

⁴⁰⁸ KREYBICH 1802, s. 189-193.

⁴⁰⁹ KREYBICH 1802, s. 282-283.

⁴¹⁰ „Hic liber comparatus est a Fulgentio Kawka Ord[inis] Er[emitarum] S[ancti] P[atris] Aug[ustini] 2 [florenis] A[nno] d[omini] 1654.“

⁴¹¹ KREYBICH 1802, s. 206. Dosud identifikováno celkem 16 svazků.

⁴¹² LIPSIUS, Justus. *Monita et exempla politica*. Antverpy: Jean Moretus, 1605.

⁴¹³ LIVIUS, Titus. *Historiae Romanae decades*. Benátky: [Johannes Rubeus], 1491 (ISTC il00245000).

⁴¹⁴ GELLIUS, Aulus. *Noctes Atticae*. Benátky: Bernardinus de Choris de Cremona; Simon de Luere, 1489 (ISTC ig00123000).

⁴¹⁵ GUEVARA, Antonio. *Horologium principum sive de vita M. Aurelii Imp[eratoris]*. Lipsko: Henning Grosse; Wolfgang Meissner, 1606.

⁴¹⁶ „Ex libris f[rat]ris Constantini Crusenij Augustiniani“

Stein ze Steinfeldu. Administrátor chebské farnosti a někdejší duchovní správce Stein⁴¹⁷ přispěl vysokou částkou na podporu augustiniánského řádu ještě před složením slavných slibů. Ve své závěti pamatoval jak na opravu a rozvoj svatotomášského konventu, tak také dalších klášterů obutých augustiniánů u nás.⁴¹⁸ Mezi jeho knihami, v nichž si často poznamenal kromě svého jména také datum získání knihy i další poznámky, převládá duchovní literatura určená pro kazatele.⁴¹⁹ Je možné, že citát „*Omnia sunt hominum tenui pendentia filo*“ („*Všechno, co se týká lidí, visí na tenké niti.*“) je jeho reflexí válečných útrap na konci třicetileté války.

4.6 Švédský vpád a vyplenění knihovny v roce 1648

Vyčíslit přesnou ztrátu, kterou knihovna utrpěla v roce 1648, bohužel z dosavadního průzkumu dochovaného archivního materiálu nelze. Z doby před vpádem Švédů ani po něm se nezachovaly žádné katalogy ani soupisy klášterních knih. K dispozici nejsou ani žádná svědectví očitých svědků z řad augustiniánů. Jediné zprávy o těchto událostech přinášejí až mnohem později klášterní kroniky, které se ovšem v mnoha detailech rozcházejí. Řádový archivář Theobald Gruber si již v polovině 18. století zoufá nad tím, že se k obsazení kláštera Švédy v roce 1648 a následnému plenění knihovny dochovalo tak málo zpráv.⁴²⁰ Nicméně na základě dochovaných písemností v klášterním archivu je přesvědčen, že sice klášter utrpěl mnohé škody, ale augustiniánům se podařilo vykoupit zabavenou knihovnu zpět („*multa tamen passus est conventus et multa amisit, atque inter reliqua etiam Bibliothecam quam denuo redemit*“), neboť se to dočetl v „Knize vydání“ (*Liber exitus*), v níž je na konci měsíce září celá událost vyličená.⁴²¹ Podle této zprávy obdržel dvorní pol-

⁴¹⁷ K jeho působení v chebské farnosti viz stránky chebského muzea. Viz BITTL, Jan. *Příchod Tovaryšstva Ježíšova do Chebu* [online]. Muzeum Cheb [cit. 10.7.2015]. Dostupné z <http://muzeumcheb.cz/texty/jezuite/jezuite.html>.

⁴¹⁸ Kromě 100 kop na provoz kláštera věnoval dalších 452 zlatých na opravu chóru, novou výmalbu, renovaci mříží a oken, a další nutné opravy. Ročovskému klášteru daroval 104 kop, Domažlicím a Šopce 137 kop, českolipskému konventu 300 zlatých na obnovu tiskárny a školy. (KREYBICH 1802, s. 294 – 295).

⁴¹⁹ V knihovně bylo dosud identifikováno celkem 7 svazků s jeho vlastnickým přípisem. Mezi nimi i dva paleotisky z počátku 16. století a jeden prvotisk (REUHLIN, Johann. *Vocabularius brevioquus*. Kolín n. Rýnem: Heinrich Quentell, 1486. ISTC ir00162000).

⁴²⁰ „*Civitas Micro-Pragensis a Svecis expugnata - Anno 1648*

In festo S. Matris Annae hora 2 post mediam noctem festi S. Jacobi praeteriti, ut notatum lego in lib[ro] Intr[oi]tus et Exitus, haec parva Civitas à traditore Ottomazky suecis prodita et à Königsmarcho coronae Suecicae generali cum duobus millibus militum obruta, occupata, expoliata et ad extremam miseriam redacta fuit, de progressu generalis huius, tyrannideque exercita necnon nostra miseria, invenies fusissimam relationem in libro Memorabilium Conventus ita ibi et utinam liber hic exstaret! Certe plura huic summario inseri possent quam hucusque in certa sint, maxime circa fundationes factas, quarum nec originalia nec copiae /: una alterave excepta :/ amplius reperiuntur, et solummodo ex charteis earum notitia erui debet, quas tamen non dubito dicto libro Memorabilium insertas fuisse et ut ad priora redeam, ea etiam hic inserta volo, quae ulterius in praetactis duobus libris lego: Facto jam Suecico incursu assumpsit conventus pro majori sui tutela salvam guardiam, quam die 31 Augusti dimisit, salvum se jam reputans et securum ita enim lego in lib[ro] Exitus: Dimisimus nostram salvam guardiam scilicet Rudolphum Greger Dresdensern una cum socio Georgio, quibus a die hostilis irruptionis diversis vicibus dati sunt 40 [fl] praeter 116 [fl] 40 [kr] quos Colonello Christiano Klem discretionis et gratitudinis nomine solvere debuit Conventus ut liber hic mense Decembri perhibet non obstante autem salva guardia multa tamen passus est Conventus et multa amisit, atque inter reliqua etiam bibliothecam quam denuo redemit perhibente libro Exitus in quo ad finem mensis Septembris notata lego sequentia:... (pokračuje v následující poznámce) GRUBER 1756, s. 248.

⁴²¹ „*Vigesima quinta Augusti venerat ad monasterium nostrum generalis Königsmarchij aulicus et castrensis concionator Magister Joannes Klee, auctoritate ejusdem generalis in scriptis habita, visitandi ac spoliandi bibliothecas quam ob causam et nostram ei aperire debuimus in qua optimos libros nostros excerpsit, ut inde auferret /: uti in aliquibus Monasterijs non solum aliquot libros sed integras bibliothecas abstulit :/ quod ego nulla vi aut resistentia impedire, imo nec precibus gratiam impetrare potui, altera autem die accessi illum, instanterque rogavi, pollicitando ei nostram possibilem humanitatem et gratitudinem et sic tandem ipsum induxi, quod omnes*

ní kaplan Magister Johannes Klee písemné pověření od generála Königsmarka, které jej opravňovalo k vstupu do knihovny a zabavení klášterních knih. Řeholníci byli nuceni otevřít mu knihovnu, z níž si vybral nejcennější knihy, které si měl posléze odnést i s celou zbylou knihovnou. Převor, kterému se nedařilo obměkčit kaplana prosbami a modlitbami, jej další den znovu naléhavě žádal a prosil, načež se mu podařilo kaplana přesvědčit příslibem nezměrné laskavosti a vděčnosti ze strany augustiniánů, aby knihy neodnášel. Na důkaz vděčnosti mu pak ještě věnoval šest stříbrných lžic a pozlacený pohár. Klee si tedy nakonec odnesl jen nemnohé knihy, kterých řeholníci nelitovali, neboť se jednalo o díla heretická. Poněkud odlišně referuje o stejné události jiný řádový historik Pachomius Kreybich. Podle něj se převorovi Simpliciovi Hutterovi podařilo výměnou za šest stříbrných lžic a pozlacený pohár získat zpět od švédského kaplana jen některé z nejcennějších knih. Ostatní „uloupené“ knihy však podle Kreybicha do Švédska nedoputovaly, neboť loď (vor), na který vzácný náklad knih naložily, se potopil i s celou posádkou.⁴²² Obdobně jako Kreybich psal o událostech na konci třicetileté války také provinciál Benignus Sichrovský již o šedesát let dříve v klášterní pamětní knize z roku 1730.⁴²³ Podle něj bylo do kláštera umístěno sedmdesát raněných vojáků a ještě dalších asi sto osob, včetně žen a dětí, které klášter musel živit. Přesto ani tato péče neodvrátila švédské vojsko od vydrancování klášterní knihovny. Sichrovský je přesvědčen, že tehdy přišla knihovna o mnoho knih, které měly být naloženy na vozy a po vodě dopraveny do Švédska, kam se však nedostaly kvůli ztroskotání lodi vezoucí cenný náklad. Z uvedených popisů tedy není vůbec jasné, kolik knih bylo tehdy augustiniánům zabaveno - zda-li se jednalo o jednotliviny nevalné ceny, o nejcennější svazky (včetně středověkých rukopisů) či téměř o celou knihovnu. Podobně protichůdně se od sebe liší také popisy této události uváděné v sekundární literatuře, jejíž autoři se přiklonili k výkladu jednoho z výše uvedených pramenů.⁴²⁴ Bohužel ani zahraniční odborná literatura zabývající se švédskou kořistí za třicetileté války nevzášší do této záležitosti více světla. Přední švédský odborník, který se věnoval studiu proveniencí ve švédských knihovnách, Otto Walde, knihy od svatého Tomáše ve švédských knihovnách nenalezl.⁴²⁵ Zarážející je pouze počet deseti tisíc knih, které se měly podle Waldeho nacházet u sv. Tomá-

---

nostros libros, paucis exceptis et plerumque haereticis, nobis intactos reliquit, cui postea hoc mense in signum gratitudinis sex argentea cochlearia et cyathum inauratum donavi.“ (GRUBER 1756. s. 248 – 248).

⁴²² „Anno, 1648, Conventus Thomaeus magnas experiebatur aerumnas a militibus Svericis Minorem Urbem Pragenam occupantibus, qui dum Veterem Urbem expuonare molirentur, vulneratos milites, numero certum ad S. Thomam tamtam hospitale transportarunt, quibus de victu, potu, pulvinaribus, aliisque necessariis, exceptis medica minibus abundanter providendum erat. ... attamen D. Magister Joannes Klem Pastor, seu capellanus campestris haereticus kalvinista cum auctoritate ducis Königsmarchii, praecipuos libros ex bibliotheca desumptos auferebat, quorum plures pater prior Simplicianus Hutter recepit, dum pro iis redimendis sex cochlearia argentea, atque cyathum deauratum offerret; sed dum dictus concionator castrensis reliquos libros secum ad Sveciam deberet, amisit eos in maridum naufragium passus, ipse cum multis militibus aquis submersus interiret.“ (KREYBICH 1802, s. 963 – 964).

⁴²³ *Memorabilia Conventus Sancti Thomae Pragae conscripsit Mgr. fr. Benignus Sichrovsky*, NAP ŘA, inv. č. 8, sign. Id 21, fol. 13. (Dále citováno jako SICHROVSKÝ 1730).

⁴²⁴ Hirsching vyčíslil ztrátu na pět tisíc svazků. (HIRSCHING 1788, s. 381). Zřejmě od něj tuto informaci převzal Balcar (BALCAR 1962, s. 22). Stejně údaje uvádí Lifka (LIFKA 1936, s. 53) a Chlábec (CHLÁBEC 1990, s. 37). Naopak Schaller cituje Grubrovu verzi a úbytek knih způsobený švédskými vojsky považuje za zanedbatelný. (SCHALLER 1795, s. 42).

⁴²⁵ WALDE, Otto. *Storhetidens litterära Krigsbyten*. I. díl, Uppsala – Stockholm, 1916, s. 325.

še před švédským vpádem.⁴²⁶ Nicméně skutečnost, že se klášterní provenience malostranských augustiniánů nenalézají ve švédských knihovnách, by nasvědčovala buď tomu, že knihy skutečně skončily na dně moře, anebo že si Švédové téměř žádné knihy z kláštera neodnesli. Ani tato verze nemusí být daleko od pravdy, neboť švédské vojsko si v klášteře zřídilo na počátku obléhání Starého města lazaret pro raněné vojáky, o které se augustiniáni vzorně starali.⁴²⁷ Lze se tedy domnívat, že Švédové se nakonec mohli nechat obměkčit prosbami malostranského převora a knihy mnichům nevzali. Navíc kostel skýtal mnoho jiných vzácných a drahocenných předmětů, které se mohly stát spíše kořistí švédského vojska.⁴²⁸

Vzhledem k tomu, že se jedná o zásadní událost v dějinách knihovny, pokusila se autorka této práce na základě provenienčního průzkumu zjistit, do jaké míry je dnes klášterní knihovna tvořena původními svazky, které pocházejí z období před rokem 1648. Proto byly v rámci průzkumu sledovány a zaznamenávány knihy patřící řeholníkům již před tímto kritickým datem. Ze zevrubného výzkumu, který je zatím neukončen a zdaleka nepokrývá celý dnešní fond, je však již nyní patrné, že některé knihy zde byly i před švédským vpádem. Dosud bylo bezpečně identifikováno padesát devět svazků. Knihy opatřené vlastnickým označením níže uvedených bratrů musely být bezpochyby v klášteře již před rokem 1648 (Adamus Menselius, Constantinus Crusenius, Paulus Conopaeus, Adeodatus Vischer, Angelicus Taparellis, Fulgentius Kawka, Augustinus Stein ze Steinfeldu, Alphonsus de Belthramis, Matthias Herrman, Augustinus Gundendorfer, Renatius Wendelinus Molitor, Maximus Donadinus, Valentinus Lisner; dále také některé z knih Simpliciana Huttera a Joanna Seraphina Barnenfeldta). Zdaleka se nejedná jen o katolickou literaturu, o kterou Švédové nemuseli mít velký zájem, ale mezi identifikovanými knihami se nacházejí i kvartová a osmerková vydání filosofické, přírodovědné a historické literatury, která by se jistě lépe přepravovala a mohla by posloužit k vybavení švédských knihoven. Navíc zde zůstaly i knihy, které vynikají svou dodatečnou iluminátorskou výzdobou – malovanými a zlacenými iniciálami. Zdánlivě nízký počet identifikovaných knih ovšem nemusí být zdaleka konečný. Z dosavadního průzkumu se zdá, že v této době ještě nebývaly jednotlivé svazky označovány provenienčním přípisem malostranského kláštera. Tato praxe byla zřejmě zavedena až na konci 17. století, neboť knihy, které patřili augustiniánům ještě před rokem 1648, nemají vepsanou žádnou soudobou vlastnickou poznámku svatotomášského kláštera. Je tedy možné, že knih pocházejících z období před rokem 1648, jež v klášteře zůstaly i po vpádu Švédů, bude ve skutečnosti daleko více.

---

⁴²⁶ Walde ovšem neuvádí zdroj. (Tamtéž, s. 325).

⁴²⁷ „Centum vulnerati hostes ad monasterium S. Thomae quibus P. Simplicianus Prior, de victu, pulvinaribus, aliisque necessariis, praeter medicamenta providere necessitabatur...” KREYBICH 1802, s. 179.

⁴²⁸ Na skutečnost, že Švédové neusilovali o středověké rukopisy pracovního nebo studijního charakteru, které ve svatotomášské knihovně tvořily podstatnou část, upozornil již Ivan Hlaváček v souvislosti s knihovnou třeboňských augustiniánů, která se měla také stát údajnou kořistí Švédů. (Viz HLAVÁČEK 2005, s. 181).

4.7 Klášterní knihovna ve 2. polovině 17. století

Druhá polovina 17. století, která se nesla v duchu barokní zbožnosti a postupujícího rekatolizačního úsilí, se do dějin kláštera zapsala jako doba počátku novodobého rozkvětu malostranského konventu. Mnoho příslušníků předních šlechtických rodin (Morzinové, Valdštejnové, Trautmannsdorfové, Hartigové, Lobkovicové, Hazmburkové), stejně jako i zámožní měšťané klášter finančně podporovali.⁴²⁹ Významnou částku získal konvent z odkazu Heleny Barbory hraběnky z Martinic v roce 1682. Také ostatní hmotné dary přály rozvoji věd a vzdělanosti řádových členů, kteří byli vysíláni na studia do zahraničí. Akademické hodnosti získávali na renomovaných zahraničních univerzitách ve Vídni, Paříži, Lovani, Padově nebo Římě.⁴³⁰ Nejschopnější z nich pak byli na tři případně šest let povoláni do Říma jako asistenti generála řádu. Ze svého pobytu se do Čech vraceli obohaceni nejen o přátelské vztahy se zahraničními intelektuály, ale domů si často odváželi také náklad knih, který měl rozšířit a doplnit klášterní knihovnu sloužící v této době opět hlavně studijním účelům.

Vzrůstající význam kláštera a klášterních studií se příznivě projevil v nebývalém nárůstu klášterní knižní sbírky, v níž samozřejmě převládala náboženská literatura, ovšem s daleko větším zastoupením románských tisků. Také nová úloha řádu, který se aktivně podílel na misijní činnosti v Jižní a Střední Americe,⁴³¹ stejně jako v Japonsku a Číně⁴³² zanechala stopy v pražské knihovně. I když dnes neznáme přesný původ misionářské literatury u sv. Tomáše, několik vzácných titulů, mezi něž patří například mexický tisk *Vocabuláře*,⁴³³ Valadésova ilustrovaná misionářská příručka *Rhetorica Christiana*⁴³⁴ anebo katechismus v několika dnes již zaniklých jazycích jihoamerických Indiánů *Rituale, seu manuale Peruanum*,⁴³⁵ svědčí minimálně o živém zájmu zdejších augustiniánů o tuto problematiku.

4.8 Sekretáři provinciála

Augustiniánská sbírka byla budována péčí řádových představených, kteří péči o klášterní knihovnu svěřovali s největší pravděpodobností do rukou svých sekretářů. Ti se kromě správného uložení a evidenci svazků starali také o systematické doplňování knihovny. Z Kreybichova *Catalogus Patrum ac Fratrum Ordinis Eremitici S. P. Augustini*⁴³⁶ bylo zjištěno, že v průběhu 17. století se ve funkci sekretáře vystřídal následující řeholníci:

- Tridentinus Jacobus (uveden k roku 1603 jako sekretář vizitátora P. Felixe Milensia)

⁴²⁹ Šlechta si fundacemi kupovala hlavně místa pro své hrobky. (Jejich výčet, avšak nikoli úplný uvádí SCHALLER, s. 47). Theobald Gruber cituje ve své kronice vždy přesná znění odkazů a fundací. (GRUBER 1756). K odkazu hraběnky Heleny Barbory z Martinic viz GRUBER 1756, s. 280 – 286.

⁴³⁰ KADLEC 1993, s. 195.

⁴³¹ V knihovně je poměrně hojně zastoupena misionářská literatura týkající se právě zmíněných oblastí. Například o misijních cestách jezuitů do Paraguay *Litteræ annuæ Prouinciæ Paraaguæ*. Antverpy: Johannes Meursi, [1636].

⁴³² Atlas Číny a Japonska, který je dnes bohužel znehodnocen, neboť z něj byly vyřezány všechny mapy. BLAEU, Willem Janszoon. *Theatrum orbis terrarum, sive Novus atlas. Pars sexta*. Amsterdam: Joannes Blaeu, 1655.

⁴³³ ARENAS, Pedro. *Vocabulario manual de las lenguas Castellana, y Mexicana*. Mexiko: Viuda de B. Calderon, 1683.

⁴³⁴ VALADÉZ, Diego. *Rhetorica Christiana*. Perusiae: Petrutius, 1579.

⁴³⁵ ORÉ, Luis Jerónimo de. *Rituale seu manuale Peruanum*. Neapol: Jac. Carlinus, 1607.

⁴³⁶ KREYBICH 1802.

- Donatus Molitor (sekretář provinciála Angelica de Taparellis v roce 1639)
- Joannes Seraphinus Barnenfeldt (sekretář provinciála Adeodata Drahodemského v roce 1647)
- Alipius Gottelt (sekretář provinciálů Adeodata Drahodemského a Godefrida Langenauera v letech 1657-60)
- Aurelius Puchner (sekretář provinciála Augustina Beera v roce 1662)
- Leo Schadeho (sekretář provinciálů Simplicia Huttera a Aurelia Puchnera v roce 1668 a 1674)
- Seraphinus Dernaiko (sekretář provinciála Aurelia Puchnera v roce 1671)
- Thomas Scharf (sekretář provinciála Lea Schade v letech 1676-77)
- Basilius Slad (sekretář provinciála Georgia Arietina v roce 1677)
- Hermannus Kržíž (sekretář provinciálů Georgia Arietina a Hieronyma Ebenauera v letech 1678-80?)
- Raphael Pelikan (sekretář provinciála Hieronyma Ebenauera v roce 1680)
- Leopoldus Schinko (sekretář provinciála Hieronyma Ebenauera v roce 1681)
- Gregorius Dillmann (sekretář provinciála Alphonse Hantscheho v roce 1686)
- Gregorius Schmidt (sekretář provinciála Alipia Gottelta v roce 1689)
- Antonius Czackert (sekretář provinciála Godefrida Fritsche v roce 1695?)
- Dominicus Tillinger (sekretář provinciála Godefrida Fritsche 1696?)

Z provenienčního průzkumu vyplývá, že se v případě knižních akvizice zajišťované uvedenými sekretáři jednalo zejména o soudobá díla převážně náboženského a filosofického zaměření od řádových příslušníků. Kromě augustiniánů se jednalo hlavně o členy Tovaryšstva Ježíšova, k nimž je mnohdy poutalo osobní přátelství.

Jedním z prvních knihovníků, kterého známe jménem, byl německý augustinián **Joannes Seraphinus Barnenfeldt** († 1676) z Kolína nad Rýnem, který tuto funkci zastával od roku 1647.⁴³⁷ Mezi jeho knihami převládá soudobá filosofie z pera jezuitských autorů.⁴³⁸

Jeho nástupcem ve funkci knihovníka byl zřejmě řádový lektor filosofie Adeodatus **Knolinus** († po 1666),⁴³⁹ který si na přední předešlé dvou svazků tomistické filosofie poznamenal „*Hunc librum cum socio suo tomo altero emi Pragae cum Ph[ilosoph]biae lecturam constant ambo 8 [florenos] 15 [crucigeros] F[rater] Adeodatus Knolinus Augustinianus.*“ P. Knolinus přijal také knižní dar hyberna Františka Filipina de Burgo, který byl členem koleje Neposkvrněného početí a v 70. letech 17.

⁴³⁷ KREYBICH 1802, s. 228 – 229.

⁴³⁸ Dosud bylo nalezeno pět svazků s jeho exlibris.

⁴³⁹ KREYBICH 1802, s. 235.

století vyučoval filosofii v arcibiskupském semináři v Praze.⁴⁴⁰ Jmenovaný františkán věnoval augustiniánům svazek filosofických disputací na téma filosofie přírody o Aristotelovy Fyziky.⁴⁴¹ Zmíněný seminář patřil k místům, kde se augustiniáni setkávali s příslušníky ostatních řádů a navazovali s nimi přátelské vztahy během svého pedagogického působení. Ostatně irští hyberní, stejně jako například jezuité vypomáhali augustiniánů zpočátku s výukou teologie na domácím řádovém učilišti u sv. Tomáše a naopak augustiniáni patřili k oblíbeným svátečním řečníkům na dva velké svátky irské komunity u hybernů.⁴⁴² O sto let později je v roce 1754 doložen jako kazatel u Hybernů augustinián Severus Pilser († 1777).

Doklad osobních kontaktů, které augustiniáni navazovali při svém pobytu v Čechách, představuje rovněž svazek biblické konkordance,⁴⁴³ který vyšehradský kanovník Jan Flaxius z Čenkovy věnoval vídeňskému augustiniánovi **Mathiasi Hermanovi** († po 1635).⁴⁴⁴

Mimořádně schopným mužem, který se osvědčil jak ve funkci převora několika klášterů, tak také při péči o svatotomášskou knihovnu (1657-60), byl český augustinián původem z Frýdlantu, **Alipius Gottelt** († 1692),⁴⁴⁵ který měl mezi svými knihami také dílo současníka Pešiny z Čechorodu.⁴⁴⁶ Ve funkci představeného kláštera v Dolním Ročově (1659-60) přispěl Gottelt k nápravě vlastnických záležitostí tohoto kláštera, když se mu povedlo vyřešit spory s vlastníky sousedních pozemků. Později ve funkci převora malostranského kláštera mnohokrát prokázal své schopnosti při vedení a správě obou pražských klášterů. Pod jeho dohledem byl mimo jiné opraven klášter sv. Kateřiny. V roce 1679 se stal vikářem celé české provincie. Čtyřikrát stanul v čele malostranského kláštera. Gottelt měl obsahově i provenienčně zajímavou sbírku knih a projevil se jako vnímavý čtenář, který si často do knih psal své vlastnoruční poznámky. Na prvním místě je třeba jmenovat konvolut prvotisků zahrnující dvě díla patrona řádu sv. Augustina (*De civitate Dei* a *De trinitate*)⁴⁴⁷ a prvotiskové vydání jedné z nejrozsáhlejších středověkých kronik dominikána Antonína Florentského *Chronicon*.⁴⁴⁸ Po provenienční stránce je velmi cenná drobná knížka s mědirytovými portréty českých zemských světců. Tu Gotteltovi daroval jeho současník - vysoký ka-

---

⁴⁴⁰ PAŘEZ, Jan. KUCHAŘOVÁ, Hedvika. *Hyberní v Praze*. Praha : Oswald, 2001, s. 98.

⁴⁴¹ Přípis na předním předešlém „*Infrascriptus sunt librum ab Adm[odum] F. P. Procuratore P. Prioris Eremitarum S[ancti] Aug[ustini]ni ad S. Thomam pro tempore accepit ita testate fr. Fran[is]cus Philippinus de Burgo*.“ MASTRI, Bartolomeo; BELLUTI, Bonaventura. *Disputationes in Arist[otelis] Stag[irite] libros physicorum*. Benátky: Marco Ginammi, 1644.

⁴⁴² Tamtéž, s. 34.

⁴⁴³ FABER, Vitus. *Teutsche Concordantz Der gantzen Bibel*. Ingolstadt: Andreas Angermayr; Wilhelm Eder, 1615. Na přední předsádce rukopisná dedikace Jana Flaxia z Čenkovy „*Ego Joannes Flaxius a Czankow archidiaconis Tyn Horssoviensis et canonicus Wyschegradensis hunc librum Concordantium dono dedit amoris gratiae Ad[modum] R[everen]do D[omi]no Petri Matthiae Hermano Ordinis Eremitarum Sancti Augustini vicario Pivoniensi ubi patri et confessorio suo D[omi]no*.“ K osobě Jana Flaxia viz WINTER, Zikmund. *O životě na vysokých školách knihy dvoje*. Praha : Matice česká; František Řivnáč, 1899.

⁴⁴⁴ Kreybich Herrmanna uvádí v roce 1629 jako prokurátora v Pivoni, potom zde jako vice převora 1630-34.

⁴⁴⁵ KREYBICH 1802, s. 307 – 312. S Gotteltovým vlastnickým přípisem bylo identifikováno deset svazků.

⁴⁴⁶ PEŠINA Z ČECHORODU, Tomáš. *Ucalegon Germaniae, Italiae et Poloniae Hungaria*. Praha: Jezuitská tiskárna, 1663.

⁴⁴⁷ AUGUSTINUS, Aurelius. *De civitate dei*. Freiburg: Kilian Fischer, 1494 (ISTC ia01246000); AUGUSTINUS, Aurelius. *De trinitate*. Freiburg: Kilian Fischer, 1494 (ISTC ia01346000).

⁴⁴⁸ ANTONIUS FLORENTINUS. *Chronicon. Pars I*. Basilej: Nikolaus Kessler, 1491 (ISTC ia00780000).

tolický prelát, Christian Augustin Pfalz,⁴⁴⁹ který zastával funkci generální vikáře a pražského jáhna. Mezi Gotteltovými knihami se vyskytují jak díla týkající se vysloveně náboženské tematiky, tak také literatura historická, filosofická a právní.

Některé příписy sekretářů nasvědčují, že literatura byla obstarána systematicky. K uvedenému závěru vede autorku této práce mimo jiné přípis **Antonia Czackerta** († 1728)⁴⁵⁰ v šestém vydání *Lux Evangelica in omnes anni dominicas* vlámského jezuita Engelgraveho z roku 1677,⁴⁵¹ která byla do klášterní knihovny opatřena jako pandán k emblematické knize téhož autora vydané o dvacet let dříve se starší klášterní signaturou.⁴⁵²

4.9 Knižní dary

4.9.1 Reverendus Heinrich Richter a jeho odkaz

V roce 1686 přijal Alipius Gottelt jako převor u sv. Tomáše do klášterní knihovny mimořádný knižní dar – rozsáhlou sbírku zahrnující i nejstarší tištěnou produkci, kterou klášteru odkázal zatím blíže neurčený duchovní Jindřich Richter (Heinrich Richter).⁴⁵³ Její cena byla dle Kreybicha odhadována na 1000 florénů (zlatých).⁴⁵⁴ Avšak Kreybichovo vyličení knižního daru se opět poněkud liší od Grubera, který píše, že kromě hodnotné knihovny a jiných cenností určených pro klášter sv. Kateřiny, odkázal Richter augustiniánům od sv. Tomáše ještě tisíc zlatých, aby se za něj modlili.⁴⁵⁵ Pater Gottelt se nejspíše také zasadil o urovnání sporů, které vyvstaly v souvislosti s tímto odkazem. Knihy patřící původně Jindřichovi Richterovi nikdy nenesou jeho vlastní ex libris ani jiné Richterovo vlastnické označení, ale jsou vždy opatřeny poznámkou ex dono klášter-

⁴⁴⁹ PFALZ, Christianus Augustinus. *Thesaurus sacer ... der kön[iglichen]. Hauptkirchen zu Prag*, Praha 1763. Dedikace autora na přední předsádce - „Adm[odum] Reverendo ac Religioso patri Alipio Gottelt Ord[inis]. A[urelii]. Aug[ustini]. Emerito provinciali pro nunc ad S. Thoma Provinciae Consustori offert author Christianus Pfaltz SS[acratissimae] Theol[ogiae]. D[ocor]. Canonicus et Eccles[iae] ad S. Vitum.“ K jeho osobě blíže PODLAHA, Antonín. *Series praepositorum, decanorum, archidiaconorum aliorumque praelatorum et canonicorum s. metropolitanae ecclesiae Pragensis*. Pragae : sumptibus s. f. metropolitani capituli Pragensis, 1912, s. 189-191, dále citováno jako PODLAHA 1912.

⁴⁵⁰ Antonius Czackert, původem českolipský konventuál, vykonával funkci sekretáře provinciála mezi lety 1695 - 1701, avšak u sv. Tomáše měl již v roce 1692 jako provinciální prokurátor na starosti hospodářské záležitosti provincie. (KREYBICH 1802, s. 447 – 448).

⁴⁵¹ Přípis na předním přidešti knihy jezuita Engelgraveho „Comparat a F[at]re Antonio Czackert Ord[inis] Fr[atrum]m Erem[itarum] S[ancti] P[at]ri Augustini professo Lippensis“ ENGELGRAVE, Henricus. *Lux Evangelica Sub Velum Sacrorum Emblemata Recondita* Kolín n. Rýnem: Hermann Demen, 1677.

⁴⁵² ENGELGRAVE, Henricus. *Lucis evangelicae, sub velum sacrorum emblemata reconditae, pars tertia*. Kolín n. Rýnem: Ioannes Busaeus, 1657.

⁴⁵³ O tomto muži se nepodařilo nic bližšího zjistit. Snad se jednalo o příslušníka vyššího duchovního stavu. Hirsching jej uvádí jako faráře. (HIRSCHING 1788, s. 381) V archivních pramenech klášterní provenience nebylo bohužel zatím odhaleno nic bližšího k jeho původu či vztahu k řádu.

⁴⁵⁴ „Anno 1686 P. Alipius in Synodo pragensi, primus Causarum Judex, quarta vice Prior Thomaenus denominatus acceptavit insignem Bibliothecam a Venerabili D. Henrico Richter, presbytero ecclesiastico conventui Thomae testamentaliter legatam, 1000 florenis appretiatam, ut pro anima ejus certae Missae quotannis celebrentur.“ (KREYBICH 1802, s. 310-311).

⁴⁵⁵ „Anno 1686 – Admodum Reverendus D[omi]n[u]s Henricus Richter Sacerdos Ecclesiasticus, Ordinis nostri singularis fautor praeter bibliothecam suam quam Conventui legavit et praeter alia quae etiam Conventui S: Catharinae testato reliquit, pro fundatione missae menstruae pro se celebrandae Conventui nostro Thomae 1000 [florenos] legavit. Copia testamenti a R[everend]o Archi-Episcopali officio ratificati habetur in cistula lamina inter alia fundationum instrumenta quae pariter registratur lib[ro]: Erect[ionum]: fol: 144. De mortuo autem pio hoc fundatore et testatore insinuarunt se quidam amici ejus testamentum defuncti impugnantes ac litem et processum contra conventum singulariter Catharinaeum, quem pie defunctus haeredem instituit, moventes, ast amicabili comportatione facta atque a R[everend]o Officio Consistoriali ratihabita contentati fuere 800 [floreni] an autem hi 800 [floreni] ex massa 1000 [florenorum] conventui nostro pro missa menstruam legatorum ijs dono dati.“ (GRUBER, s. 290-291).

ního knihovníka „*Patris Henrici Richter nunc Conventus S. Thomae.*“ Poněkud zarážející je jejich nízký počet, ačkoli se mělo jednat o velmi cennou a rozsáhlou knihovnu. Svým obsahem by se Richterovy knihy daly spíše zařadit do knihovny humanisty či šlechtice než venkovské faráře. Mezi jeho knihami, kterých se dosud podařilo jednoznačně identifikovat celkem jedenáct, sice převládá náboženská tematika, ale několika svazky je zastoupena také literatura historická, filosofická a právní. Kromě Bible a biblické konkordance, se k augustiniánům dostalo z jeho odkazu několik svazků teologické literatury, dvě díla právního a státovédného zaměření a několik děl historických vztahujících se k dějinám Francie. Ze složení jeho knih je patrné, že Richter ovládal několik jazyků, neboť vlastnil jak benátské vydání Calepinova slovníku, tak také literaturu ve francouzštině a němčině.⁴⁵⁶ Charakter Richterovy sbírky se ale ještě může výrazným způsobem proměnit, neboť větší část augustiniánské knihovny obsahující zejména náboženskou literaturu dosud nebyla prozkoumána a zaevidována.

4.9.2 Knihy z Richterova odkazu

Na základě vlastnické poznámky se podařilo ve svatotomášské knihovně identifikovat následující knihy:

- Bonaventura; Petrus Lombardus. *Sententiarum libri IV. cum commento.* Bonaventurae. Norimberk: Anton Koberger, 1500;
- Bonaventura. *Perlustratio in lib. IV. Sententiarum. Pars III. et IV.* Norimberk: Anton Koberger, 1500;
- Maurus, Hartmann. *Coronatio Caroli V. Caesaris Aug. apud aquisgranum.* Kolín n. Rýnem: Nicolaus Mameranus, 1550;
- Rabe, Johannes Jakob. *Christlicher und wolgegründter Gegenbericht von Mirackeln unnd Wunderzeichen.* Dillingen : Sebald Mayer, 1573. (Na přední desce heraldické supralibros Purkarta Merklínského z Merklína - oválný medailon lemovaný latinským nápisem: MORS OMNIA AEQUAT 1573“; ve středu medailonu je umístěna polopostava muže držící v pravici rostlinu se třemi srdčitými lístky; na titulním listu rukopisné exlibris Purkarta Merklínského z Merklína (1552-1626),⁴⁵⁷ účastník stavovského povstání: "Ex libris Joannis Mra [...?] D[omi]no Purgharto Merklinsky a Merklin en in Bernaticz 1625" a dále "R. P[at]ris Henrici Richter nunc Bibliothecae Monasterij S. Thomae Ap[osto]li Micro Pragae Ord[inis]: Erem[itarum]: S. Aug[usti]ni");

⁴⁵⁶ Calepino, Ambrogio. *Dictionum.* Benátky: Benalius, 1520.

⁴⁵⁷ Účastník stavovského odboje. Syn Jana Merklínského a Jany z Hořešovic. Majitel tvrže Bernartice nedaleko Tachova. Poprvé zmiňován 1596. Manželka Kateřina Merklínská roz. Černínová z Chudenic. Purkart se spolu se svými příbuznými Janem a Adamem účastní Českého stavovského povstání. K heraldickému znaku Merklínských (jetelový trojlístek) viz SEDLÁČEK, AUGUST. *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty.* Sv. 2. Praha : Academia, 2001, s. 456.

- Biblická konkordance (blíže neurčeno kvůli defektnosti exempláře) na prvním fol. A2 rukopisný přípis „*R[everen]di Patris Henrici Richter Nunc Conventus S. Thomae*“ (psáno ex post rukou klášterního knihovníka);
- Matthieu, Pierre. *Histoire de France, & des Choses Memorables Advenues*. Leiden: Bonaventure, 1608 (ve francouzštině);
- Lobkowitz, Ioannes Caramuel. *Sacri Romani Imperii Pax*. Vídeň: Matthaeus Cosmoreovius, 1649;
- Reismüller, Georg. *Mariae corona stellarum duodecim*. Ingolstadt: Georg Hänlin, 1652;
- Dietenberger, Johann. *Bibell, Das ist, Alle Bücher Alts und News Testaments*. Kolín n. Rýnem, Arnold Quentell, 1618 (v němčině);
- Hulsius, Levinus. *Dictionarium Teutsch-Frantzösisch-Italiänisch*. Frankfurt n. Mohanem: Erasmus Kempfer, 1616;
- Matthieu, Pierre. *Histoire de France, & des Choses Memorables Advenues aux Provinces estrangeres durant sept annees de Paix, du Regne du Roy Henry III., Roy de France & de Navarre*. Leyden : Bonaventure, 1608. (ve francouzštině).

4.9.3 Odkaz Julia Heinricha z Blumu

Když v roce 1682 rezignoval P. Gottel na funkci převora, byl do čela kláštera zvolen I **Michael Schmidt** († 1713).⁴⁵⁸ S jeho vlastnickou poznámkou bylo dosud identifikováno pouze historické dílo o životě Karla V. Lotrinského z r. 1691.⁴⁵⁹ Ale P. Schmidt přijal ještě ve funkci vikáře kromě velkorysého finančního daru hraběnky Heleny Barbory z Maritonic také knihovnu viceprezidenta apelačního soudu **Julia Heinricha z Blumu** († 1688).⁴⁶⁰ Své knihy si Blum zřejmě označoval velmi zřídka, neboť v rámci provenienčního průzkumu byly zatím k jeho osobě bezpečně přiřazeny pouze tři knihy, ačkoli Benignus Sichrovský v pamětní knize uvádí, že se mělo jednat o celkem šest tisíc svazků.⁴⁶¹ Jednoznačně patřily pánovi z Blumu dva svazky právní literatury⁴⁶² a

⁴⁵⁸ KREYBICH, s. 391-396.

⁴⁵⁹ LABRUNE, Jean de. *Lebens-Beschreibung deß weyland Durchleuchtigsten und Weltberühmtesten Heldens Carl des V. Hertzogen zu Lothringen*. Frankfurt : Fievet, 1691. „*Comparatus est hic libellus a me fratre Michaeli Schmidt Augustiniano 30 [crucigeris] professo Pragensi S. Thom[ae]*.“

⁴⁶⁰ „*Anno 1698, acceptavit Bibliothecam, multis, selectisque libris exornatam, ab Illustrissimo D. Julio Henrico Barone de Blum Conventui Thomaeo testamentaliter legatam, in signum gratitudinis obtulit Missam hebdomadalem pro anima illius uti et Conjugis Alexandrinae, natae de Blettenberg, celebrandam.*“ (KREYBICH 1802, s. 393). Rakouský diplomat Julius Heinrich Blum pocházel z brunšvické evangelické rodiny. Později konvertoval ke katolické víře a vstoupil do rakouských služeb. V roce 1663 byl povýšen do stavu svobodných pánů a působil jako viceprezident apelačního soudu v Praze, kde také v roce 1688 zemřel. (MAŠEK, Petr. *Šlechtické rody v Čechách*. Praha : Argo, 2008, I. díl, s. 88).

⁴⁶¹ SICHROVSKÝ 1730, fol. 13.

⁴⁶² BICCIUS, Gregorius. *Collegium juridicum argenteratense enucleatum*. Štrasburk : Georg Dolhopff; Johann Eberhard Andreas Zetzner, 1664; dále konvolut 35 drobných tisků.

jeden spis Friedricha Förnera, bamberského vikáře, známého fanatického pronásledovatele čarodějnic a velkého propagátora protireformace.⁴⁶³

4.9.4 Knihovna Šimona Brože z Horštejna

Archivní prameny hovoří explicitně pouze o dvou knižních darech v historii knihovny (Heinricha Richtera a Julia Heinricha z Blumu), přesto je dnes z provenienčního průzkumu zřejmé, že se k augustiniánům dostala také rozsáhlá knižní sbírka patřící svatovítskému děkanovi Šimonu Broži z Horštejna. Vzhledem k tomu, že se jedná o velmi rozsáhlou a cennou knihovnu, o které neexistuje žádný záznam v klášterních kronikách, lze se domnívat, že se do knihovny u sv. Tomáše dostala spolu s jedním ze dvou knižních darů. Jméno Šimona Brože nefiguruje ani v seznamu fundací. Jednu z možných cest, jak se Brožovi knihy mohly ocitnout ve svatotomášské knihovně, představuje právě odkaz zmíněného Jindřicha Richtera, který přijímal Alipius Gottelt v roce 1686. Gotteltovo vlastnické označení se totiž objevuje také na jedné z knih, která patřila Šimonu Brožovi z Horštejna.⁴⁶⁴ V knihovním fondu augustiniánské knihovny u sv. Tomáše se dochovalo minimálně 72 svazků, jež jsou označeny Brožovým exlibris, ale ještě dalších 9 lze na základě vlastnického přípisu Martina Pfeiffera považovat za knihy z vlastnictví Šimona Brože z Horštejna († 1642).⁴⁶⁵ Část knihovny Šimona Brože tvoří knihy jeho předchůdce v úřadě děkana u svatovítské kapituly (1594–1604) Martina Pfeiffera (Martinus Pfeiffer ab Heisselberg), původně děkana v Kadani, který získal od císaře Rudolfa II. šlechtický predikát.⁴⁶⁶ Šimon Brož získal knihy svého předchůdce patrně odkazem po jeho smrti, neboť některé vlastnické přípisy Brože jsou datovány rokem 1604, v němž Martin Pfeiffer zemřel. Nejčastěji jsou mezi Brožovými knihami zastoupeny sbírky kázání, postily, homiliáře, díla z oblasti církevního práva, filosofie, teologie a nábožensko-polemické spisy. Většina děl je opatřena koženou vazbou zdobenou slepotiskem. Brožovy knihy vynikají také po stránce výzdoby, mnohdy se jedná o ilustrovaná vydání. Prvotisky a některé rané paleotypy zdobí malované a zlacené iniciály. Za všechny je třeba uvést alespoň komentovaný biblický text latinské *Biblia sacra cum glossa ordinaria Walafridi Strabonis* s krátkými latinskými rukopisnými přípisy, který je doplněn o bohatě zdobené malované zlacené iniciály v barevných polích se zlacenou žerdí a ornamentálními výběžky. Bible je navíc opatřena původní

---

⁴⁶³ FÖRNER, Friedrich. *Rex Hebronensis, ac postea Hierosolymitanus, poenitentis schemate personatus*. Ingolstadt : Wilhelm Eder, 1624.

⁴⁶⁴ „Anno, 1686, P. Alipius in Synodo pragensi, primus Causarum Judex, quarta vice Prior Thomaeas denominatus, acceptavit insignem Bibliothecam a Venerabili D. Henrico Richter, ...“ (KREYBICH 1802, s. 310).

⁴⁶⁵ Šimon Brož se narodil ve 2. polovině 16. století v Horšově Týně. Na vychování byl dán k jezuitům do semináře sv. Václava v Praze. Dosáhl mnoha poct (metropolitní kanovník (1600), děkan metropolitní kapituly 1604), probošt svatovítský (1614), světitel biskup a arcibiskup trapezuntský (1626). V roce 1606 byl císařem Rudolfem II. povýšen do šlechtického stavu a Ferdinand II. jej jmenoval císařským falckrabětem. Kromě horlivého prosazování katolické víry se zasloužil také o znovuoobnovení tradice písně "Hospodine pomiluj ny," kterou upravil pro potřeby své doby a přeložil ji do latiny. (PODLAHA 1912, s. 150 – 152). Ve starých tiscích o Brožovi z Horštejna zmínka u Balbína (BALBÍN, Bohuslav. *Bohemia docta*. Praha: Hagen, 1776, s. 144.) a Boleluckého (BOLELUCKÝ, Matěj. *Rosa Boemica*. Praha : Urban, Goliáš, 1668, s. 29).

⁴⁶⁶ PODLAHA 1912, na s. 148.

celokoženou vazbou ze světlé usně na prkénkových deskách (493 x 335 mm) zdobenou slepotiskem, kterou zhotovila česká dílna činná v letech 1470-88.⁴⁶⁷ Na základě provenienčního průzkumu bylo ve svatotomáské sbírce prvotisků identifikováno jedenáct inkunábulí, které se do klášterní knihovny dostaly spolu s knihami Šimmona Brože.

Prvotisky Šimona Brože z Horštejna

Biblia latina cum glossa ordinaria Walafridi Strabonis aliorumque et interlineari Anselmi Laudunensis. [Štrasburk : Adolf Rusch pro Antona Kobergera, cca 1480] (ISTC ib00607000), česká vazba (identifikace v EBDB; w000135); JOHANNES XXI. (Pont. Max.) [Petrus Hispanus]. *Copulata tractatum Petri Hispani et parvorum logicalium secundum doctrinam Thomae Aquinatis.* Kolín n. Rýnem : Heinrich Quentell, 1487 (ISTC ij00237650); HUGO DE SANCTO VICTORE. *De sacramentis Christianae fidei.* Štrasburk : [Tiskař Jordana von Quedlinburg (Georg Husner)], 1485. (ISTC ih00535000); DALEN, Michael de. *Casus breves Decretalium Sexti et Clementinarum.* Štrasburk : [Tiskař Jordana von Quedlinburg (Georg Husner)], 1485 (ISTC im00533000); GUIDO DE MONTE ROCHEN. *Manipulus curatorum.* Štrasburk : [Tiskař Jordana von Quedlinburg (Georg Husner)], 1490 (ISTC ig00599000); BERNARDUS CARTHUSIENSIS. *Dialogus Virginis Mariae misericordiam elucidans.* Lipsko : [Konrad Kachelofen], 1493 (ISTC ib00360000); *Praeceptorium perutile decalogi.* Lipsko : Konrad Kachelofen, 1494 (ISTC ip00951000); AUGUSTINUS, Aurelius. *Sermones.* Basi-lej : Johann Amerbach, 1494–95 (ISTC ia01308000); LA PALUD, Pierre de. *Sermones Thesauri novi de sanctis.* Norimberk : Anton Koberger, 1496 (ISTC ip00517000); LA PALUD, Pierre de. *Sermones quadragesimales Thesauri novi.* Norimberk : Anton Koberger, 1496 (ISTC ip00507000); VERDENA, Johannes de. *Sermones Dormi secure de tempore et de sanctis.* Kolín n. Rýnem : Heinrich Quentell, 1500 (ISTC ij00469500), česká vazba (identifikace v EBDB; w000134; pražská dílna).

Z hlediska bohemikální tiskové produkce zasluhují pozornost zejména tisky Michaela Peterleho,⁴⁶⁸ dále též polemické spisy namířené proti Jednotě bratrské Blažeje Nožičky z Votína, Václava Šturma⁴⁶⁹ nebo Brožova příbuzného Václava Brosia,⁴⁷⁰ které korespondují s rigidní katolickou orientací tohoto vysokého preláta. Přípis „*Ex libris Simonis Brossij ab Horsstein Dec. Pragae 1604*“ je vepsán i do renesančního konvolutu tisků humanistické básnictví, který byl vytištěn v Praze a obsahuje drobnější tisky českých humanistů Matouše Collina z Chotěřiny, Jana Balbína

⁴⁶⁷ Celou plochu obou knižních desek pokrývá diagonálně členěné zrcadlo, jehož čtvercová mezipole vyplňují otisky kulatých a kosých kolků s motivem orla a stylizované kytice. (Identifikace v elektronické databázi vazeb EBDB w000135).

⁴⁶⁸ DRIELL, Gottfried von. *Rosarii. Hyperaspistes.* Praha: Michael Peterle, 1588. *Exemplum literarum quae Roma mediolanum missae.* Praha: Michael Peterle, 1585 a dále *Acta consistorii publice exhibiti A S.D.N. Gregorio Papa.* Praha: Michael Peterle, 1585.

⁴⁶⁹ NOŽIČKA Z VOTÍNA, Blažej. *Knižka Blažeje Nožičky z Votína, proti bluduom některým.* Praha: Jan Kantor Had (K06491); ŠTURM, Václav. *Rozsouzení a bedlivé uvážení velikého kancionálu.* Praha: Burian Valda; Jan Jičínský, 1588 (K16007).

⁴⁷⁰ BROSIUS, Václav. *Koule Danielova: kterouž podává Draku Pikbartskému jinak Waldenskému.* Litomyšl: Ondřej Graudens, 1589 (K01302).

Škornice z Vorličné, Jindřicha Scribonia a Matouše Sittarda.⁴⁷¹ V knihovně svatovítského probošta nesměla chybět ani právnická literatura. Nepřekvapí tedy, že mezi jeho knihami bylo rovněž kompendium pojmů z oblasti kanonického i světského práva *Lexicon iuridicum iuris Rom[ani]. simul et pontificii*,⁴⁷² do něhož si svatovítský probošt vyznačil datum pořízení (22. ledna 1619). Zpravodajské periodikum z roku 1613 *Mercurius Gallobelgicus*, které si Brož koupil ihned po vydání, patrně dokazuje jeho zájem o aktuální společenské a politické dění, které jakožto vysoký církevní hodnostář nutně musel sledovat.

4.10 Vědecká orientace augustiniánů – knihovna jako zdroj studijní literatury

Dodnes sice neexistuje práce, která by dokázala odpovědět na otázku, jakou roli hráli čeští augustiniáni při rozvoji novodobých věd,⁴⁷³ ale z řádových pravidel je zřejmé, že nadaní jedinci se mohli ponořit do studia více méně libovolného oboru. Za jeden z hmatatelných dokladů zvýšeného zájmu o studium empiricky zaměřených exaktních vědeckých oborů mezi pražskými augustiniány lze chápat knihy, které měli řeholníci „ad usum“, tedy ve svých celách k osobní potřebě. Z provenienčních přípisů je patrné, že nejpozději ve druhé polovině 17. století se u sv. Tomáše soustředilo více řeholníků na studium matematiky, astronomie, optiky a přírodních věd.

Po většinu část 17. století se noviciát i řádová studia nacházela u sv. Tomáše. To tedy znamenalo, že každý člen české provincie řádu obutých augustiniánů, musel pobývat určitý čas v malostranském klášteře na studiích. Nezřídka se stávalo, že řeholníci po ukončení studia zanechali některé ze svých knih právě v pražském konventu. Tak tomu nespíše bylo i v případě augustiniána **Gerarda Menšíka** (Menschik) z Horšova Týna († 1679), který byl současníkem Alipia Gottelta a jako všichni augustiniáni musel absolvovat řádová studia teologie a filosofie u sv. Tomáše.⁴⁷⁴ Z jeho knih získal pražský klášter konvolut s dvěma tisky Francesca Maurolica († 1575), které dokládají Menšíkův zájem o matematiku a astronomii.⁴⁷⁵ Jedná se o první explicitní užití matematické indukce v dějinách evropské vědy.⁴⁷⁶ V době, kdy Menšík v pražském augustiniánském klášteře studoval, stál v čele řádových studií vzdělaný bratr Augustinus Beer de Beeren z

⁴⁷¹ COLLINUS, Matouš. *Ad invictissimum ac potentissimum imperatorem [et] monarcham, d[ominum].d[ominum]. Ferdinandum, S[acrae].Ro[maniae]. imperij caesarem ... ode gratulatoriac Continens breuem descriptionem pompae in ingressu suaemMaiestatis in urbem Pragam instructae a serenissimo archiduce [et]c. Ferdinando, VIII die Nouembris anni 1558*. Praha: Jan Kantor Had 1558; BALBÍN ŠKORNICE Z VORLIČNÉ, Jan. *In triumphalem adventum Pragam*. Praha: Jan Kantor Had, 1558; SCRIBONIUS, Jindřich. *Oratio funebris... Imperatoris Ferdinandi I. delatum esset*. Praha: Jiří Melantrich, 1565; SITTARD, Matthias. *Ein christliche tröstliche Predig*. Praha: Jiří Melantrich, 1565; *Ein andere christliche tröstliche Predigt*. Praha: Jiří Melantrich, 1565.

⁴⁷² *Lexicon iuridicum iuris Rom[ani]. simul et pontificii*. Kolín n. Rýnem: Johann Gymnich, 1593.

⁴⁷³ Větší pozornost se dostala patrně pouze Georgu Johannu Mendelovi († 1884), brněnskému opatovi augustiniánského kláštera u sv. Tomáše, který je považován za zakladatele genetiky.

⁴⁷⁴ KREYBICH 1802, s. 316 – 317.

⁴⁷⁵ MAUROLICO, Francesco. *Opuscula Mathematica*. Benátky: Franciscus Senensis, 1575; MAUROLICO, Francesco. *Arithmeticonum Libri Duo*. Benátky: Franciscus Senensis, 1575.

⁴⁷⁶ Menschik po sobě zanechal památku i v druhém klášteře obutých augustiniánů, kam z Prahy odešel. Jeho provenienčním přípisem („Ex lib[ris]. Fr[atris]. Augustini Menssike Ord[inis]. Fr[atrum]. Erem[itarum]. S[ancti]. Augustini Pragensis et professo Brunensi 1658“) je opatřeno druhé vydání Bible Pavla Severýna (*Biblij Čžeska*. Praha: Pavel Severýn z Kapí Hory, 1537; knihopis 1099) se sign. A II. P.b4. Viz DOKOUPIL, Miloslav. *Soupis tisků 16. století z fondů Univerzity knihovny v Brně*. Sv. 5. Tisky 16. stol. Z knihovny augustiniánů na St. Brně, 1963. Díl 1. s. 45.

Norimberka,⁴⁷⁷ který se později 1659 stal převorem u sv. Tomáše, vizitátorem provincie, od roku 1662 také českým provinciálem.

Studijní literaturu věnovali knihovně nezřídka sami lektori působící v Praze na řádovém učilišti (**P. Valentinus Lisner**, **P. Augustinus Schinko**).⁴⁷⁸ Několik jednotlivin v dnešní knižní sbírce patřilo naopak původně do osobních knihoven níže uvedených svatotomášských převorů a českých provinciálů. Kromě kazatelské a teologické literatury se z jejich darů nebo odkazů dostávaly do knihovny především některá filosofická a přírodovědná díla. Početně převažují knihy antického myslitele Aristotela a komentáře k jeho dílu. Tato skutečnost se jeví jako neklamný důkaz funkce klášterní knihovny, která podobně jako již dříve ve středověku, sloužila především potřebám studujících kleriků na řádovém učilišti, kde výuka teologie a filosofie patřila k hlavní náplni studia.

Literaturu pro výkon duchovní správy a kazatelského poslání měl ve své osobní knihovně rakouský augustinián **Simplicius Hutter** († 1671),⁴⁷⁹ který vykonával úřad svatotomášského převora v době švédského vpádu a vyjednával s polním kaplanem švédského generála. Později byl zvolen provinciálem (1653-56) a kromě vedení celé provincie řídil v letech 1659 - 1668 rovněž řádová studia u sv. Tomáše.⁴⁸⁰

Jeden z mnoha svazků francouzského středověkého teologa Jeana Gersona,⁴⁸¹ který zdobí celostranná Dürerova ilustrace zpodobňující autora, zůstal pražskému klášteru po synovi českolipského syndika **Guilelmovi Adalbertovi Haibnerovi** († 1666), který prošel noviciátem v Praze u sv. Tomáše patrně v roce 1650.⁴⁸² Jeho otec dal augustiniánům na výchovu také syna Wolfganga († 1672), který se stal později převorem domažlického kláštera.⁴⁸³ Oba bratři absolvovali teologická studia u sv. Tomáše v Praze a během svého života vystřídali několik augustiniánských klášterů, což bylo ostatně u augustiniánů zcela běžné. Proto se knihy s vlastnickými příписy augustiniánských řeholníků vyskytují často v různých klášterních knihovnách patřících tomuto řádu.⁴⁸⁴

⁴⁷⁷ KREYBICH 1802, s. 297.

⁴⁷⁸ Severočeskému augustiniánovi z Cvikova Valentinu Lisnerovi patřil italský tisk z roku 1502 obsahující sbírku kázání, kterou si opatřil ve stejném roce, když začal vyučovat na latinské škole v českolipském klášteře. "*Fratri Valentinu Lisneri Augustini 1638.*" V dolnoročovské klášterní knihovně po něm zůstalo celkem jedenáct svazků, mezi kterými jsou tři prvotisky (Bible a konkordance k Bibli) a také jedna kniha věnovaná Lisnerovi jakýmsi řezníkem. (MAREŠ 1996, s. 76; k jeho osobě viz též KREYBICH 1802, s. 290-292).

⁴⁷⁹ KREYBICH 1802, s. 177 – 179.

⁴⁸⁰ Celkem identifikovány dva tisky s Hutterovým exlibris: *Actus sacerdotalis*. Passov: Matthaeus Nenninger. 1587. Ludvík z Granady. *Vita Christi*. Kolín n. Rýnem: Arnold Quentell, 1607. Na titulním listu *Vita Christi* Hutterův přípis "*Ex libris Fratris Simpliciani Hutter Augustiniani 1639.*"

⁴⁸¹ GERSON, Johannes. Opera. Štrasburk: Martin Flach, 1494 (ISTC ig00189000).

⁴⁸² KREYBICH 1802, s. 322 – 323.

⁴⁸³ KREYBICH 1802, s. 306.

⁴⁸⁴ Karel Mareš, který se zabýval proveniencí knih z dolnoročovského kláštera, jmenuje více než tři desítky řeholníků, jejichž jména se nacházejí také u sv. Tomáše v Praze (například Valentin Lisner, Hieronymus Ebenauer, Alipius Gottelt, Valentin Weidner, Palladius Küttl, Constantinus Crusenius, Wilhelm Dientzenhofer, Michael Maresch a další). MAREŠ, Karel. Wege der Entstehung der Bibliothek des Augustinerkloster in Unter-Rocov und die interessanteren Ursprunglichen Eigentümer der Bücher. In *AA. Vol. LIX*. Roma, 1996, s. 57 – 89.

4.11 Hieronymus Ebenauer a jeho přínos

Velkou zásluhu o systematickou akvizici knih v posledních dvou desetiletích 17. století je třeba připsat někdejšímu lektorovi filosofických věd, P. **Hieronymu Ebenauerovi** († 1694),⁴⁸⁵ který obohatil svatotomášskou knihovnu o mnoho svazků, z nichž některé získal darem od předních českých intelektuálů.⁴⁸⁶ Historický spis *Epitome historica rerum Bohemicarum* s mědirytovou mapou Čech ve tvaru růže daroval Ebenauerovi jeho autor jezuita Bohuslav Balbín nedlouho po vytištění, jak o tom svědčí přípis na titulním listu: „*Praesens Epitome historica P.F. Hieronymo Ebenauer Boemo Micro-Pra[gensis] Ord[inis]: Erem[itarum]: Magni S[ancti]. P[at]ri. Aug[usti]ni professo Melnicensi, SS[acratissimae]. Th[eolog]iae Doctori in Univ[ersitate]: Prag[ensi]: Micro-Pragae ad S. Thomam ... Magno Regenti, ab author oblata est, die 25 Augusti 1677.*“ Jiným dokladem přátelských vztahů mezi augustiniány a soudobými literáty je bohemikální tisk *Phosphorus septicornis* katolického kněze Tomáše Pešiny z Čechorodu.⁴⁸⁷ Zmíněný katolický dějepisec věnoval jeden výtisk svého oslavného díla o svatovítském chrámu Ebenauerovi, který v té době vedl řádová studia u sv. Tomáše na Malé Straně. Pozoruhodným příkladem zájmu o správu kláštera a majetkovo-právní záležitosti řeholníků jsou dva svazky právní literatury *Lectiones publicae*.⁴⁸⁸ Obě knihy mají za každou potištěnou stranou vevázan volný list, na který si jakýsi čtenář zapsal komentář k právnímu textu. Jeden z těchto svazků dostal P. Ebenauer darem od rektora pražské univerzity Jana Kryštofa Schambogena.⁴⁸⁹ Není tedy vyloučeno, že se jedná o Ebenauerovy poznámky.⁴⁹⁰ K zájmům tohoto řeholníka patřila rovněž historie, proto se mezi jeho knihami nalézají i historická práce o starobylém durynském rodu Brandenstein.⁴⁹¹ Šesti svazky je mezi jeho knihami zastoupena také hagiografická literatura pojednávající o životě řádových světců (benediktini a premonstráti).⁴⁹² S výkonem kněžských povinností souvisí dva tisky z počátku 17. století, které dostal Ebenauer darem od Samuela Ignáce de Bois, hejtmána císařského panství na Zbirohu, Točnicku a Králově Dvoře.⁴⁹³ V dedikaci na rubu titulního listu vyjádřil hejtman svou vděčnost a poděkování augustiniánskému knězi za křest

⁴⁸⁵ P. Ebenauer zemřel v klášteře sv. Dobrotivá, je tedy pravděpodobné, že také větší část jeho osobní knihovny zůstala tamějšímu klášteři.

⁴⁸⁶ Dosud identifikováno celkem 24 svazků s jeho vlastnickým označením.

⁴⁸⁷ PEŠINA Z ČECHORODU, Tomáš. *Phosphorus septicornis Stella alias Matutina*. Praha: Arnolt z Dobroslavína, 1673. „*Oblati ab authore mihi fratri Hieronymo Ebenauer Micro-Pragae ad S. Thoma[m] Ap[osto]lum studiorum Magistro Regenti 1676*”

⁴⁸⁸ SCHAMBOGEN, Joannes Christophorus. *Lectiones publicae seu tractatus juridicus*. Praha: Jiří Černoch, 1683.

⁴⁸⁹ SCHAMBOGEN, Joannes Christophorus. *Lectiones publicae in divi Justiniani institutionum juris*. Praha: Jiří Černoch, 1676. „*Ex dono authoris [Schambogen] sum magistri fr[at]ri. Hieronymi Ebenauer Ord[inis]. fr[at]rum. Eremitarum Magni Sancti Patris Augustini.*”

⁴⁹⁰ V domažlické augustiniánské knihovně se nacházejí tři tisky, které jsou rovněž opatřeny vevázanými volnými listy pokrytými hustě rukopisnými poznámkami. Zajímavé je, že autorem jednoho z titulů je také Jan Kryštof Schambogen (*Praelectiones publicae in Iustiniani Institutionum iuris* z roku 1732). Jaromír Linda, který tyto rukopisy podrobně zkoumal, se domnívá, že všechny právní komentáře v celkem dvanácti svazcích psal jeden neznámý pisar. (LINDA 2014, s. 61).

⁴⁹¹ MANNERMAN, Johann Heinrich. *Gloria illustrissimae Familiae à Brandenstein*. Praha: Jezuitská tiskárna, 1676.

⁴⁹² *Vita, mors, et translatio S. Norberti Magdeburgensis archiepiscopi*. Praha: Arcibiskupská tiskárna v Koleji sv. Norberta, Paulus Tuchscherer, 1671.

⁴⁹³ Samuel Ignac de Bois († 1690) – jeden z nejvýznamějších mecenášů kláštera sv. Dobrotivá. V tomto klášteři se nachází také jejich rodinná hrobka. (BUBEN 2007, s. 48).

synů Jana a Františka Augustina, který se konal v kostele sv. Mikuláše na Zbirohu v roce 1678.⁴⁹⁴ Další, o něco starší přípis, svědčí o tom, že zmíněná kniha patřila původně císařskému apelačnímu radovi, který si své jméno vepsal na titulní list „Jo[hann]es Chrysost[omus] à Schrep[er]sberg.“⁴⁹⁵ V souvislosti s Ebenauerem se objevuje nepochybný důkaz systematické akvizice pro potřeby studujících na řádovém učilišti u sv. Tomáše v Praze, neboť dva svazky učebnice filosofie⁴⁹⁶ mají na předním předešlém shodný přípis „*Comparata praesens Philosophia pro septem florenis 1674 sub lectoratu P. Seraphini Dernaiko et P. Hieronymi Ebenauer Boëmorum Pragensium, Ord[inis]: ff[ratrum]: Erem[itarum]: S[ancti]: P[at]ri: Augustini*“ a další rukou připsáno „*Collegii Micro Pragae ad S. Thomam Apostolum.*“⁴⁹⁷

4.12 Matematická a přírodovědná literatura

Z výsledků provenienčního průzkumu vyplývá, že literatura zaměřená na studium matematiky, geometrie, astronomie, geografie a dalších přírodních věd do klášterní knihovny přešla z odkazu zemřelých bratří, případně osob mimo klášter. V žádném případě se nejednalo o systematický nákup této literatury ze strany řádu, jako tomu bylo například u liturgické, teologické, filosofické a nábožensko-vzdělávací literatury. Naopak průzkum prokázal, že se vždy jednalo o několik jednotlivců, jejichž vlastnické přípisy se v těchto knihách objevují, a kteří se o daný obor zajímali. Nárůst klášterní knihovny o více svazků matematické a přírodovědné literatury nastal za vzdělaného a umění milovného převora **Alphonse Hantscheho** († 1689), který stál v čele svato-tomášského kláštera po dlouhých devět let (1671-1680), vedení celé české řádové provincie mu bylo svěřeno v letech 1686 – 1689. Za jeho sekretáře byl vybrán všestranně nadaný **Georgius Dilman** († 1692), který po absolvování teologických studií pobýval od roku 1680 u sv. Tomáše v Praze. Jeho vlastnická značka se objevuje velmi často na předešlých matematických a přírodovědných děl, která prozrazují živý zájem tohoto původem malostranského augustiniána o astronomii, geometrii, optiku a zeměměřičství. Do jeho osobní knihovny patřilo například první ilustrované dílo zabývající se praktickou geometrií od německého orientalisty a matematika Daniela Schwen-tera *Mensula praetoriana, Beschreibung des nützlichen geometrischen Tischleins*,⁴⁹⁸ dále rovněž bohatě ilustrovaný amsterdamský tisk o zeměměřičství *Practica des Landmessens* s rozkládacími měřidly

⁴⁹⁴ „*Praesentem librum mihi f[at]ri Hieronymo Ebenauer Ord[inis] fr[atrum] Erem[itarum] M[agni] S[ancti] P[at]ri Aug[ustini] S[ancti]. T[homae]. D[omi]ni. Micro Pragae ad S. Thoma[m] studiorum magister Pragensi dono dedit Perillustris D[omi]n[u]s Samuel Ignatius de Bois.*“

⁴⁹⁵ Jméno Joannes Chrysostomus à Schrepelsberg je i s krátkým dedikačním textem obsaženo ve „*Stammbuchu*“ Zachariase Allerta. (Viz KREBS, Julius. *Zacharias Allerts Tagebuch aus dem Jahre 1627* [online]. BoD – Books on Demand, 2012, s. 115. [cit. 10.7.2015]. Dostupné z:

https://books.google.cz/books?id=oU63VwPAGL4C&hl=cs&source=gbs_navlinks_s.

⁴⁹⁶ ANUNCIACIO, Juan de la. *Collegii Complutensis Fr. Discalceatorum B.M. de Monte Carmeli Artium cursus : ad brevior formam collectus, [e] novo ordine, atque faciliiori stylo dispositus*. Lyon : Pierre Chevalier, 1670.

⁴⁹⁷ P. Seraphinus Dernaiko pocházel z Prahy. V roce 1668 se stal definitivním a lektorem filosofických věd u sv. Tomáše v Praze. Od roku 1671 plnil povinnosti sekretáře provinciála a snad tedy také knihovníka. Zemřel 1676 v Bělé. KREYBICH 1802, s. 345 – 346.

⁴⁹⁸ SCHWENTER, Daniel. *Mensula praetoriana, Beschreibung des nützlichen geometrischen Tischleins*. Norimberk : Simon Halbmaier, 1626.

vými přílohami,⁴⁹⁹ které si Dilman koupil za jeden zlatý a třicet krejcarů.⁵⁰⁰ O něco více zaplatil za konvolut tří tisků pojednávajících o aritmetice a kartografii.⁵⁰¹ Za dílo lipského matematika Lorentze Biermanna *Neue Arithmetische Schatzkammer* byl však ochoten vydat více než dvojnásobek. Kromě soudobé vědecké literatury shromažďoval také starší ilustrovaná vydání známých titulů, jako například německý předkald Vitruviových *Desi knih o architektuře* vydaný v Basileji v roce 1614,⁵⁰² anebo německé vydání ilustrované *Kosmografie*.⁵⁰³ Dilman si knihy označoval vždy na předeštích, a to svým celým jménem tiskacími písmeny se zvýrazněnými počátečními literami „AD USUM FR[ATR]IS GREGORIJ DILMAN“. Pečlivě ve všech svých knihách uváděl rovněž cenu a výjimečně i datum, kdy si knihu koupil.

Dilman však nebyl jediným, kdo se v malostranském klášteře zajímal o astronomii a matematiku. V roce 1689 si převor **Leopold Schinko** († 1732) zakoupil spis německého matematika a hebraisty popisující optické přístroje k pozorování hvězdné oblohy.⁵⁰⁴ Pater Schinko, který pocházel z Malé Strany, obhájil v roce 1686 doktorát z teologie na pražské jezuitské univerzitě, což mu vyneslo jmenování *regens studiorum* na řádové škole u sv. Tomáše. Od roku 1681 měl jako sekretář provinciála na starosti klášterní knihovnu. Jeho organizační schopnosti a mimořádný rozhled zřejmě způsobily, že kromě funkce provinciála, kterou vykonával celkem čtyřikrát (1692–1693, 1704–1707, 1710–13, 1719–1722), zastával také od roku 1693 pozici asistenta generála řádu pro Německo.⁵⁰⁵ Není vyloučeno, že právě z této doby pochází nejstarší dochované systematické označování klášterních knih signaturou na hřbetu.⁵⁰⁶

5. Osmnácté století - vrcholné období v dějinách malostranského konventu

V 18. století prožíval klášter období svého nového hospodářského i duchovního vrcholu. Díky bohatým mecenášům a četným odkazům mohl stoupnout počet konventuálů na třicet pět, z nichž většina pocházela z Čech. Řada členů augustiniánského řádu získala doktorát v teologických vědách na pražské univerzitě a později na univerzitě obsazovala místa vyučujících. Od šedesátých let 18. století se jejich jména vyskytují v seznamech examinátorů, přednášejících a děkanů teologické fakulty. (Godefridus Melzer, Cosmas Schmalfus, Kazimír Raudnický, Hilarius Robek, Eustachius Dworžak, Aloysius Ficker, Ambrosius Wilde a další). Nové pojetí augustinián-

⁴⁹⁹ SEMS, Johann. *Practica des Landmessens*. Amsterdam : Willem Janszoon Blaeu, 1616.

⁵⁰⁰ „Ad usum F: Gregorij Dilman Aug[ustini]ani Professi Tustani. Comparatus 1 [zlatý] 30[krejcarů].“

⁵⁰¹ BIERMANN, Lorentz. *Neue Arithmetische Schatzkammer*. Norimberk : Christoff Gerhard, 1666; NAPIER, John. *Arcanum supputationis arithmeticae*. Lyon : Huguetan & Ravaud, 1658; SCHICKARD, Wilhelm. *Succincta Methodus Mappas Geographicas Explosis Consuetis Hactenus Erroribus Construendi*. Tübingen : Cotta, 1674.

⁵⁰² VITRUVIUS. *Zeben Bücher von der Architectur & künstlichem Bawen*. Basilej : Sebastian Petri, 1614.

⁵⁰³ QUAD, Matthias. *Enchiridion Cosmographicum*. Kolín n. Rýnem : Wilhelm Lützenkirchen, 1604.

⁵⁰⁴ KOLHANS, Johann Christoph. *Tractatus opticus, qui res quam plurimas, utiles, jucundas, ludicras & admirandas naturaliter sistere docet, nec non vitra, specula, tubosque opticos parandi et conficiendi rationes describit*. Lipsko : Friedrich Lanckisch, 1663.

⁵⁰⁵ KREYBICH 1802, s. 405 – 411.

⁵⁰⁶ Ve stejné době zkatalogizoval německý augustinián Augustin Kneutgen (profesor filosofie a teologie na rajhradském klášterním studiu) augustiniánskou knihovnu v Brně i knihovnu rajhradských benediktinů. Zmíněný augustinián zkatalogizoval rovněž biskupskou knihovnu v Kroměříži, neboť měl v katalogizaci bohaté zkušenosti. (DOKOUPIL 1972, s. 32, 92).

ské teologie, které usilovalo o syntézu osvěcenských idejí a učení sv. Augustina, zavedl učený P. Schmalfus jak do výuky teologie na řádovém učilišti, tak také na nově zřízenou katedru augustiniánské teologie na pražské univerzitě.⁵⁰⁷ Zastáncem tohoto směru byl též Hilarius Robeck, který rovněž přednášel teologii na pražské univerzitě. Cosmas Schmalfus byl jako jediný z českých augustiniánů zvolen rektorem pražské univerzity v roce 1784.

Pedagogická činnost augustiniánů je doložena celou řadou rukopisů i tištěných děl.⁵⁰⁸ Nejčasteji se jednalo o práce z oblasti teologie, filosofie, církevních dějin a kanonického práva. V rukopise zůstalo dílo provinciála Ambrosia Wildeho († 1821), děkana teologické fakulty, který se věnoval dogmatické a morální teologii.⁵⁰⁹ Mezi díly, která vyšla tiskem, se v největší míře vyskytují dizertace, univerzitní teze a oslavné projevy či kázání.⁵¹⁰ Kromě Ebenauera, který publikoval některé své spisy již v 80. a 90. letech 17. století,⁵¹¹ byla vytištěna například disertace Goderfieda Melzera, který obhájil doktorát z teologie na pražské univerzitě v roce 1769.⁵¹² Dále vycházely tiskem i práce historické. Dějinám vlastního řádu a novoměstského kláštera u sv. Kateřiny se věnoval Augustin Jeschke († 1722).⁵¹³ Stěžejní dílo z oblasti dějin církve sepsal Cosmas Schmalfus, o němž bude ještě zmínka v následující části.⁵¹⁴ Větší pozornost bude také věnována literární činnosti Benigna Sichrovského.

5.1 Augustiniáni v kontaktu s tiskaři a nakladateli

Z retrospektivní bibliografie lze získat informace o tom, u kterých tiskařů nechávali augustiniáni vydávat své práce.⁵¹⁵ Dizertace a univerzitní teze zadávali k tisku pražským tiskařům sídlícím na Starém Městě: Danielovi Michálkovi (Ebenauer),⁵¹⁶ Karlu Janovi Hrabovi a jeho dědicům

⁵⁰⁷ K tomu blíže TÁBORSKÝ, Josef L. Česká augustiniánská teologie mezi barokem a osvěcenstvím – teologické dílo Hilaria Robka. *Historie – Otázky – Problémy* 1. 2009, (2).

⁵⁰⁸ V Národním archivu v Praze je v řádovém archivu augustiniánů uložena sbírka rukopisů řádových členů. V této práci je uvedena jen část z nich.

⁵⁰⁹ V řádovém archivu uloženy celkem čtyři rukopisy z počátku 19. století. (NAP ŘA, inv. č. 397-399, sign. IIIa 40 – IIIa 42; inv. č. 400, sign. Ib/11).

⁵¹⁰ Schaller uvádí v třetím dílu *Beschreibungen* vyčerpávající soupis literárně a vědecky činných českých augustiniánů (SCHALLER 1795, s. 43 – 47).

⁵¹¹ Tiskem vyšla například oslavná řeč Hieronyma Ebenauera pronesená v kostele sv. Tomáše na Malé Straně u příležitosti svátku sv. Augustina v roce 1677, EBENAUER, Hieronymus. *Sermo Panegyricus, Magni Sancti Patris Augustini*. Praha: s.n., 1678), dále oslavná řeč pronesená tamtéž v roce 1681, TÝŽ. *Sermo Panegyricus*. Praha: s.n., 1681). V roce 1675 otiskla Jezuitská tiskárna Ebenauerovu obhajobu doktorátu z teologie. (EBENAUER, Hieronymus (def.). *Theologia Universa*. Praha: Jezuitská tiskárna, 1675).

⁵¹² MELZER, Godefried. *Dissertatio de vera religione contra libertinos aetatis hodiernae conscripta*. Praha: František Jeřábek, 1770 (BCBT 07333).

⁵¹³ JESCHKE, Augustin. *Ilias compediosa seu Synopsis originis antiquissimae ultra Aria monasterii ... in Carolina C.R. Neu-Urbe Pragensi*. Praha: s.n., 1707 (BCBT 27674); JESCHKE, Augustin. *Monasterium, Ac Ecclesia D. Catharinae Virginis, [et] Martyris, Neo-Pragae*. Praha: Jan Václav Helm, 1710 (BCBT 09661). BCBT je název pro Databázi cizojazyčných bohemikálních tisků [online]. [cit. 10.07.2015]. Dostupná z <http://clavius.lib.cas.cz/katalog/1.dll?htm~baze.htm> (dále citováno jako BCBT).

⁵¹⁴ SCHMALFUS, Cosmas. *Historia religionis, et Ecclesiae Christianae*. Praha: Tiskárna normální školy, 1793.

⁵¹⁵ Autorka práce zde neuvádí úplný výčet všech tištěných prací augustiniánů. Cílem je poukázat na okruh tiskařů a nakladatelů, s augustiniány nejvíce spolupracovali. Úplný výčet bohemikálních tisků v českém jazyce viz Knihopis Digital Database [online]. Dostupný z http://www.knihopis.org/index_puv.asp. Tiskařská a obsahová bohemika eviduje databáze BCBT viz poznámka 478.

⁵¹⁶ EBENAUER, Hieronymus. *Theologia universa*. Praha: Daniel Michálek, [1680].

(Sichrovský, Schmalfus),⁵¹⁷ Kateřině Labounové (Schmalfus).⁵¹⁸ Část svěřili větším institucionálním tiskárnám - Jezuitské tiskárně (Dworžak) a Arcibiskupské tiskárně (Dientzenhofer, Schmalfus). Jedním z pražských tiskařů, kterého augustiniáni velmi často angažovali, byl také František Jeřábek, u nějž vyšla mimo jiné Melzerova slavnostní řeč pronesená u příležitosti uvedení nového faráře v České Lípě v roce 1787⁵¹⁹ a práce Hilaria Robecka.⁵²⁰ V Tiskárně normální školy byly vytištěny Schmalfusovy církevní dějiny, ikdyž většinu jeho dalších tištěných titulů zhotovila Tiskárna arcibiskupská.⁵²¹

Jména některých tiskařů a nakladatelů prozrazují archivní písemnosti uložené v řádovém archivu.⁵²² List Jana Karla Hraby datovaný v Praze 17. září roku 1737, který je adresován Benignovi Sychrovskému, podává výmluvné svědectví o stycích malostranských augustiniánů s pražskými tiskaři.⁵²³ V této písemnosti potvrzuje pražský tiskař Jan Karel Hraba zaplacení výdajů ve výši 166 zlatých za tisk Benignovy knihy *Rozjímání sv. otce Augustina*. Původní dílo v latině *Soliloquia Augustiniana* vydal Johann Christoph Lochner v Norimberku.⁵²⁴ V řádovém archivu se dochoval doklad o zaplacení za tisk *Directorium pro Anno 1748*. Stvrzenku o zaplacení 10 zlatých 30 krejcarů za tisk tohoto direktoráře vystavil pražský tiskař Jan Julius Jeřábek.⁵²⁵ U dědiců Jana Karla Hraby nechal provinciál Ambrosius Wilde tisknout také direktář pro rok 1816.⁵²⁶

Vedle zmíněných dokladů za tisk je v Národním archivu uloženo rovněž několik lístků (stvrzenek) podepsaných dvěma zástupci německé knihkupecké a nakladatelské firmy Lochner, které dovolují alespoň částečně nahlédnout do akviziční politiky svatotomášského kláštera v první polovině 18. století. Tři doklady o zaplacení objednaných knih vystavil Paul Lochner st.⁵²⁷ v roce 1732. P. Sichrovský zaplatil 23. července 10 zlatých a 15 krejcarů za osmerkové vydání *Biblia Sacra*, 6 zlatých za konkordanci k Bibli, v obou případech se mělo jednat o antverpský tisk, a dále 1 zlatý a 15 krejcarů za *Concilium Tridentium*. Další účetní doklad za pořízení graduálu za 7 zlatých je z 28. října 1732. Poslední z nich, obsahující nejvíce knih v celkové hodnotě 13 zlatých, byl vystaven 21.

⁵¹⁷ SICHROVSKÝ, Benignus. *Manuale. To jest: rukověť, aneb knížka*. Praha: Karel Jan Hraba (dědicové), [1736].

⁵¹⁸ SCHMALFUS, Benignus. *Sancti Joannis Nepomuceni ... Laudatio*. Praha: Kateřina Labounová, 1764 (BCBT04371).

⁵¹⁹ MELZER, Godefried. *Rede über die Nothwendigkeit und Ersprißlichkeit der vermehrten Seelsorge*. Praha: František Jeřábek, 1787. U stejného pražského tiskaře objednali augustiniáni také obhajoby dalších augustiniánů (Anselmus Smejkal, Hyacinth Dvorzak).

⁵²⁰ ROBECK, Hilarius. *De poenitentiae, extremae unctionis, ordinis et matrimonii sacramentis*. libri quatuor. Praha: František Jeřábek, 1770 (DCBT04932); ROBECK, Hilarius. *Positiones ex universa theologia ... (def. Dominicus Schmidt) ... De Matrimonii in infidelitate consumati*, Praha: František Jeřábek, 1775 (DCBT04929).

⁵²¹ SCHMALFUS, Cosmas. *Historia religionis, et Ecclesiae Christianae*. Praha: Tiskárna normální školy, 1793.

⁵²² NAP ŘA, inv. č. 205, kart. 182 (záležitosti knihovny).

⁵²³ „Já níže podepsaný známý činím, že jest mně Velebný a vysoce učený Pan Pater Benignus Sychovský v řadu S. Otce Augustina za vyhotovenou knihu *Rozjímání S. Otce Augustina náležitě zaplatil, a víc za ni ani pobledávati nemám, že tak a jinak nejní vlastní ... dáno dne 17 [septem]bris 1737. Jan Karel Hraba, impressor.“* List Karla Hraby datovaný v Praze 17. září 1737. NAP ŘA, inv. č. 205, kart. 182 (záležitosti knihovny).

⁵²⁴ SICHROVSKÝ, Benignus. *Soliloquia Augustiniana*. Norimberk: Johann Christoph Lochner, 1728.

⁵²⁵ Jan Julius Jeřábek († 1754) pocházel z rodiny českých tiskařů, která působila v Praze více než 175 let. Tiskl hlavně německou a latinskou právnickou literaturu, univerzitní teze a drobné tisky s náboženskou tematikou. (VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy*. 1. díl. Praha: 2008, s. 422.

⁵²⁶ *Directorium divini officii pro anno M. DCCCXVI. ... in usum fratrum eremitarum ordinis S. Augustini provinciae Bohemicae sub provinciatu P. Ambrosii Wilde*. Praha: Jan Karel Hraba (dědicové), [1815]

⁵²⁷ Paul Lochner st. je pokračovatel norimberského rodu nakladatelů a knihkupců. Již otec Johann Christoph Lochner st. Měl v Praze filiálku. VOIT 2008 (I), s. 373-4.

října 1733 (*Breviarium ord. S[ancti]. P[atris]. Aug[ustini].; Übungs-Geographie, Proprium, Jesu sermones moral[es] a jinou náboženskou literaturou*). V roce 1737 si malostranští augustiniáni objednali a zakoupili sedmnáct knižních titulů u jeho nástupce Paula Lochnera ml. Na objednávce v celkové hodnotě 50 zlatých 35 krejcarů, která je podepsaná „Lochner und Mayer,“ figurují mezi zakoupenými knihami například tyto položky: dva svazky foliového formátu *Biblia sacra* v německo-latinské jazykové mutaci za 7 zlatých a 30 krejcarů, *Protheus historicus* Johanna Jacoba Kettelera, *Historiae universalis sacrae et profanae* v osmerkovém formátu, lékařský spis *De secretis* basilejského lékaře a filosofa Johanna Jacoba Weckera, dále *Taubmaniana* básníka a filologa Friedricha Taubmanna ve dvanácterkovém formátu, *Curieuses Lexicon* v osmerkovém formátu, *Scientia salutis seu instructio practica de perfectione Christiana* Kiliana Kazenbergera ve dvanácterkovém formátu, *Ephemerologium ecclesiasticorubricisticum* jezuitského profesora teologie v Innsbrucku Johanna Baptisty Haldena, *Sermones* a čtyřsvazkový breviář foliového formátu.⁵²⁸

Také další tři stvrzenky za knihy vystavil Paul Lochner ml. a svým podpisem je stvrdil provinciální prokurátor P. Secundus Kreitsch. Stvrzenka z 19. února 1739 v hodnotě 24 zlatých 32 krejcarů obsahuje například *Selectorum causum* Adama Bughabera, benátské vydání breviáře nebo misál. Knihy byly objednány patrně na svatovítských a svatováclavských trzích v roce 1737 a 1738. Ostatně firma Lochner (Johann Christoph Lochner) nakladatelsky zajistila také vytištění Sichrovského *Theologia scholastica Aegidio-Augustiniana* a *Soliloquia Augustiniana*.⁵²⁹

Fragmentárnost dochovaného účetního materiálu bohužel nedovoluje sledovat nákup knih kontinuálně. Další doklad pochází až z roku 1771. *Kvitanci* vystavil Ernst Joseph Walther, drážďanský dvorní knihkupec působící v Praze.⁵³⁰ Potvrzuje v něm, že od P. Amanda Roffeldta, který byl od roku 1770 knihovníkem u sv. Kateřiny, dostal zaplacen za Bibli polyglotu. Svým podpisem doklad schválil také tehdejší provinciální prokurátor P. Aloysius Ficker († 1818).

5.2 Klášterní knihovna v 18. století

Podle provenienčních záznamů se zdá, že k nejvýraznějšímu nárůstu počtu svazků došlo právě v 18. století.⁵³¹ Provenienční průzkum také odhalil, že v průběhu osmnáctého století si augustiniáni ve zvýšené míře opatrovali literaturu svých současníků a budovali tak moderní studijní knihovnu. Během dvacátých a třicátých let tohoto století za působení převora P. Seraphina Melzera, který se ujal vedení kláštera na dlouhých dvanáct let, byl celý klášter přestaven podle plánů významného pražského stavitele Kiliana Ignáce Dientzenhofera. Stavebním úpravám se nevyhnula ani knihovna. V roce 1724 byla postavena v knihovně nová klenba. K dalším

⁵²⁸ NAP ŘA, inv. č. 205, kart. 182 (záležitosti knihovny).

⁵²⁹ SICHROVSKÝ, Benignus. *Theologia scholastica aegidio-augustiniana*. Norimberk: Johann Christoph Lochner, 1716 – 1720. SICHROVSKÝ, Benignus. *Soliloquia Augustiniana*. Norimberk: Johann Christoph Lochner, 1728.

⁵³⁰ Georg Konrad Waltherov byl drážďanským knihkupcem, který provozoval od roku 1771 v Praze stálou filiálku K nakladateli a knihkupci blíže viz VOIT 2008 (II.), s. 1014-1015.; srov. též ŠIMEČEK, Zdeněk. *Geschichte des Buchhandels in Tschechien und in der Slowakei*. Wiesbaden : Harrasowitz, 2002, s. 32.

⁵³¹ K podobnému zjištění dospěl také Karel Mareš při průzkumu ročovník klášterní sbírky (MAREŠ 1993).

stavebním pracím bylo přistoupeno v roce 1733, jak o tom svědčí zachovaný stavební deník, v němž jsou zaznamenány jednotlivé položky spojené s renovací knihovního sálu.⁵³² Knihovna byla při severní straně knihovního sálu vybavena novými dubovými skříněmi s vyřezávanými zdobenými nástavci, do nichž byly patrně instalovány oválné obrazy.

V souvislosti s opravou knihovního sálu vznikly nejspíše také některé soupisy a katalogy knih, které jsou dnes uloženy v řádovém archivu. Bohužel neznáme ani u jednoho z nich přesnou dobu vzniku. Pouze na základě datace tisku u jednotlivých titulů je možné konstatovat, že všechny musely vzniknout po roce 1700. Rozhodujícím důvodem pro pořízení nových katalogů mohla být jak přestavba knihovny, tak také zvýšená akvizice, která je patrná z provenienčních přípisů v klášterních knihách. Z četnosti výskytu klášterní provenience lze soudit, že v této době se augustiniáni pečlivě starali o své knihy, které opatrovali nejčastěji rukopisnou poznámkou „*Bibliothecae Conventus Sancti Thomae Apostoli Micro-Pragensis Ord[inis]. Fr[atrum]. Erem[itarum]. Magni Sancti Patris Augustini*“, případně jen „*Conventus Micro-Pragensis Sancti Patris Augustini*.“

Nepochybně po roce 1700 musel vzniknout katalog, jehož část (*Libri theologici sub litera A* a *Libri controversistae sub litera A*)⁵³³ evidující teologickou literaturu byla zřejmě uložena v jedné skříně pod signaturou „A.“ V katalogu kontroverzní teologie *Libri controversistae* tvoří dvě třetiny ze 143 položek tisky vydané po roce 1600, přičemž nejmladší je datován rokem 1700. V části s teologickou literaturou *Libri theologici* bylo zaznamenáno celkem 101 titulů s nejstarším tiskem z roku 1698. U jednotlivých položek je vždy uvedena signatura, autor v genitivu, zkrácený název díla, formát, datum a místo tisku. Signatury jsou řazeny vzestupně, ale autoři nejsou uspořádáni podle abecedy. Katalog zřejmě reflektoval lokální umístění svazků ve skříně podle formátu. V seznamu kontroverzní literatury se často vyskytují spisy italského jezuita Roberta Bellarmina. Průzkum v knihovně také prokázal, že staré klášterní signatury vyznačené tučně počátečními písmeny abecedy a arabskou číslicí na hřbetech knih u dolního kapitálku a odpovídají signaturám v tomto katalogu.

Také z dalšího katalogu se zachoval bohužel jen fragment. V dochovaném zlomku čtyř listů nadepsaném písmeny BE jsou podle abecedy seřazena jména autorů případně názvy děl začínajících na slabiku BE. Záznam uvádí datum a místo tisku, formát a signaturu. Katalog však přináší cennou informaci o počtu a vydání Biblí, které augustiniáni na počátku 18. století v knihovně měli. Seznam jmenuje celkem dvacet osm výtisků Písma svatého, z nichž tři byly v češtině (*Biblia Sacra Bohemica*). Podle uvedeného data a místa tisku se jednalo o Bibli Benátskou z roku 1506, Melantrichovu Bibli z roku 1570 a Bibli kralickou z roku 1596. Zmíněné české bible až na benátské vydání jsou stále součástí svatotomášské knižní sbírky.

Pravděpodobně v této době získaly také hřbety knih jednotnou hnědou úpravu a byly opatřeny signaturami na hřbetě. Výše zmíněné zlomky katalogů nasvědčují tomu, že knihy byly

⁵³² Stavební deník *Liber fabrica ratione reparandorum fundamentorum Bibliothecae 23. Maji 1733* uložen v NAP ŘA, inv. č. 205, kart. 182 (záležitosti knihovny).

⁵³³ NAP ŘA, inv. č. 205, kart. 182, (záležitosti knihovny).

v dřevěných regálech uspořádány podle oborů a formátu. Zakázané knihy byly patrně uloženy zvlášť, jak je patrné ze samostaného soupisu *Index librorum [pro]hibitorum in Bibliotheca S. Thomae Ap[osto]li*, který vznikl po roce 1735.⁵³⁴ V seznamu je uvedeno celkem 255 knih seřazených podle čísla (signatury?), nejmladší tisk pochází z roku 1735. Záznam zahrnuje jméno autora v genitivu, zkrácený název díla, formát, rok a místo tisku.

Po polovině 18. století vytvořil nový svazkový katalog Cosmas Schmalfus, který měl v té době za sebou již tříleté působení lektora filosofie a hebrejštiny v klášteře v Pivoni, přednáškovou činnost na řádovém učilišti u sv. Tomáše a na katedře augustiniánské teologie na pražské univerzitě. Ačkoli katalog není datován, je zřejmé, že musel vzniknout do Schmalfusova odjezdu do Říma v roce 1766, kde působil jako jeden z asistentů generála řádu odpovědný za celou oblast Germanie. V Římě byl totiž pověřen uspořádáním fondu knihovny Angeliky a sestavením jejího jmeného a předmětového katalogu zejména proto, že se osvědčil jako schopný knihovník v malostranském klášteře.⁵³⁵ V Praze P. Schmalfus stihl dokončit pouze jmenný katalog, i když zřejmě uvažoval i o vytvoření oborového katalogu.⁵³⁶ Jednotlivé tituly všech svazků pečlivě zaznamenal do pěti sloupců, které nadepsal: *Locus editionis, Annus, Littera & Scrinium, Numerus*. Za jménem autora uvedeným v genitivu následuje název díla, místo vydání, rok a signatura.⁵³⁷ Záznamy vedou s velkou pečlivostí, takže i dnes lze podle nich spolehlivě dohledat konkrétní vydání.

Na konci 18. století zahrnovala knihovna více než deset tisíc svazků.⁵³⁸ Výsledky provenienčního průzkumu zatím příliš nenasvědčují tomu, že by se po zrušení novoměstských klášterů sv. Kateřiny a augustiniánského kláštera kanovníků na Karlově, dostaly jejich knihovny do majetku malostranských augustiniánů.⁵³⁹ Dosud bylo identifikováno pouze sedm svazků s proveniencí zmíněných klášterů (*Ex Bibliotheca Monasterij Augustiniani ad S. Catharinam; Ex libris Canonicae Carolinensis Neo-Pragae*), avšak po zpracování oddílů s náboženskou literaturou se toto číslo může diametrálně změnit.⁵⁴⁰

5.3 Bibliotekáři – sekretáři v 18. století

Ačkoli se z tohoto období dochovalo mnohem více archivních materiálů než pro předchozí století, až na výjimky v nich nejsou uvedena jména knihovníků. Kreybich uvádí funkci *bibliothecarius* u sv. Tomáše jen u augustiniána Petra Hantscheho († 1731), který byl řádovým lektorem filo-

⁵³⁴ NAP ŘA, inv. č. 205, kart. 182, (záležitosti knihovny).

⁵³⁵ BERÁNKOVÁ, Hana. *Tiskařská bohémka ze 16.-18. století ve Vatikánské knihovně a v knihovně Angelice v Římě*. Praha : Knihovna Akademie věd České republiky, 2002, s. 102 (dále citováno jako BERÁNKOVÁ 2002).

⁵³⁶ Patrně měl vzniknout také katalog předmětový, o kterém se zmiňuje Hirsching. „*Die ganze Sammlung steht in einem langen und hellen Saal, im mittlern Gang, nach dem Format geordnet, worüber der Ex. Provincial Herr Cosmas Schmalfus, die Aufsicht übernommen hat, durch dessen weise Veranstaltungen man auch den Katalog, der bis jetzt nur alphabetisch eingerichtet ist, auch bald systematisch in Classen eingetheilt, erblickt wird.*“ (HIRSCHING 1788, s. 383).

⁵³⁷ Později přibýly do katalogu nové záznamy. Původní Schmalfusovy signatury byly přeškrtnuty a nahrazeny novými, dnes ovšem neplatnými.

⁵³⁸ HIRSCHING 1788, s. 382; BALCAR 1962, s. 23.

⁵³⁹ Informaci o tom, že knihy z obou klášterů měl získat malostranský konvent, uvádí Dalibor Balcar (BALCAR 1962, s. 23).

⁵⁴⁰

sofie (v České Lípě 1695-1698) a poté sakristiánem a lektorem teologie u sv. Tomáše v Praze. V roce 1704 byl zvolen podpřevorem a zároveň jmenován knihovníkem. Z archivního materiálu však není patrné, jak dlouho funkci klášterního knihovníka zastával. Poněkud lepší situace panuje v klášteře u sv. Kateřiny, který spravovali malostranští augustiniáni. V Kreybichově *Catalogus patrum ac fratrum* (1802) je u čtyř řeholníků užit termín „*bibliothecarius*.“ Chronologicky seřazení více méně v odstupech deseti let po sobě následují Hugolinus Mitis (1750), Hyacinthus Schissl (1760), Gaudiosus Kottik (1769) a Amandus Roffeldt (1770). Posledním v řadě knihovníků mezi českými augustiniány, který dosud nebyl zmíněn, je Valentin Weidner, který vykonával tuto funkci v České Lípě v roce 1728. Následující seznam uvádí jména sekretářů provinciála, kteří se pravděpodobně vystřídali ve funkci klášterního knihovníka.⁵⁴¹

- Mauritius Spachmann (1701-1705)
- Blasius Ratzenberger (1713)
- Adeodatus Menzl (1716)
- Longinus Hecht (1719)
- Secundus Kreitsch (1722)
- Matthaeus Neander (1725)
- Alipius Wesely (1734)
- Emmanuel Leubner (1740)
- Jeremias Knechtel (1747)
- Cherubinus Liehre (1748)
- Alexius Tovarek (1750)
- Theobaldus Gruber (1757)
- Palladius Küttl (1769)
- Hugolinus Bursik (1770)
- Colmanus Riehmer (1773)
- Ernestus Papstmann (1774)
- Hyacinthus Dworžak (před 1787)
- Eustachius Dworžak (1787)
- Guilielmus Dienzenhoffer (1790)
- Ambrosius Wilde (1796)

5.4 Významní členové řádu a jejich knihy

Osmnácté století je také obdobím, ve kterém se lze v augustiniánském klášteře na Malé Straně setkat s celou řadou výjimečných osobností, pro které je charakteristická jak hluboká vzdě-

---

⁵⁴¹ V závorce je rok zvolení do funkce sekretáře provinciála.

lanost, tak také láska ke knihám. Po Leopoldovi Schinkovi převzal vedení kláštera další velmi vzdělaný a osvícený člen řádu **Christianus Mitis** († 1729), který po složení slavných slibů v Bělé začal v tamějším klášteře vyučovat filosofii a telogii. V roce 1683 byl povolán do Prahy a jmenován definitivně. Na pražském řádovém učilišti pokračoval ve své pedagogické činnosti ovšem již jako *regens studiorum*. Od roku 1693 zastával po tři roky úřad provinciála.⁵⁴² Za jeho působení byl založen na morzinském panství nejmladší augustiniánský klášter u nás (Vrchlabí – *Conventus Albi-polensis*). Malostranská klášterní knihovna se rozrostla jeho zásluhou hlavně díky knihám, které Mitis přivezl z Říma. Jako asistent generála řádu zakoupil v Římě pro klášterní knihovnu u sv. Tomáše například pět svazků monumentálního publicistického díla *Theatrum Europaeum*.⁵⁴³ Jeho přičiněním měli studenti na počátku 18. století k dispozici rovněž větší výběr studijní literatury z tomistické filosofie Aegidiánské orientace.⁵⁴⁴ Augustiniánská knihovna po Mitisovi získala také jeden benátský tisk se zvlášť cennou dedikací,⁵⁴⁵ který zmíněnému pražskému augustiniánovi věnoval významný člen augustiniánského řádu, Henric Noris († 1704).⁵⁴⁶ Z osobní knihovny provinciála získali augustiniáni ještě jeden starší italský tisk o životě papežů *Historia delle vite di sommi pontefici* z roku 1611.⁵⁴⁷

Z knižních přírůstků na počátku 18. století je stále patrný přetrvávající zájem o matematiku, přírodní vědy, astronomii a astrologii, který je charakteristický pro svatotomášský konvent již od počátku 17. století. Jedním z řeholníků, který se o tyto vědy zajímal, byl i **Ernestus Herrmann** († 1718),⁵⁴⁸ z jehož knih se do svatotomášské klášterní sbírky dostalo alchymistické dílo německého lékaře a přírodovědce Philippa Theophrasta Bombasta z Hohenheimu (známého také pod jménem Paracelsus). V basilejském vydání Paracelsových spisů (*Achter Theil der Bücher und Schrifften* ...) z roku 1590 si patrně sám P. Herrmann učinil mnoho poznámek - zejména v části věnované nerostům a kovům.⁵⁴⁹

Zaměření řádu na vědu umožňovalo řeholníkům věnovat se kromě duchovního poslání také studiu takřka libovolného oboru. Do řádu proto mnohdy vstupovali velmi nadaní jedinci, kteří se odhodlali zasvětit svůj život vědě a vzdělávání. Pro své mimořádné znalosti i v oblastech, které s náboženstvím příliš nesouvisely, byli vyhledáváni jako preceptoři šlechtických synů nebo jako dvorní kaplani. Patrně to platilo o Antonínovi Landschadelovi, o jehož jednoznačném zájmu

⁵⁴² KREYBICH 1802, s. 441 – 446.

⁵⁴³ Všech pět svazků opatřil Mitis také datem akvizice (1703).

⁵⁴⁴ VILLANOVA, José de. *Cursus philosophicus ad mentem Aegidi Romani*. Valencie: Franciscus Mestre, 1677.

⁵⁴⁵ NORIS, Enrico. *Cenotaphia Pisana Caii et Lucii Caesarum dissertationibus illustrata*. Benátky: Paolo Baglioni, 1681.

⁵⁴⁶ Kardinál Enrico Noris O.S.A. (1631-1704) byl italský církevní historik, teolog a knihovník toskánského velkovévody Cosima III. de Medici (1670-1723). Po zveřejnění svých tří děl byl obviněn z jansenismu. V roce 1692 se stal pomocníkem Casanateho - knihovníka ve vatikánské knihovně. Po jeho smrti byl jmenován hlavním knihovníkem ve Vatikánu (1700).

⁵⁴⁷ PLATINA, Bartolommeo de' Sacchi. *Historia delle vite di sommi pontefici dal Salvator nostro sino a Paolo V.* Benátky: Alessandro Vecchi, 1611.

⁵⁴⁸ Ernestus Herrmann pocházel z České Lípy. Slavné sliby složil u sv. Tomáše v Praze roku 1680. Poté co vystřídal několik klášterů (Ročov, Česká Lípa, Bělá, Šopka, Pivoň), se v roce 1704 navrátil a tři roky do Prahy. Zemřel v Domažlicích roku 1718. (KREYBICH 1802, s. 437 – 438).

⁵⁴⁹ PARACELSUS. *Achter Theil Der Bücher und Schrifften/ des ... Philippi Theophrasti Bombast von Hohenheim/ Paracelsi genant.* Basilej: Konrad von Waldkirch, 1590.

o konstrukci a funkci slunečních hodin, jasně vypovídají jeho knihy. **Antonius Landschadel** († 1729) byl varhaníkem u sv. Tomáše, který na sklonku svého života působil jako dvorní kaplan v rodině Ignáce Zikmunda z Klenové.⁵⁵⁰ P. Landschadel pobýval od roku 1716 více než třináct let na zámku v Benátkách nad Jizerou, který patřil umění milovnému pánu z Klenové, blízkému příteli Františka Antonína Šporka. Je dost pravděpodobné, že hrabě Klenau si patera Landschadela vybral právě na základě jeho celoživotního zájmu o astronomii a matematiku. Ostatně osobní kontakty udržoval Landschadel i s řadou dalších duchovních, které spojoval obdobný zájem o vědu. Své vědecké pojednání *Horographia Trigonometrica* vybavené mědirytovými přílohami věnoval Landschadelovi cisterciák Bernard Gruber v roce 1718.⁵⁵¹ Pražské augustiniánské knihovně připadlo z osobní knižní sbírky P. Landschadela celkem pět svazků, z nichž tři pojednávají o slunečních hodinách.⁵⁵² Ve své osobní knihovně měl tento augustinián také ilustrovaný tisk *Neu-vermehrte Welperische Gnomonica*, který si koupil v roce 1720 za 3 zlaté a 30 krejcarů.⁵⁵³

5.5 Benignus Sichrovský a jeho snaha o vybudování „živé“ studijní knihovny

O skutečný masivní rozvoj pražské augustiniánské knihovny se zasloužil dvojnásobný provinciál a vážený učenec Benignus Sichrovský († 1737), který systematicky rozšiřoval knižní fond malostranských augustiniánů o moderní studijní literaturu po dobu více než dvaceti let.⁵⁵⁴ P. Sichrovský se narodil v roce 1675 na Zbirohu nedaleko u Berouna. Do řádu vstoupil v roce 1692 jako sedmnáctiletý. Od roku 1700 přednášel řadu let filosofii na klášterní škole obutých augustiniánů u sv. Tomáše a po obhájení doktorátu z teologických věd vyučoval ve svatotomášském učilišti rovněž teologii, a sice v duchu řádového učitele Jiljího Římského. Opakovaně byl obsazován do funkce převora v Ročově a Pšovce. Za svého působení v Pšovce dal sepsat pamětní knihu tamějšího kláštera a klášterní urbář. V české provincii zastával dvakrát úřad provinciála (1713-16 a 1728-31) a sedm let působil jako asistent generála řádu v Římě (1721-28), kde se jako spolupracovník pražského biskupa Jana Rudolfa hraběte Šporka zasloužil o kanonizaci sv. Jana Nepomuckého. Jako vynikající znalec latiny byl schopen přeložit do latiny české prameny týkající se života tohoto světce a tím uspořádal jeho kanonizaci.⁵⁵⁵ Hlavní význam P. Sichrovského však spočívá v jeho vlastní teologické tvorbě. Vydal řadu publikací, z nichž nepochybně nejdůležitější byla

⁵⁵⁰ K rodu Klenovských z Klenové a Janovic viz MAŠEK 2008, s. 464.

⁵⁵¹ GRUBER, Bermadr. *Horographia Trigonometrica*. Praha: Arcibiskupská tiskárna, Wolfgang Wickhart, 1718.

⁵⁵² HASSELBRINK, Johann Caspar. *Der Neu angelegte und gar anmuthig-grünende Lust-Garte von Sonnen-Uhren*. Hieronymus Friedrich Hoffmann, 1703; *Nova Praxis Construendi Circinum Proportionalem Horographicum*. Vídeň: Susanna Christina Saher, 1695 s přípisem „Ad usum P. Antonij Landschadel emptos 1 [floren] 9 [crucigeris]“; STENGEL, Johann Peterson. *Gnomonica universalis sive praxis amplissima geometricae describendi horologia solaria*. Ulm: Matthaeus Wagner, 1680 s přípisem „Ad usum P. Antonij Landschadel prof. Bielenis comparatus 3 [floren] 30 [crucigeris]“.

⁵⁵³ WELPER, Eberhart. *Neu-vermehrte Welperische Gnomonica*. Norimberk: Johann Michael Spörlin (dědicové), 1708.

⁵⁵⁴ K osobě P. Sichrovského viz KREYBICH 470-474; dále stať ve sborníku o klášteře Pšovka (*Mělník - Pšovka: sborník vydáný při příležitosti znovumysvěcení kostela sv. Vavřince*). Mělník 2004, s. ; Sichrovského zařadil mezi významné učence také Pelcl (PELCL, František Martin. *Abbildungen böhmischer und mährischer Gelehrten und Künstler* 3, Praha 1777, s. 141 – 145). Benignus Sichrovský zemřel v Praze u sv. Tomáše a tudíž i jeho osobní knihovna zůstala v malostranském konventu.

⁵⁵⁵ PELCL 1777, s. 143.

Theologia scholastica Aegidio-Augustiniana vydaná ve čtyřech svazcích v letech 1716– 1720 v Norimberku.⁵⁵⁶ Nejrozšířenějším dílem se však stala jeho Kniha rozjímání vycházející ze spisů sv. Augustina *Soliloquia Augustiniana*.⁵⁵⁷ Sichrovský také přeložil do češtiny několik drobnějších pseudoaugustinských děl a Augustinovu řeholi.⁵⁵⁸ Tyto knihy vydal převážně v Praze v roce 1736, tedy rok před svou smrtí, pod názvy *Rozjímání nejsvětější Církeve svatě učitele*.⁵⁵⁹ Jejich vytištění objednal u pražské tiskařské rodiny Hrabů, jak bylo zmíněno výše. Celkem bylo dosud identifikováno v knihovně 36 svazků. Již před svým odjezdem do Říma jako lektor klášterních studií koupil do knihovny učebnici skotistické filosofie Bernarda Sanniga, vytištěnou v Praze u Kateřiny Černochové⁵⁶⁰ nebo tři díly Pourchotových *Institutiones philosophicae*.⁵⁶¹ Většina knih je opatřena přípisem, z něhož je zřejmé, že P. Sichrovský pořizoval studijní literaturu pro řádové učiliště u sv. Tomáše. Velmi často se objevuje následující formulace provenienční poznámky: „*Comparavit Mgr. Benignus Sichrovsky Romae ad S. Aug[usti]num pro Bibl[iothecam]. Studentium.*“ Mezi knihami, které se jeho zásluhou ocitly v klášterní sbírce, najdeme kupříkladu systematickou učebnici filosofie a teologie *Cursus philosophicus* vydanou v Antverpách Balthasarem Moretem, kterou sepsal v Praze jezuita Rodrigo de Arriaga († 1667)⁵⁶² nebo učebnici tomistické filosofie portugalského teologa a filosofa, příslušníka dominikánského řádu João de Santo Tomás († 1644),⁵⁶³ dále dvě knihy jezuitu Juana de Ulloa († asi 1723)⁵⁶⁴ věnující se logice a přírodní filosofii, čtyři svazky spekulativní filosofie z 80. let 17. století,⁵⁶⁵ čtyři svazky kontroverzní teologie Roberta Bellarmina s 1729 s přípisem „*Comparavit M[a]g[ist]r. fr[ater]. Benignus Sichrovsky Ord[inis]. Erem[itarum]. S[ancti]. P[atris]. Aug[usti]ni Ex Assisten[tia]. Germ[aniae].*“⁵⁶⁶ Sichrovský se zjevně snažil zásobit malostranskou klášterní knihovnu kvalitní studijní literaturou z oblasti filosofie, teologie a kanonického práva.⁵⁶⁷ Usiloval rovněž o literaturu vážící se k svatému Augustinovi, jejímiž autory byly mnohdy členové řádu.⁵⁶⁸ Cenný tisk z hlediska provenience je knižní dar Jana Rudolfa Šporka, sběratele umění,

⁵⁵⁶ SICHROVSKÝ, Benignus. *Theologia scholastica aegidio-augustiniana*. Norimberk: Johann Christoph Lochner, 1716 – 1720 (BCBT 13041 a BCBT 13032).

⁵⁵⁷ SICHROVSKÝ, Benignus. *Soliloquia Augustiniana*. Norimberk: Johann Georg Lochner, 1728. (BCBT 01840).

⁵⁵⁸ V archivu řádu je uložen konvolut drobných tisků a rukopisů od augustiniánů ze 17. a 18. století. (NAP ŘA, inv. č. 354, sign. Id 6).

⁵⁵⁹ Tisk evidován v Knihopise digital pod číslem K00886.

⁵⁶⁰ SANNIG, Bernard. *Schola philosophica scotistarum*. Praha: Kateřina Černochová, 1684. „*Comparavit P. Benignus Sichrovsky Ord. Erem. S.P. Augustini Sa[cra]e The[olog]iae lector a.d. 1705*“

⁵⁶¹ POURCHOT, Edmonde. *Institutiones philosophicae ad faciliorem veterum*. Benátky: Joannes Manfrè, 1724 (Tomus I-IV).

⁵⁶² ARRIAGA, Rodrigo de. *Cursus philosophicus*. Antverpy: Balthasar Moretus, 1632.

⁵⁶³ JOHANNES A SANCTO THOMA. *Cursus Philosophicus Thomisticus*. Lyon: Arnaud & Borde, 1678.

⁵⁶⁴ ULLOA, Juan de. *Philosophia naturalis*. Řím: Cajetanus Zenobi, 1712; ULLOA, Juan de. *Logica major*. Řím: Cajetanus Zenobi, 1712.

⁵⁶⁵ VERANI, Gaetano Felice. *Philosophia universa speculativa peripatetica*. Mnichov: Iaeclinus, 1684-1686 (tomus I-IV).

⁵⁶⁶ BELLARMINO, Roberto. *Disputationum Roberti Bellarmini ... De controversiis christianae fidei adversus hujus temporis haereticos*. Praha: Wolfgang Wickhart, 1721

⁵⁶⁷ PICHLER, Veit. *Candidatus jurisprudentiae sacrae, seu juris canonici secundum Gregorii papae IX decretalium titulos explanati*. Ingolstadt: Georg Schlüter; Martin Happach, 1723

⁵⁶⁸ [ŘEHOŘ Z RIMINI]. *Gregorius de Arimino In primum sententiarum nuperrime impressus Et q[uam] diligentissime sue integritati restitutus*. Paříž, s. n., [1520].

který měl sám rozsáhlou knihovnu.⁵⁶⁹ Sichrovskému hrabě Špork věnoval vydání *Peregrinus in Jerusalem*, jak je uvedeno na titulním listu „*P[atris]. M[a]g[ist]ri Benigni Aug[ustinia]ni ad S[aint]. Thom[am]. Ex dono J. Rudolphi D[omini] D[omini]. C[omit]is.*“

5.6 Lektori řádových studií a jejich osobní knihovny

Ve stejné době jako P. Sichrovský vyučoval v Praze u sv. Tomáše další významný augustinián **Gelasius Voves** († 1756), který měl velmi obsáhlou osobní sbírku knih sestávající nejen z tisků, ale též z rukopisů právního charakteru.⁵⁷⁰ V pražské klášterní knihovně zůstalo z dob jeho lektorování v řádové škole celkem osm svazků, mezi nimiž jednoznačně převládá literatura týkající se právních záležitostí a státní správy. Podobně zaměřenou literaturu odkázal konventu také augustinián **Modestus Preibisch** († 1736), dvojnásobný provinciál a *regens studiorum*.⁵⁷¹ Dosud identifikovaných devět knih obsahujících většinou univerzitní teze z oblasti kanonického i světského práva nesou přípis „*M[a]g[ist]ri MODESTI PREIBISCH Professi ad S. Thomam Ap[osto]lum Micro-Pragae.*“ Drobnější knižní přírůstky získala knihovna z pozůstalosti několika dalších augustiniánů, kteří jsou většinou spojeni s chodem klášterní školy, anebo zastávali úřad provinciála, k jehož povinnostem předepsaných řádovými konstitucemi patřilo také obstarávání knih. Do této skupiny se řadí **Cyriacus Wottawa** z Prahy († 1759), lektor filosofie a provinciál (1744–1747), **Josephus Barolar** (1767), lektor u sv. Tomáše, ale i **Amandus Roffeldt** († 1780), který byl v letech 1734–1737 dvorním kaplanem v hraběcí rodině Morzinů. řadu let vyučoval filosofii a teologii v augustiniánské škole v Praze, kterou od roku 1747 řídil. Posledních deset let svého života se staral o klášterní knihovnu u sv. Kateřiny na Novém Městě v Praze. P. Roffeldt je v pramenech uváděn jako *bibliothecarius ad S. Catharinam*.⁵⁷²

5.7 Augustiniánská knihovna v době osvícenství

Od druhé poloviny 18. století se mezi knižními přírůstky vyskytuje stále častěji literatura související s rozvojem věd, který je charakteristický pro nastupující období osvícenství. Převážně matematická a přírodovědná díla soudobých autorů měl mezi svými knihami profesor teologie na latinské škole v České Lípě **Victorinus Groh** († 1781), který žil mezi lety 1767 – 1769 v pražském augustiniánském klášteře. Jeho rukopisným vlastnickým přípisem jsou opatřeny matematické kni-

⁵⁶⁹ K jeho osobě viz PODLAHA 1912, s. 248–251; dále též KNEIDEL, Pravoslav. Šporkiana kreseb hraběte Jana Rudolfa Šporka. In: *Strabovská knihovna*. Praha 1990, s. 183–214. Jan Rudolf Špork konsekroval v roce 1741 nově upravený kostel sv. Kateřiny na Novém Městě v Praze, který patřil augustiniánům.

⁵⁷⁰ O Gelasiovi Vovesovi se zmiňuje Jaromír Linda ve svém článku věnovaném rukopisům z knihovny domazlického kláštera (LINDA 2014, s. 63 – 64), neboť Voves byl v letech 1740 – 1747 převorem zmíněného kláštera, kterému také připadla jeho osobní knihovna. Tyto knihy jsou dne uloženy v Praze u sv. Tomáše, avšak dosud čekají na zpracování. Viz též KREYBICH 1802, s. 559 – 565.

⁵⁷¹ Modestus Preibisch se narodil v Praze roku 1683. Sliby složil u sv. Tomáše v roce 1699. Působil jako lektor teologie v Šopce, od roku 1710 vyučoval filosofii u sv. Tomáše. Dvakrát byl zvolen provinciálem (1722–25 a 1734–36) a na sklonku 20. let vedl řádová studia u sv. Tomáše v Praze.

⁵⁷² NAP ŘA, inv. č. 205, kart. 182, (záležitosti knihovny).

hy jezuitských autorů a také dizertace.⁵⁷³ Exlibris Groha má rovněž moravikum jezuity Mauschergera (MAUSCHBERGER, Leopoldus. *Motus localis Corporum gravium solidorum Physice pertractatus*. Olomouc: František Antonín Hirnle, 1751).

Osvícenský zájem o vědu prozrazuje rovněž nevelká knižní kolekce s exlibris **Hyacinta Dvořáka** (Hyacinthus Dworžak) († 1789), který přednášel od roku 1882 církevní dějiny na pražské univerzitě. Později zde byl jmenován profesorem dogmatické teologie. Z hlediska dějiny klášterní knihovny je však důležité, že jakožto sekretář provinciála měl na starosti klášterní knihovnu malostranského konventu v době rušení klášterů za Josefa II.⁵⁷⁴ Dvořák si svým jménem (*ad usum Hyacinthi Dworžak*) označil *Institutiones logicae* a *Institutiones metaphysicae* vídeňského profesora filosofie z jezuitského řádu Sigismunda von Storchenau († 1798),⁵⁷⁵ dále též několik svazků náboženské literatury (například augsburské vydání Rippelova výkladu křesťanského rituálu a zvyků s mědirytovými ilustracemi z roku 1784).⁵⁷⁶

5.8 P. Palladius Küttl a Guillelmus Dienzenhoffer

Za skutečného sběratele exaktní přírodovědné literatury a patrně též klášterního knihovníka u sv. Tomáše lze označit lounského rodáka P. **Palladia Küttla** († 1797),⁵⁷⁷ kterého pojilo citové pouto pravděpodobně nejvíce k ročovskému klášteru, v němž strávil jak počátek své duchovní kariéry v noviciátu, tak také poslední roky života. V malostranském konventu obutých augustiniánů pobýval v roce 1754, kdy zde zastával funkci prokurátora, a následně od roku 1769 se na čtyři roky ujal povinností sekretáře provinciála a archiváře u sv. Tomáše. Přestože malostranská klášterní knihovna se počtem svazků patřících tomuto řeholníhovi nemůže rovnat jeho knižnímu odkazu, který zanechl ročovskému klášteru, jsou jeho knihy významné z hlediska předchozího majitele.⁵⁷⁸ Přípisem „*Ad usum P. Palladii Küttl professi ad S. Catharinam*“ je totiž opatřeno

⁵⁷³ CLAVIUS, Christophorus. *Euclidis Elementorum Libri XV*. Frankfurt: Nicolaus Hoffmann, 1607; GEIXNER, Franciscus (def.). *Exercitationes Geometrico-Analyticae De Ungulis, Aliisque Frustis Cylindrorum*. Praha: Jezuitská tiskárna, 1751.

⁵⁷⁴ Hyacinthus Dworžak se narodil v Praze roku 1747. Po absolvování noviciátu v Ročově, byl roku 1776 pověřen výukou teologie na řádovém učilišti u sv. Tomáše. Jeden rok vedl noviciát v Ročově, avšak již roku 1780 byl pověřen funkcí examinátora katedře dogmatické teologie pražské univerzity a později též výukou církevních dějin. Zemřel u sv. Tomáše v Praze roku 1789. (KREYBICH 1802, s. 823 – 825).

⁵⁷⁵ STORCHENAU, Sigismund. *Institutiones logicae*. Vídeň: Johannes Thomas Trattner, 1770. STORCHENAU, Sigismund. *Institutiones metaphysicarum libri IV*. Vídeň: Johannes Thomas Trattner, 1771.

⁵⁷⁶ RIPPEL, Gregorius. *Alterthum, Ursprung, und Bedeutung, aller Ceremonien, Gebräuchen, und Gewonheiten der Heil[igen]. Catholischen Kirchen*. Augsburg: Ignaz Wagner, 1784

⁵⁷⁷ KREYBICH 1802, s. 707 – 708.

⁵⁷⁸ P. Küttl odkázal klášteru v Dolním Ročově celkem 128 knih z nejrůznějších oblastí, což v porovnání s ostatními vlastníky nemá srovnání. Skladba knižního odkazu v Ročově svědčí o Küttlově zájmu o přírodovědu, medicínu, chemii, matematiku, fyziku, astronomii, geografii, historii, právo, ale i o alchymii či chiromantiku. Karel Mareš ve své studii o proveniencích dolnoročovské klášterní knihovny uvádí mezi jeho knihami jeden prvotisk, a sice komentář Mikuláše z Lyry z r. 1498, dále také první vydání Paracelsa (1589), kniha patřící původně vojenskému inženýrovi Ludvíka XIV. - Sebastianu de Vauban, dále knihu o účincích elektrického proudu a elektřiny a o pokusech s elektřinou. Také jediná „zakázaná“ kniha v ročovské klášterní knihovně má provenienční přípis Palladia Küttla, přestože původním vlastníkem byl augustinián P. Constantinus Crusenius, o němž byla zmínka v souvislosti s pobělohorskými dějinami svatotomášské knihovny. Mareš na závěr konstatuje, že žádný z řeholníků ročovského konventu se nemohl s P. Palladiem co do rozsahu knih rovnat - pouze P. Peregrinus Hruža, jehož jméno je uvedeno v 76 knihách. (MAREŠ 1996, s. 56 – 89).

Mechanicorum italského jezuita a matematika Paola Casatiho⁵⁷⁹ patřící původně rakouskému inženýrovi Burckhardovi z Birckensteinu.⁵⁸⁰ Do osobní knihovny P. Küttla dále patřila také *Philosophia Mentis, et Sensuum*,⁵⁸¹ ale i londýnské vydání přírodovědného díla Roberta Boyla⁵⁸² a také cizojazyčné bohemikum *Columna Nubis et Ignis Ductrix Filiorum Israel* z roku 1748. Tuto drobnou knížku o augustiniánské spiritualitě si později přisvojil jiný člen řádu, a sice **Guillelmus Dienzenhoffer** (Wilhelm Dientzenhofer),⁵⁸³ syn věhlasného architekta Kiliana Ignace Dientzenhofera († 1807). Rodina slavného stavitele byla ostatně s augustiniány v užších stycích i po jiné stránce. Kiliánovi Ignácovi byla svěřena jak barokní přestavba malostranského sídla augustiniánů, tak také obnova ročovského kláštera. Také starší bratr Guilelma, Amadeus Dientzenhofer († 1803), který nakonec v malostranském konventu dožil, vstoupil do augustiniánského řádu.⁵⁸⁴ Nesporné matematické nadání vyneslo Guilelma záhy po studiích filosofie v Pivoni a úspěšném absolutoriu teologického vzdělání na pražské univerzitě, na místo ředitele matematického kabinetu "*director cubiculi mathematici*" v klášteře sv. Kateřiny. V roce 1773 byl pověřen výchovou a vzděláním synů Jana Františka Prokopa Krakovského z Kolowrat († 1774).⁵⁸⁵ Jistě stojí za zmínku uvést, že mladší z obou svěřenců, Alois, se dal rovněž na duchovní dráhu a dosáhl až na pražský arcibiskupský stolec.⁵⁸⁶ Po čtyřech letech si hrabě Josef Thun († 1788) zvolil Guilelma Dienzenhoffera za svého kaplana.⁵⁸⁷ Kněžské povinnosti jej připoutaly na krátký čas také k rodině Františka Karla ze Schirndingu.⁵⁸⁸ Později působil jako vychovatel v hraběcí rodině císařského apelačního viceprezidenta a prezidenta českého gubernia Františka Václava ze Štampachu († 1804), kde mu byla svěřena výchova hraběcích synů – Václava († 1814) a Jana († 1830).⁵⁸⁹ Přípis „*In usum Junioris D[omini]. Comit[is] Joannis de Stampach*“ v ilustrované encyklopedii válečného umění *Kriegs-Lexicon* se k augustiniánům do-

⁵⁷⁹ CASATI, Paolo. *Mechanicorum*. Lyon: Claude Rigaud, 1684

⁵⁸⁰ Ve svatotomášské knihovně bylo zatím nalezeno celkem šest svazků, které mají na předním předeštlí vlepeno grafické alianční exlibris Burckharda a na titulním listu rukopisné exlibris Antona Ernesta Burckharda z Birckensteinu. Prozatím však není známo, jak se soubor Burckhardových knih k augustiniánům dostal. Anton Ernest Burckhard byl rakouský voják a projektant vojenských opevnění, činný v letech 1686 – 1744. Některé Burckhardovi práce z matematiky a geometrie vyšly tiskem.

⁵⁸¹ ZANCHUS, Josephus. *Philosophia Mentis, et Sensuum*. Vídeň: Leopold Jan Kaliwoda, 1753.

⁵⁸² BOYLE, Robert. *Tentamina quaedam Physiologica*. Londýn: Herringmann, 1668.

⁵⁸³ *Columna Nubis et Ignis Ductrix Filiorum Israel*. Praha: Arcibiskupská tiskárna, Karel Hladký, 1748. (Tento titul zařazen mezi dezideráta v databázi cizojazyčných bohemikálních tisků viz BCBT25763).

⁵⁸⁴ Mareš oba bratry Dientzenhofery uvádí mezi vlastníky knih kláštera v Dolním Ročově. (MAREŠ 1996).

⁵⁸⁵ Z rodu Krakowských z Kolowrat pocházela řada významných osobností (Alois Josef Krakowský – pražský arcibiskup 1830; Jan Nepomuk Karel († 1872) – český vlastenec, člen Matice české, daroval Národnímu muzeu z březnické knihovny své sbírky). (MAŠEK 2008, s. 480 – 481). Všechny linie tohoto rodu podporovaly augustiniány v Čechách. Zakladatel rodu Albrecht z Kolowrat založil klášter v Dolním Ročově (1373), o který se až do roku 1950 starali jeho potomci.

⁵⁸⁶ Roku 1830 byl jmenován arcibiskupem pražským. Detailněji k jeho osobě viz *Kolowrat-Krakovští* [online]. c2012-2015 [cit. 15.07.2015]. Dostupné z: <http://www.kolowrat.cz/cs/alois-josef-hrabe-krakowsky-z-kolowrat>.

⁵⁸⁷ Vzhledem k tomu, že Kreybich uvádí pouze část jména hraběte z Thunu (*sacellanus aulicus ad Josephum comitem de Thun*), a kvůli rozvětvenosti hraběcí rodiny nelze určit, jestli Guillelmus byl kaplanem Jana Josefa Františka z Thun-Hohensteinu (*1711 - †1788), anebo jeho nejstaršího syna Františka Josefa Jana (*1734 - †1800). K rodu Thunu z Hohensteinu viz MAŠEK 2010, s. 360 – 363.

⁵⁸⁸ Blíže k pánům ze Schirndingu viz MAŠEK 2010, s. 230 – 231.

⁵⁸⁹ Štampachové ze Štampachu – starý český rozvětvený rod z Loketska, většina linií v 16. století vymřela, anebo emigrovala. Pouze potomci Kagera ze Štampachu žili od 17. století v Čechách. František Václav ze Štampachu byl v roce 1756 povýšen do hraběcího stavu. Jeho starší syn Václav se stal krajským hejtmánem v Žatci, mladší Jan zemřel v roce 1830 jako poslední majitel Mlýnců. (MAŠEK 2008, s. 430).

stala patrně zásluhou P. Dienzenhofera.⁵⁹⁰ Kvůli vážným zdravotním potížím byl z hraběcích služeb propuštěn a s penzí 200 zlatých ročně se uchýlil zpátky ke sv. Tomášovi. Stal se sekretářem provinciála Kazimíra Roudnického a tedy patrně měl na starosti klášterní knihovnu. V roce 1796 byl ustanoven do funkce převora sv. Tomáše. Poslední roky prožil v Bělé, kde roku 1807 zemřel.⁵⁹¹ V jeho osobních knihách onačených většinou „*ad usum Guilielmi Dienzenhoffer Augustiniani*“ naprosto převažuje literatura z oblasti přírodovědy a matematiky od soudobých autorů. Dva svazky přírodovědného kompendia *Institutiones physicae* rakouského jezuita Karla Scherffera⁵⁹² z roku 1753 vybavené rozkládacími obrazovými přílohami v rokokové vazbě a kniha německého matematika, filozofa a člena benediktinského řádu Dominika Becka *Institutiones physicae* jen potvrzují Dienzenhofferovu orientaci na matematiku, fyziku a astronomii.⁵⁹³ Vedle již zmíněné drobné knížky *Columna Nubis* patřící původně P. Küttlovi se do malostranské konventní knihovny dostala z jeho knih ještě ilustrovaná příručka pro vojenské inženýry⁵⁹⁴ a sbírka křesťanských úvah pro nedělní kázání Antona Ginthera.⁵⁹⁵

5.9 Cosmas Schmalfus

Nejvýraznější osobností mezi pražskými augustiniány třetí čtvrtiny 18. století byl bezesporu **Cosmas Schmalfus** († 1811),⁵⁹⁶ první profesor augustiniánské teologie na pražské univerzitě a její pozdější rektor, který ještě před jmenování univerzitním profesorem (1760) vyučoval na řádových školách filosofii a hebrejštinu (v Pivoni 1754-1757, u sv. Tomáše pak také teologii 1757-1760). P. Schmalfus se v době nastupujícího osvícenství hlásil k novému směru historicky orientované augustiniánské teologie, která se snažila spojit tradiční augustiniánské teze s pozitivistickými idejemi osvícenství. Aktivně se účastnil schůzek doktorů filosofie a teologie pořádané na půdě pražské univerzity pod vedením jezuitského profesora Josepha Steplinga, známého svými fyzikálními experimenty.⁵⁹⁷ V duchu nového pojetí augustiniánské teologie řídil teologická studia u sv. Tomáše, než byl v roce 1767 zvolen do funkce asistenta generála řádu. V Římě se podílel na přepracování řádových konstitucí a byl pověřen péčí o knihovnu Angeliku, neboť se osvědčil při uspořádání konventní knihovny malostranského kláštera.⁵⁹⁸ Po návratu do Prahy zastával nejprve úřad provinciála (1777-1780), poté byl jmenován děkanem teologické fakulty

⁵⁹⁰ BELIDOR, Bernard Forest; KRATZENSTEIN, Friedrich Wilhelm. *Kurzgefaßtes Kriegs-Lexicon*. Norimberk: Gabriel Nicolaus Raspe, 1765.

⁵⁹¹ KREYBICH 1802, 795-796.

⁵⁹² SCHERFER, Karl. *Institutionum physicae. Pars 1, 2*. Vídeň: Johann Thomas von Trattner, 1753.

⁵⁹³ BECK, Dominikus. *Institutiones physicae*. Salcburk: J.J. Mayr, 1779.

⁵⁹⁴ TIELKE, Johann Gottlieb. *Unterricht für die Officiers, die sich zu Feld-Ingenieurs bilden*. Drážďany – Lipsko: Gerlach, 1769.

⁵⁹⁵ GINTHER, Anton. *Currus Israel, et auriga ejus, ducens hominem christianum per vias rectas, & in Sacra Scriptura fundatas in calum*. Augšpurk: s.n., 1763.

⁵⁹⁶ SLADEK 1986, s. 185 – 191.

⁵⁹⁷ BERÁNKOVÁ 2002, s. 103.

⁵⁹⁸ BERÁNKOVÁ 2002, s. 12. Tuto informaci uvádí již Kreybich ve svém katalogu řádových členů (KREYBICH 1802, s. 737).

v Praze a v roce 1784 rektorem pražské univerzity. P. Schmalfus stanul v čele české provincie v roce 1795. V malostranském konventu nechal vyzdobit ambit obrazy, vybudovat dormitorium a klášterní lékarnu. Do sakristie pořídil nová bohoslužebná roucha. Výrazně se zapsal také do historie klášterní knihovny, pro kterou obstarával knihy. Většinou se jednalo o literaturu přírodovědnou a nábožensky vzdělavatelskou, univerzitní teze, dizertace, katechismy, právní příručky, z nichž část přivezl z Říma v roce 1777. Některé knihy daroval knihovně ze své osobní knižní sbírky, kterou si budoval okamžitě po vstupu do řádu v roce 1753 (*Ad usum F[ratris]. Cosmae Schmalfus Ord[inis]. Er[emitarum]. S[ancti]. P[atris]. Augustini 1753 a jinou rukou připsáno nunc dono ejus Bibliothecae]. Studentium*).⁵⁹⁹ Mezi svými knihami měl Schmalfus také dílo o alchymii *Chymischer Natur-Spiegel*, kterou si pravděpodobně koupil ještě v době, kdy navštěvoval vědecký kroužek profesora Steplinga.⁶⁰⁰ Ze svého pobytu v Římě si Cosmas Schmalfus přivezl knížku *Epistolae ad Justinum Febronium jurisconsultum*, kterou mu věnoval univerzitní profesor, historik a dominikánský teolog Thomaso Maria Mamachi († 1792).⁶⁰¹ Patrně také dva neapolské tisky koupil Schmalfus v Itálii, jak italský katechismus,⁶⁰² tak apologii *Alcuni apologetici scritti contro l'autore della storia letteraria d'Italia*, jejímž autorem augustinián Giovanni Lorenzo Berti.⁶⁰³ Schmalfusův přínos však spočívá zejména v novém uspořádání knižní sbírky a vytvoření jmenného katalogu. Přínosu P. Schmalfuse se v jedné ze svých statí věnoval augustinián Paulus Sladek.⁶⁰⁴ Literární činnost tohoto významného augustiniána, zejména s ohledem na jeho působení v Římě, podrobněji rozvedla Hana Beránková.⁶⁰⁵ Pro úplnost je v této práci uvedena jen stručná poznámka ke Schmalfusovu literárnímu dílu. První filosofické a filosoficko-exegetické studie (*Systema philosophiae eclecticae ad normam recentiorum pertractae, Erotemata quaedam scripturistica circa fidei nostrae mysteria a Dissertationes philosophicae super quaestiones varii argumenti*) pocházejí ještě z období, kdy působil u sv. Tomáše (1757). Další práce publikoval již v době, kdy zastával místo profesora teologie na pražské univerzitě. Tvoří je jeho přednášky k nauce o milosti, které vydal v letech 1763-1765 pod názvem *Tractatus de auxiliis divinae gratiae*, které byly zpracovány jako učebnice pelagianismu a semipelagianismu v duchu nové augustiniánské teologie. Schmalfus se ve svém díle dotkl také sporu sporu mezi jezuitu a augustiniány, který se týkal výkladu pojetí milosti u sv. Augustina (*Dissertatio de autoritate Divi Augustini*, dále spis *Dissertatio in caput X*). V roce 1767 vyšel souhrn části jeho universitních přednášek *Tractatus theologicus de sacramentis poenitentiae*, který sloužil jako pomůcka pro studenty.⁶⁰⁶ Stěžejním dílem Schmalfuse byly jeho církevní dějiny,⁶⁰⁷ v nichž se přiklonil na stranu konciliarismu.⁶⁰⁸

⁵⁹⁹ Celkem identifikováno dvacet svazků, které jsou označeny rukopisným přípisem „ad usum Cosmae Schmalfus Ord[inis]. Er[emitarum]. S[ancti]. P[atris]. Augustin,“ ve dvou případech je uveden rok pořízení (1752, 1757).

⁶⁰⁰ STILLER, Johann Martin. *Chymischer Natur-Spiegel*. Hannover : Förster, 1685.

⁶⁰¹ MAMACHI, Thomaso Maria. *Epistolae ad Justinum Febronium jurisconsultum*. Řím : Salvioni, 1776.

⁶⁰² *Catechismo o sia dichiarazione della dottrina Cristiana composto da vn religioso agostiniano*. Neapol : stamperia Simoniana, 1777.

⁶⁰³ BERTI, Giovanni Lorenzo. *Alcuni apologetici scritti contro l'autore della storia letteraria d'Italia*. Neapol :

⁶⁰⁴ SLADEK, Paulus. P. Cosmas Schmalfus. In *AA Vol. 49*. Řím, 1986, s. 185 – 191 (dále cit. jako SLADEK 1986).

⁶⁰⁵ BERÁNKOVÁ 2002.

⁶⁰⁶ SCHMALFUS, Cosmas. *Tractatus theologicus de Sacramentis poenitentiae*. Praha : Tiskárna arcibiskupská, 1767.

⁶⁰⁷ SCHMALFUS, Cosmas. *Historia religionis, et ecclesiae christianae justis limitibus circumscripta, ... (Tom. I.-VI.)*.

5.10 Hilarius Robek a Eustachius Dworžak

Klášterní knihovna rostla nejen systematickou péčí některých členů konventu, jakým byl například Cosmas Schmalfus, ale také z odkazů malostranských konventuálů. Ve svatotomášské sbírce byly dosud nalezeny pouze jednotliviny, které kdysi patřily dvěma pedagogům z augustiniánského řádu – profesoru augustiniánské teologie **Hilariu Robekovi** (4 svazky) a profesoru orientálních jazyků **Eustachiu Dworžakovi** (1 svazek). Oba zmínění augustiniáni působili na pražské univerzitě a vyučovali na řádové škole. Z knih Hilaria Robeka přešla do malostranské knihovny sbírka čtyř dizertací (právo, matematika a fyzika), s druhým zmíněným augustiniánem je spojen jen jediný svazek křesťanských meditací.⁶⁰⁹

5.11 Ambrosius Wilde

Jedním z posledních sekretářů provinciála, kterého Cosmas Schmalfus navrhl do této funkce v roce 1796, byl původem českolipský augustinián **Ambrosius Wilde** († 1821), kazatel a kooperátor farnosti u sv. Tomáše. Již po složení řádového slibu (1778) a zejména v době svého pedagogického působení v klášterní škole v Dolním Ročově (1582), kde vyučoval matematiku a filosofii, si obstarával přírodovědně a matematicky zaměřenou literaturu. „*In usum Ambrosii Wilde*“ je vepsáno na titulním listu matematických tezí *Positiones mathematicae* jezuitského matematika Stefana Schmidta (praeses),⁶¹⁰ ale i *Lectiones mathematicae*⁶¹¹ nebo *Institutionum physicae*.⁶¹² Knihu chorvatského fyzika a astronoma Ruđera Josipa Boškoviće *De lege virium in natura existentium* dostal Ambrosius Wilde darem v roce 1779,⁶¹³ jméno původního vlastníka je bohužel přeškrtnuté. Na titulním listu zůstal čitelný jen přípis „*Accepit librum hunc P. A. W. dono datum 1779.*“ Vedle této literatury (celkem devět svazků), byly z jeho osobní knižní sbírky identifikovány kromě sbírky postních kázání a biblické dějeproy, ještě dva svazky ve francouzštině z oblasti rétoriky a čtyři svazky *Allgemeine Erdbeschreibung*,⁶¹⁴ kompendia geografických, historických a kulturních informací o nejružnějších zemích. Zájmy tohoto vzdělaného řeholníka sahaly přes matematiku, fyziku, geografii až po rétoriku a filosofii, jak to ostatně dokládá skladba jeho osobní knihovny, z níž se dosud podařilo identifikovat celkem dvacet tři knih. V roce 1809 byl Ambrosius Wilde zvolen děkanem teo-

---

Praha : Tiskárna normální školy, 1792-1793.

⁶⁰⁸ SLADEK 1986, s. 189 – 190.

⁶⁰⁹ Nízký počet knih u některých řeholníků ovšem nemusí znamenat, že neměli v užívání (*ad usum*) také další knihy, které se po jejich smrti dostaly do klášterní knihovny. Jaromír Linda konstatoval v souvislosti s klášterní knihovnou domazlických augustiniánů, že knihy ve vlastnictví řeholníků nebyly mnohdy označeny žádnou osobní vlastnickou poznámkou konkrétního bratra, zvláště v případě, že byl svazek označen místem (názvem kláštera), kde dotyčný působil. Například jako v případě knih a rukopisů Gelasia Wovesy. (LINDA 2014, s. 53).

⁶¹⁰ KANKA, Johann Nepomuk (def.). *Positiones mathematicae*. Praha : s.l., 1759 (BCBT04099).

⁶¹¹ BERGMANN, Josef. *Lectiones mathematicae*. Praha : Průšová, Jana; Kamenický, Leopold Jan - factor, 1765 (BCBT11597).

⁶¹² SCHERFFER, Karl. *Institutionum physicae. Pars Secunda*. Vídeň : Johann Thomas von Trattner, 1763.

⁶¹³ BOŠKOVIĆ, Ruđer Josip. *De lege virium in natura existentium*. Řím : Joannes Generosi Salomoni, [1755].

⁶¹⁴ REILLY, Franz J. J. (hrsg.). *Allgemeine Erdbeschreibung*, 1.-4. Theil. Vídeň : Franz von Reilly, 1792 – 93.

logické fakulty pražské univerzity a od roku 1811 vykonával po dobu deseti let úřad českého provinciála.⁶¹⁵

5.12 Aloysius Ficker

O rozsáhlou, obsahově i provenienčně zajímavou sbírku knih obohatil knihovnu také převor **Aloysius Ficker**, který si knihy označoval svým řeholním jménem: „P. Louis“ a „P. Aloysius,“ anebo iniciálami „P.A.F.A“ [Pater Aloysius Ficker Augustinianus]. Mimo jiné další příslušník augustiniánského řádu, který je spojen s pražskou univerzitou. Po studii teologie a kanonického práva, byl P. Aloysius ustanoven do funkce provinciálního prokurátora (1773). V roce 1779 obhájil doktorát z teologie a začal vyučovat na augustiniánské škole v Praze. Ve funkci převora malostranského konventu zúročil své právnické znalosti a ekonomické nadání, které nabyt patrně při svém působení v hraběcí rodině Thunu z Hohensteinu. Šest let zastával místo hraběcího správce v rodině hraběte Thuna a staral se o výchovu a vzdělání mladého hraběte Leopolda Thuna († 1826), pozdějšího passovského biskupa. Ve funkci malostranského převora si počínal velmi obratně v hospodářských a finančních záležitostech konventu, jehož příjmy vzrostly o úroky z peněz, které zapůjčil konvent státu. Ze získaných prostředků nechal opravit pivovar, velkou kostelní věž a varhany.⁶¹⁶ V roce 1799 byl jmenován děkanem teologické fakulty.

Do současné doby se podařilo identifikovat celkem čtyřicet jedna knih, které patřily P. Aloysiovi a které svědčí o mnohostranných zájmech tohoto řeholníka. Mezi jeho knihami je velmi početně zastoupena literatura prakticistního rázu (právní a obchodní příručky a lexikony, včetně jazykových slovníků),⁶¹⁷ kterou patrně využíval při svých povinnostech převora a hraběcího správce. Tematická skladba knih prozrazuje mnohé o jeho vědecké orientaci na exaktní přírodovědné obory (matematika, fyzika, astronomie, mineralogie, architektura). Z filosofické a teologické literatury si vybíral hlavně díla svých současníků, zejména autorů, kteří byli názorově blízcí nové augustiniánské teologii (například Antonín Boll). Na základě provenienčních přípisů se lze domnívat, že udržoval styky s předními vědci, neboť v některých knihách je vepsáno věnování autora. Jednu ze svých knih o metafyzice mu věnoval anglický kartuzián, přírodovědec Theodore Augustin Mann († 1809), který na sklonku svého života žil v Praze a je znám svými dlouholetými meteorologickými pozorováními.⁶¹⁸ Ludwig von Launay zase daroval P. Fickerovi tři svázky svého díla o mineralogii.⁶¹⁹

---

⁶¹⁵ *Schematismus für das Königreich Böhmen auf das Schaltjahr 1812. Erster Theil.* Prag : Gottlieb Haase, 1812, s. 61.

⁶¹⁶ KREYBICH 1802, s. 804 – 805.

⁶¹⁷ *Sammlung der neuesten auserlesenen Kaufmanns und anderer Briefe, in deutscher, französischer und italiänischer Sprache, von verschiedenem Inhalt. Zum Gebrauch dererjenen, welche auch ohne Sprachmeister.* Augšpurk : Conrad Heinrich Stage, 1779; *Gesetzbuch über Verbrechen.* Praha : Schönfeld, 1804.

⁶¹⁸ MANN, Théodore Augustin. *Principes métaphysiques des êtres et des connoissances.* Vídeň: J.V. Degen, 1807. Na přední straně papírové vazby je rukopisný přípis: „Au très Reverend Pere Aloysius, de la part de sont très-humble serviteur P. auteur.“

⁶¹⁹ LAUNAY, Louis de. *Mineralogie der Alten oder Darstellung der Erzeugnisse des Mineralreichs, wie sie den Alten bekannt waren. Erster Theil.* Praha : 1800.

Je více než pravděpodobné, že dobře ovládal francouzštinu, neboť v jeho knihovně je zastoupen větší počet knih ve francouzštině. Navíc si do francouzských knih zapsal svou vlastnickou poznámku francouzsky „P. Louis de´ordre du S[aint]. P[ère]. Augustin“. Vlastnil také velký francouzsko-latinsko-německý slovník *Le grand dictionnaire royal*.⁶²⁰ Dnes již bohužel nevíme, jak se dostal do jeho knihovny lipský tisk o nebeských tělesech⁶²¹ s rukopisným exlibris Leopolda Josepha Netolického z Eisenberka.⁶²²

Od svého svěřence mladého Leopolda hraběte Thuna získal tři svazky *Institutiones philosophicae*, jejichž autorem je profesor pražské univerzity Antonín Boll a do nichž jejich původní vlastník vepsal poznámku „Ex libris Leopoldi de Thun“ a P. Ficker později připsal „P.A.F.A.“⁶²³ Ve své knihovně měl tento augustinián od stejného autora ještě disertační práci *Dissertatio philosophica de argumentis demonstrantibus existentiam Dei* z roku 1762,⁶²⁴ od dalšího jezuita, Paula Mako, maďarského matematika a profesora vídeňské univerzity vlastnil pak ještě *Compendiaria logicae institutio*.⁶²⁵ Z duchovní literatury byly v jeho knihovně zastoupeny například dva díly křesťanských úvah francouzského jezuita Jeana Crassetta.⁶²⁶ Historická literatura se téměř nevyskytuje, přesto je třeba zmínit bohemikum o životě pražského arcibiskupa Jana z Jenštejna.⁶²⁷ Důležitým objevem bylo nalezení katalogu knih pražského knihkupec Rüdiger, v němž v roce 1748 nabízel k prodeji jak antikvární, tak nové knihy.⁶²⁸ Nabídkový katalog patřil P. Aloysiovi, který si některé tituly zaškrtl. Zřejmě uvažoval o tom, že je časem koupí. Mezi nabízenými knihami jsou nejčastěji označeny tituly z oblasti astronomie, chemie a metalurgie.⁶²⁹

⁶²⁰ POMEY, Franciscus. *Le grand dictionnaire royal, I. Francois-Latin-Alleman*. Frankfurt : Johann Melchior Bencard, 1709.

⁶²¹ TRIEGLER, Johann Georg. *Sphaera. Das ist: Ein kurtzes astronomisches Tractätlein von der Sphaera vnd des Himmels Lauff*. Lipsko : Henning Grosse, 1614.

⁶²² Leopold Netolický († 1730) pocházel z jihočeského rodu Netolických z Eisenberka, který získal šlechtický predikát v roce 1597. Rodu patřilo panství Lochovice, později také Kost. Poslední mužský potomek zemřel 1769. Příslušníci tohoto rodu zastávali nejrůznější funkce v zemské správě (MAŠEK 2010, s. 15).

⁶²³ BOLL, Antonius. *Institutiones Philosophicae ... Tomus I.-III.* Praha : Jezuitská tiskárna; Jan Jiří Schneider, 1760 (BCBT06763).

⁶²⁴ BOLL, Antonius. *Dissertatio philosophica de argumentis demonstrantibus existentiam Dei*. Praha : Jezuitská tiskárna; Jan Jiří Schneider, 1762 (BCBT19181).

⁶²⁵ MAKÓ, Pál. *Compendiaria logicae institutio*. Vídeň : Johann Thomas Trattner, 1760.

⁶²⁶ CRASSET, Joannes. *Christliche, sehr fürtreffliche Betrachtungen, auf alle Tag, und Fest der Heiligen des gantzen Jahrs*. Peetz; Bader, 1752.

⁶²⁷ *Vita Ioannis de Ienczenstein*. Praha : Tiskárna Normální školy, 1793. (BCBT02911).

⁶²⁸ RÜDIGER, Johann Friedrich. *Catalogus oder Verzeichnuß aller Büchern, Welche in Prag in dem Buchladen im Paradeß um billigen Preiß zu haben seyn Bey Johann Friedrich Rüdiger*. Praha : Johann Friedrich Rüdiger, 1748 (BCBT03991). Článek o pražském knihkupci a jeho nabídkovém katalogu publikoval Pravoslav Kneidl. (KNEIDL, Pravoslav. Pražský knihkupec Johann Friedrich Rüdiger a jeho nabídka knih v roce 1748. *Knihy a dějiny*. 1995, roč. 2, č. 1, s. 1-8. Dostupné také z Digitální knihovny AV ČR: <http://www.lib.cas.cz/kvo/casopis-knihy-a-dejiny/>).

⁶²⁹ Pro ilustraci jsou zde uvedeny některé zaškrtnuté tituly: *Maurolici, Francisci Adm. Archimedis monumenta omnia mathematica*, fol. *Panorini*, 1685 (2 fl.); *Mangeti, J. Jac[obus]. Bibliotheca Scriptorum Medicorum Vet[erum]. Et Recentiorum*, fol. IV. *Tom. Genevae* 1721 (20 fl.); *Mangeti, J. Jac[obus]. Bibliotheca chirurgica*, fol. IV. *Tom. ib.* 1721 (12 fl.); *Bibl[iotheca]. Chemica curiosa*, fol. *Tom. I., ib.* 1702 (4 fl.); *Mayens, Phil. Chiromantia et Physiognomia Medica*, 8vo *Herbipoli*, 1691(30kr.), *Jus Canonicum Universum*, (1742), *Longolii Warhafftiger Temperamentist Oder unbetrügliche Kunst der Menschen Gemüther nach ihren natürlichen und moralischen Haupt-Eigenschaften zu unterscheiden*, 1716 (15kr.); *Mineral. Und Berg-Werkslexicon*, 8vo, *Chemnitz*, 1743 (1fl); *Layts, Job. Astronomica Institutio, 4to Trajecti* 1689 (1fl. 30 kr.).

6. 19. a 20. století

6.1 Klášterní knihovna v 19. století a na počátku 20. století

Na začátku 19. století řídil českou provincii P. Cosmas Schmalfus. Tato doba církevním řádům nepřála. Státní reformy se projevíly mimo jiné výrazným omezením pravomoci provinciála a zákazem přijímat novice, který platil patnáct let. Dalším neblahým faktorem, který významně ovlivňoval morálku řeholníků a přijímání nových členů, byla mohutná vlna antiklerikální nálady šířící se od doby osvícenství po celé 19. století. Není tedy divu, že řád sv. Augustina procházel těžkým obdobím. Poté, co byly v rámci josefínských reforem zrušeny tři kláštery (Pivoň, Šopka a sv. Kateřina) a počet řádových členů byl výrazně omezen, došlo také u sv. Tomáše k výraznému poklesu konventuálů.⁶³⁰ V roce 1882 žilo v malostranském klášteře jen jedenáct konventuálů. Kromě provinciála ještě čtyři kněží – převor, mistr noviců a dva farní kooperátoři, dále tři klerikové bohoslovci, dva novicové a jeden bratr laik.⁶³¹

Zejména nedostatek řeholníků pak způsobil, že knihovně nemohla být věnována potřebná péče. Vzhledem k tomu, že i nadále byl nastupující řeholní dorost vzděláván v malostranském konventu, lze předpokládat, že alespoň část knižního fondu byl užíván pro studijní účely, jak o tom svědčí dochovaný soupis školních knih (*Verzeichniss*), v němž jsou zapsány knihy sloužící potřebám řádové školy. Celkem 157 titulů je rozděleno do čtyř skupin: Theologische Bücher (89 titulů), Philologische Werke (28) Varia (12 titulů) a Gymnasial-Schulbücher (28).⁶³² V devatenáctém století byl fond doplňován kromě tradiční duchovní a liturgické literatury hlavně o nábožensko-vzdělávací tituly a historické publikace. V první polovině devatenáctého století byly knihy nově uspořádány a přesignovány. Tato změna byla pouze zanesena do staršího svazkového katalogu (Schmalfusova), žádný nový katalog vytvořen nebyl.

K poslednímu uspořádání knihovního fondu přistoupili bratři na počátku 20. století na příkaz generála řádu Thomase Rodrigueze, který při své pravidelné vizitaci v roce 1897 zjistil katastrofální stav panující v klášterní knihovně,⁶³³ což mimo jiné svědčí i o tom, že knihovna již v této době nesloužila svému primárnímu účelu. Při této příležitosti vznikl také dosud poslední úplný katalog.⁶³⁴ Pro uložení nových knižních přírůstků byly zhotoveny jednoduché dřevěné regály, které byly rozmístěny napříč po délce celého sálu. Uprostřed knihovny zůstal pouze rozměrnější stůl pro uložení periodických tiskovin.

Druhá světová válka se knihovny příliš nedotkla - klášter sloužil potřebám různých institucí, ale knihovna i kostel zůstaly v rukou řeholníků. Změna nastala až v dubnu 1950, kdy byl

⁶³⁰ SLADEK 1986, s. 185.

⁶³¹ ECKERT 1883, s. 221.

⁶³² Záznam tvoří pořadové číslo počínaje od jedné, příjmení autora, většinou jen jednoslovný název díla případně charakteristiku (například „*Plutarchi Opera, Homeri Opera*“) a počet svazků daného díla. (NAP ŘA, inv. č. 205, kart. 182, (záležitosti knihovny).

⁶³³ BALCAR 1962, s. 23.

⁶³⁴ Jedná se o lístkový jmenný katalog, v jehož rámci není vedena evidence jednotlivých titulů, ale pouze svazků, někdy chybí i další údaje, jako například místo nebo datum tisku.

malostranský konvent násilně zlikvidován. Augustiniánům, kteří zde sídlili spolu se Státním historickým ústavem, byla budova zabavena. V letech 1952 – 1960 byl klášter postupně adaptován pro potřebu domova důchodců.

6.2 Vývoj po druhé světové válce

Dne 22. dubna převzala správu nad augustiniánskou knihovnou Státní knihovna ČSSR.⁶³⁵ Rukopisy neknižní povahy a celý klášterní archiv byl odvezen do Státního ústředního archivu (dnes Národního archivu). V této době se celý fond nacházel v žalostném stavu (knihy nebyly uspořádané a očištěné).⁶³⁶ Nejcennější exempláře byly převezeny do Klementina (1200 svazků),⁶³⁷ většina svazků však byla ponechána na svém původním místě. V roce 1952 byla pracovníky Státní knihovny provedena celková revize fondu a zjištěn přesný stav (18 729 svazků, 153 prvotisků).⁶³⁸ Kvůli nedostatku odborných pracovníků nakonec nedošlo k vytvoření nového katalogu. Vladimír Závodský vytvořil pouze lístkový katalog prvotisků (*Soupis prvotisků knihovny augustiniánského kláštera u sv. Tomáše v Praze*). Kromě základních bibliografických údajů uvádí informace o vazbě, ilustračním aparátu, stavu dochování a provenienci. V šedesátých letech prvotisky nově zpracovával Dalibor Balcar. Jeho soupis obsahuje podobné údaje jako katalog Závodského, avšak jen k šedesáti třem prvotiskům. Na katalogových listech jsou uvedeny také dva dnes nezvěstné vzácné prvotisky - *Rationale divinorum officiorum* a německý *Lucidarius*.⁶³⁹ Pro nedostatek finančních zdrojů byl projekt na katalogizaci klášterního fondu v roce 1961 zastaven. Zkatalogizováno bylo pouze 4 944 svazků.⁶⁴⁰ Vzhledem ke katastrofálnímu stavebnímu stavu celého objektu, musely být do oken v knihovním sále instalovány dřevěné výztuhy, které znemožňovaly větrání v sále. V osmdesátých letech byl navíc zatarasen přístup do sálu. V této době spočívala péče o knihovnu pouze v pravidelných kontrolách, které prováděl pověřený pracovník Státní knihovny dvakrát měsíčně. Následkem nevhodných klimatických podmínek a celkové zanedbanosti došlo k poškození některých exemplářů plísní a červotočem.

---

⁶³⁵ Materiály týkající se období od počátku padesátých let 20. století, tj. od převzetí knihovny do správy Státní knihovny ČSSR, jsou uloženy v Archivu Národní knihovny ČR. Ke svatotomášské knihovně se vztahují pouze stručné zprávy a protokoly z pravidelných kontrol z druhé poloviny 80. let, které prováděl Bohdan Chlíbec. (*Zpráva o stavu knihovny ze dne 8.7. 1950, č.j. 170/50*; dále *Soupis zařízení knihovny viz Revers o převzetí knihovny ze dne 30.10. 1953*; dopis Dalibora Balcara ze dne 14.8. 1961 rekapitulující nápravná opatření ve všech sedmi klášterních knihovnách v Praze (ANK, fond Národní a universitní knihovna Praha (1916) 1918 - [1961], Klášterní knihovny).

⁶³⁶ BALCAR 1962, s. 87.

⁶³⁷ BALCAR 1962, s. 89.

⁶³⁸ BALCAR 1962, s. 88.

⁶³⁹ DURANTI, Guillelmus. *Rationale divinorum officiorum*. Vicenza : Hermann Liechtenstein, 1478. (ISTC id00417000); *Lucidarius*. Augsburg : Hermann Kästlin, 1481 (ISTC il00332260).

⁶⁴⁰ Tento fragmentární lístkový katalog je uložen v krabicích v knihovním sále malostranského kláštera.

6.3 Navrácení knihovny řádu sv. Augustina

Po navrácení kláštera řádu sv. Augustina v roce 1991 se knihovna rozrostla o knižní fondy ostatních augustiniánských klášterů (Svatá Dobrotivá, Ročov, Česká Lípa, Domažlice, Bělá pod Bezdězem a Vrchlabí), které na své zpracování zatím čekají. V roce 2012 byla zahájena základní evidence svatotomášské knižní sbírky. Současně byl pořízen soupis grafických listů a map, které byly předány do Národního archivu a začleněny do řádového archivu (NAP ŘA). Devět vzácných tisků bylo zrestaurováno. V rámci sanačních prací byl celý fond zbaven prachu a znovu uspořádán do skříní podle platných signatur.

V současnosti je původní knižní soubor svatotomášského kláštera umístěn v barokním sále při severní straně kostela a jeho uložení odpovídá stavu ze třicátých let 20. století. Starší část knižní sbírky je uspořádaná podle oboru a formátu v dubových policích podél sálu, které jsou zdobeny vyřezávanými akantovými nástavci s kartušemi. Novější část fondu je umístěna v podélných regálech napříč sálu. Knihy jsou označeny signaturou složenou z písmen velké a malé abecedy, římské a arabské číslice, která jsou vepsána propisovacím perem na titulním listu, případně na přidešti či předsádce knih. Kromě této platné signatury mají některé knihy ještě další dvě starší signatury. Nejstarší dochovaná signatura se nalézá na hřbetech knih, pochází patrně z konce 17. století a skládá se z písmen (A-D) a arabské číslice. Mladší je z devatenáctého století, také sestává z velkého písmene a arabské číslice a bývá nejčastěji napsána černým inkoustem na předním přidešti a zároveň vedle starší (Schmlafusovy) signatury. V sále je rovněž uložen Schmalfusův svazkový katalog z 18. století a lístkový katalog ze třicátých let 20. století.

7. Závěr

Cílem diplomové práce bylo podat přehledný výklad dějin významné institucionální knihovny, která je součástí augustiniánského kláštera v Praze. K dílčím úkolům náleželo představení významných členů řádu spojených s knihovnou či s knihami kláštera u sv. Tomáše, podrobnější analýza skladby středověké knižní sbírky zaměřující se na potenciální stopy humanistické orientace knihovny a pokus vnést více světla do událostí dotýkajících se svatotomášského kláštera na konci třicetileté války.

Historie klášterní knihovny je odrazem dějin samotného kláštera. Svatotomášský konvent v Praze zastával od svého založení v roce 1285 vůdčí úlohu mezi kláštery augustiniánů poustevníků v českých zemích, které až do počátku 17. století patřily do bavorské provincie. Malostranský konvent byl od počátku podporován panovníkem a dalšími příslušníky dvora. Členové řádu působili v městské duchovní správě jako zpovědníci a kazatelé. Kromě pastorece byla ve stanovách řádu přímo zakotvena povinnost řeholníků pěstovat vědu a vzdělávání. Pro svou mimořádnou vzdělanost si augustiniáni brzy získali mnoho mecenášů a příznivců z řad šlechty i městského patriciátu. Pro mnohé z nich se stal malostranský klášter i místem jejich posledního odpočinku, kterému odkázali často značné jmění. Od 14. století zaujímal pražský konvent i významné místo v rámci provinciální správy, stal se sídlem vikáře pro bavorskou provincii. Založení generálních studií u sv. Tomáše z kláštera učinilo kulturní a duchovní centrum řádu na sever od Alp. Na vysokém řádovém učení působila řada významných učenců, kteří po určitý čas vyučovali na věhlasných evropských univerzitách (Mikuláš Teschl z Loun, Johannes Klenkok nebo Jindřich z Friebaru ml.). S nimi se do Prahy šířily nové myšlenky a obrodné proudy. Důležitou roli v šíření idejí představovala také migrace řádových členů, kteří během svého života vystřídali různé řádové domy. Během husitských válek byl klášter vypálen a zrušován. Řeholní život v klášteře byl sice znovu obnoven na konci 15. století, ale ještě téměř po celé následující století čelil nepříteli osudu. Existenci kláštera ohrožovaly jak opakované požáry, tak také zoufalý nedostatek řeholníků. Významným centrem katolicky orientované šlechty a měšťanstva se stal klášter za vlády Rudolfa II., který přispěl osobně na jeho obnovu a výstavbu knihovního sálu. Na počátku 17. století, ale zejména v souvislosti s rekatolizací postupně rostl význam kláštera jako katolického centra uprostřed utrakvistických Čech. V roce 1604 byla zřízena nová řádová provincie se sídlem v Praze u sv. Tomáše, kde byla znovu obnovena také řádová studia teologie a filosofie. Za vrcholné období v dějinách malostranského konventu lze vedle 14. století považovat také 18. století, v němž mnozí augustiniáni dosáhli mimořádného věhlasu. Obsazovali důležitá místa na pražské univerzitě, stávali se jak oblíbenými zpovědníky a kazateli, tak také vyhledávanými vychovateli šlechtických synů. Udržovali kontakty s mnoha soudobými vědci a sami se aktivně účastnili vědeckých kroužků. Významné zásluhy přísluší augustiniánům zejména za šíření nové augustiniánské teologie. Josefín-

ské reformy a postupující sekularizace společnosti se podepsala na postupném úpadku řeholního života. Definitivní konec přinesl rok 1950, kdy byl klášter augustiniánům násilně zabaven.

Co víme o knihovně z literatury a pramenů?

Základní liturgickou literaturu, včetně Bible a řehole sv. Augustina si přinesli řeholníci patrně z mateřského kláštera. Nedostatek pramenů ovšem znemožňuje dnes určit, o jaký klášter se jednalo. Počátky skutečného budování svatotomášské knihovny je třeba klást až do souvislosti se založením generálních studií na počátku 14. století. Podle nařízení generální kapituly musela být ve všech konventech s řádovými studií zřízena knihovna. Nakládání s knihami se od středověku řídilo závaznými pravidly, která platila pro všechny augustiniánské kláštery. O knihovnu se vždy staral pověřený bratr, ve středověku obvykle sakristián, který měl na starosti uložení, evidenci a dohled nad knihami. Klášterní knihovník byl také povinen označit předepsanou formou vlastnického přípisu všechny knihy, které patřily do klášterní knihovny. Klášter si knihy obstarával nejčastěji koupí, anebo prací najatého písaře. Část knih věnovali knihovně sami řeholníci. Mnohdy jimi byli lektori řádových studií, část pocházela z odkazů zemřelých členů konventu, z darů prelátů (Arnošt z Pardubic) a bibliofilsky orientovaných dobrodinců řádu (Jan ze Středy). O existenci klášterního skriptoria nemáme žádné doklady. Pravděpodobně byl písař najímán a nepatřil do klášterní komunity.

První písemná zmínka o knihovně u sv. Tomáše se v pramenech objevuje v roce 1368 v souvislosti s knižním darem kancléře Jana ze Středy. Jedinými doklady, které dnes svědčí o existenci rozsáhlé a bohaté knihovny u sv. Tomáše, jsou knižní soupisy z počátku 15. století. Z obsahové analýzy je zřejmé, že část knih sloužila k pastorační a duchovní správě (homiletika, kázání), avšak velký podíl měla v knihovně literatura ryze studijní (Sentence Petra Lombardského a výklady k Sentencím, Aristoteles). Mezi autory děl se vyskytují velmi často lektori řádových studií (Mikuláš Teschl z Loun, Mikuláš ze Stráže, Jindřich z Friemaru ml., Johannes Klenkok, Heřman z Mindelheimu a další) a další členové augustiniánského řádu (Jiljí Římský, Jindřich z Friemaru st.). Zarážející je nízký výskyt děl sv. Augustina, jehož nauka byla součástí řádového vzdělání a byla závazná. Specifickým rysem této knihovny je zastoupení autorů, jejichž jména se v českých knihovnách téměř nevyskytují (Onufrius z Florencie, Tomáš ze Štrasburku, Řehoř z Ariminia) a absence bohemikální produkce. Rozbor knihovny dále nasvědčuje tomu, že svatotomášský klášter mohl být šířitelem obrodních myšlenek blízkých hnutí devotio moderna, neboť v knihovně se nacházela díla, jejichž autoři jsou považováni za představitele humanismu a augustiniánské spirituality. (Michael Massa, Simon Fidatti, Bonsemlans Baduarius, Bartoloměj z Urbina, Řehoř z Rimini). Pro získání přesvědčivějších důkazů by ale bylo nutné prostudovat důkladně samotné rukopisy.

Důležitý mezník v dějinách knihovny představovalo zničení kláštera za husitských bouří a následný hluboký úpadek řeholního života. Literatura i prameny sice uvádí, že se knihovna do

kláštera na konci 15. století opět vrátila a bez úhony přestála dva požáry, avšak pro tato tvrzení neexistují žádná další přesvědčivá svědectví. Neutěšený stav objektu kláštera i ztráta téměř veškerého majetku by spíše nasvědčoval tomu, že původní cenná klášterní knihovna se do kláštera již nevrátila.

Co prozradil provenienční průzkum?

K podobnému závěru dospěl také provenienční průzkum rukopisů uložených v řádovém archivu (NAP ŘA). Vlastnické příписy ve všech pěti středověkých rukopisech, které by dobou vzniku, jazykem i psací látkou mohly patřit do původní středověké knižní sbírky, vyloučily, že by se mohlo jednat o část původní středověké klášterní knihovny. Naopak se ukázalo, že dva ze tří domnělých středověkých rukopisů pocházejí až z 16. a 17. století.

Ze studia provenienčních znaků v samotných knihách uložených dnes v klášterní knihovně vyplývá, že dochovaná knižní sbírka byla budovaná od konce 16. století. K růstu významu knihovny přispělo jak obnovení noviciátu a řádových studií u sv. Tomáše, tak také nový rozmach augustiniánského řádu. Slibný rozvoj poznamenaly válečné události na konci třicetileté války, během nichž měl klášter podle dobových pramenů přijít o značnou část knižního bohatství. Na základě archivních materiálů dnes však nelze ani přibližně vyčíslit utrpenou ztrátu. Archivní prameny klášterní provenience vypovídají o této události značně rozporuplně, liší se zejména v nejdůležitějším bodě, a totiž jestli byly knihy skutečně odvezeny, anebo zůstaly všechny u sv. Tomáše vyjma několika zcizených děl. Při provenienčním průzkumu, který se však týkal jen skupiny čítající než tři tisíce svazků, bylo identifikováno téměř šedesát knih, které patřily do knihovny nepochybně už před švédským vpádem. Není tedy vyloučeno, že o cenné knižní bohatství přišel klášter již daleko dříve. Zdá se více než pravděpodobné, že v dobách hmotné nouze a úpadků řeholního života v 15. a v 1. polovině 16. století mohli některé knihy prodat nebo dát do zástavy sami řeholníci. Zároveň je možné, že vzácnou knihovnu před husitskými bouřemi sice včas schovali do některého z klášterů, ale již se jim ji nepodařilo po mnoha letech získat nazpět. Vlastnické příписy členů malostranského konventu se začínají objevovat v knihách ve zvýšené míře především od třetí čtvrtiny 17. století a jejich výskyt kulminuje ve druhé polovině 18. století, kdy se malostranský konvent stal opět významným kulturním a duchovním centrem.

Z průzkumu dochovaných katalogů a fragmentů soupisů, které pocházejí nejčastěji z 18. století, je patrné, že v této době knihovní fond rychle rostl a knihovna sloužila studentům na řádovém učilišti. Obecně lze říci, že trvalý stimul pro rozvoj knihovny představovala klášterní studia teologie a filosofie, v jejichž čele stanuli zpravidla mimořádně vzdělaní řeholníci s širokým rozhledem, kteří se často také podíleli na rozvoji knihovny (Benignus Sichrovský, Cosmas Schmal-fus). Z bohaté knižní sbírky je patrné, že členové řádu se zajímali o nejružnější vědní obory. Rukopisná věnování na titulních listech některých knih patřících malostranským konventuálům prozrazují živé kontakty členů augustiniánské komunity se soudobými vzdělanci i mimo klášter. Kláš-

terní kroniky a údaje z průzkumu knih umožnily autorce této práce poskládat portréty několika význačných členů řádu, kteří patřili ve své době k váženým vzdělavcům.

Pro hlubší poznání kulturní funkce svatotomášské knihovny ve středověku, by byla velmi přínosná detailní analýza rukopisů, jímž by bylo možno prokázat, že patřily do středověké klášterní sbírky. Tomu by mohly napomoci odkazy na zde uvedené dochované rukopisy.

Augustiniánská knihovna u sv. Tomáše v sobě skrývá dosud nedocenené knižní bohatství, kterému by měla být věnována zvýšená pozornost i nadále.

8. Seznam použité literatury

8.1 Prameny

GRUBER, Theobaldus. *Summarium rerum memorabilium Conventus Micro-Pragensis S. Thomae ... conscriptae et compilatae P. Theobaldo Gruber*. [1756] (NAP ŘA, inv. č. 6, sign. Ia 5)

KREYBICH, Pachomius. *Catalogus Patrum ac Fratrum Ordinis Eremitici S.P. Augustini a primaeva Introductione seu ab Anno 1040 in Bohemia existentium Biographicus Tripartitus. Juxta Chronologiam actualis existentiae, elicita Professionis et assumptae Vestis Augustinianae ex libris Historicis et Manuscriptis domesticis excerptus et conscriptus Anno Domini MDCCCII die 1. Julii per P. Pachomium Kreybich* [1802] (NAP ŘA, inv. č. 22, sign. IIb 31)

NAP ŘA, inv. č. 205, kart. 182 (záležitosti knihovny)

Sbírka farních a civilních matrik. Archiv hlavního města Prahy [online]. Dostupné z: http://www.ahmp.cz/page/docs/mat_ms_to.pdf.

S. Thomas: Inventarium conventus Pragensis Divi Thomae Apostoli...Codex diplomaticus (NAP, inv. č. 68, sign. IIIa 51)

SICHROVSKY, Benignus. *Memorabilia Conventus Sancti Thomae Praeae*. [1730] (NAP ŘA, inv. č. 8, sign. Id 21).

Zpráva o stavu knihovny ze dne 8.7. 1950, č.j. 170/50; Soupis zařízení knihovny viz Revers o převzetí knihovny ze dne 30.10.1953, dopis Dalibora Balcara ze dne 14.8.1961 (ANK, Fond Národní a univerzitní knihovna Praha (1916) 1918 – [1961], Klášterní knihovny)

8.2 Sekundární literatura

BALBÍN, Bohuslav. *Bohemia docta*. Praha: Hagen, 1776, s. 144

BALCAR, Dalibor. *Vznik, vývoj a možnosti současného využití fondů klášterních knihoven spravovaných státní knihovnou ČSSR v Praze: Se zvláštním zřetelem k prvotiskům*. Praha, 1962. Diplomová práce. Institut osvěty a novinářství Univerzity Karlovy, Katedra knihovnictví

BARTOŠ, František Michálek. Doktor Heřman z Mindelheimu, oběť Táborů. *JSH* 12, 1939, 1, s. 17-18

- BARTOŠ, František Michálek. *Soupis rukopisů Národního musea v Praze*. Svazek II. Praha : Melantrich, 1927, s. 220, č. 3180
- BEIMROHR, Wilfried. Wilfried Warmund Ygl und seine Karte von Tirol. In *Archiv & Quelle* – 32. Innsbruck : Tiroler Landesarchiv, 2008. Dostupný také z <https://www.tirol.gv.at/fileadmin/themen/kunst-kultur/landesarchiv/downloads/Ygl.PDF>.
- BERÁNKOVÁ, Hana. *Tiskařská bohemika ze 16.-18. století ve Vatikánské knihovně a v knihovně Angelice v Římě*. Praha : Knihovna Akademie věd České republiky, 2002
- BITTL, Jan. *Příchod Tovaryšstva Ježíšova do Chebu* [online]. Muzeum Cheb [cit. 10.7.2015]. Dostupné z <http://muzeumcheb.cz/texty/jezuite/jezuite.html>
- BLÁHOVÁ, Marie. Kancléři na dvoře Jana a Karla. In: *Lucemburkové : česká koruna uprostřed Evropy*. Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 414-419
- BLÁHOVÁ, Marie. Život a dílo Jana ze Středy. In *Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia*. 70, č. 980, Wrocław : Wydawnictwa Uniwersytetu Wrocławskiego, 1990, s. 77-93
- BOLELUCKÝ, Matěj. *Rosa Boemica*. Praha : Urban Goliáš, 1668, s. 29
- BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích: III. díl, II. svazek: Žebravé řády*. Praha : Libri, 2007
- CEJPEK, Jiří. *Dějiny knihoven a knihovnictví*. 2. vyd. Praha : Karolinum, 2008
- Constitutiones ordinis fratrum eremitarum sancti Augustini*. Coloniae Agrippinae : apud A. Boëtzeri haeredes, 1627, s. 362-365
- CRUSENIUS, Nicolaus. *Monasticon Augustinianum*. Monachii : apud Johannem Hertsroy, 1623
- ČERNÝ, Miroslav. Teolog papežské moci Jiljí Římský a právní aspekty jeho díla. In *Právněhistorické studie*, 43. Praha : Onyx, 2013, s. 232 – 244
- Databáze cizojazyčných bohemikálních tisků [online]. Dostupná z <http://clavius.lib.cas.cz/katalog/l.dll?htm~baze.htm>
- DAVIDOWICZ, Klaus. Paul Riccius, Freiherr von Sprinzenstein. In *Neue Deutsche Biographie*. Berlin : Duncker & Humblot, 2003, Bd. 23, s. 547. Dostupné také z: <http://www.deutsche-biographie.de/ppn124523099.html>
- M. DRAGON, L. Doležalová, A. Eberssonová (edd.): *Ubi est finis huius libri deus scit: Středověká knihovna augustiniánských kanovníků v Roudnici nad Labem*. Praha: Scriptorium, 2015
- DOKOUPIL, Vladislav. *Dějiny moravských klášterních knihoven ve správě Universitní knihovny v Brně*. Brno : Musejní spolek : Universitní knihovna, 1972

- DOKOUPIL, Miloslav. *Soupis tisků 16. století z fondů Univerzitní knihovny v Brně*. Sv. 5. Tisky 16. stol. Z knihovny augustiniánů na St. Brně, 1963. Díl 1. s. 45
- ECKERMAN, Willigis. Augustiner-Eremiten. In *Lexikon für Theologie und Kirche*. 1. Bnd. Freiburg im Breisgau, 1993
- ECKERMAN, K. Willigis. Jakobus v. Viterbo. *Lexikon für Theologie und Kirche*. 1960. 2. Aufl., Bd. 5, s. 849
- EKERT, František. *Posvátná místa král. hl. města Prahy: dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v hlavním městě království Českého*. Svazek I. Praha : Dědictví sv. Jana Nepomuckého 1883, s. 213-229
- FABIAN, Bernhard (Hrsg.). *Handbuch der historischen Buchbestände in Deutschland, Österreich und Europa* [online].
- Hildesheim: Olms Neue Medien, 2003. [cit. 15.07.2015]. Dostupný z: [http://fabian.sub.uni-goettingen.de/fabian?Augustinerkloster\(Prag\)](http://fabian.sub.uni-goettingen.de/fabian?Augustinerkloster(Prag))
- FLODR, Miroslav. Středověké seznamy rukopisů jako historický pramen. *Časopis Matice moravské* 77. 1958, s. 1 - 28
- FŮROVÁ, Miroslava - TOMKOVÁ, Soňa. Nejstarší matriky kostela sv. Tomáše na Malé Straně. In *Žena v dějinách Prahy : sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy*. Praha : Archiv hlavního města Prahy 13, (1996) s. 163-167
- GOTTLIEB, Theodor. *Über mittelalterliche Bibliotheken*. Leipzig, Harrassowitz, 1890, 11
- GUTIÉRREZ, David. De antiquis Ordinis Eremitarum Sancti Augustini Bibliothecis. In *AA*. Vol. XXIII. Roma : Institutum historicum Ord. S. Augustini, 1954, s. 164-372
- GUTIÉRREZ, David. De antiquis Ordinis Eremitarum Sancti Augustini Bibliothecis. In *AA*. Vol. XXIII. Roma : Institutum historicum Ord. S. Augustini, 1954, s. 179
- GUTIÉRREZ, David. De antiquis Ordinis Eremitarum Sancti Augustini Bibliothecis. In *AA*. XXIII. Roma : Institutum historicum Ord. S. Augustini, 1954, s. 180
- GUTIERREZ, David. *Die Augustiner vom Beginn der Reformation bis zur katholischen Restauration 1518-1648: Geschichte des Augustinerordens*. Zweiter Band. Rom: Historisches Institut des Augustinerordens, 1975
- GUTIÉRREZ, David. *Geschichte des Augustinerordens: Die Augustiner im Mittelalter 1256 – 1356*. Würzburg : Augustinus-Verlag, 1985
- GUTIÉRREZ, David. *Geschichte des Augustinerordens: Die Augustiner im Spätmittelalter 1357 – 1517*. Würzburg : Augustinus-Verlag, 1981

HAMMERSCHIED, Jan Florián. *Prodromus gloriae Pragenae*. Vetro-Pragae : Typis & impensis Wolfgangi Wickhart, 1723

HEMMERLE, Josef. Nikolaus von Laun. Ein Beitrag zur Geschichte der Prager Universität und des Augustinerordens in Böhmen. In *Studien zur Geschichte der Karlsuniversität zu Prag. Forschungen zur Geschichte und Landeskunde der Sudetenländer II*. Freilassing-Salzburg, nakladatelství 1954, s. 91

HIRSCHING, Karl Gottlob. *Versuch einer Beschreibung sehenswürdiger Bibliotheken Teutschlands nach alphabetischer Ordnung der Oerter: 3. Band*. Erlangen: Palm, 1788, 377-421

HLAVÁČEK, Ivan. Rukopisy, jejich funkce a čtenáři v českém státě od nejstarších dob do husitství. In *Knihy a knihovny v českém středověku*. Praha : Karolinum, 2005, s. 19 – 35

HLAVÁČEK, Ivan. Středověké soupisy knih a knihoven v českých zemích: příspěvek ke kulturním dějinám českým. In *Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica. Monographia; sv. 11*. Praha : SPN, 1966, s. 86 - 89

HŮLKA, Vít. Klášterní knihovny v České republice. *Časopis československých knihovníků*. Praha, 1928, roč. 7, s. 201-214

CHLÍBEC, Bohdan. O současném stavu augustiniánské knihovny u sv. Tomáše na Malé Straně. In *Miscellanea oddelení rukopisů a vzácných tisků*. Praha : Státní nakladatelství ČSR, 1990, (6/2), s. 297-307

Incunabula Short-Title Catalogue (ISTC), Britská knihovna (British Library). Dostupná z: <http://www.bl.uk/catalogues/istc/index.html>.

KADLEC, Jaroslav. Das Augustiner-Generalstudium bei Sankt Thomas zu Prag in der vorhussitischen Zeit. In *AA*. Vol. XVII. Roma : Institutum historicum Ord. S. Augustini, 1967, s. 394 – 396

KADLEC, Jaroslav. *Das Augustinerkloster Sankt Thomas in Prag: vom Gründungsjahr 1285 bis zu den Hussitenkriegen : mit Edition seines Urkundenbuches*. Würzburg : Augustinus-Verlag, 1985

KADLEC, Jaroslav. Die homiletischen Werke des Prager Magisters Nikolaus von Louny. In *AA*. Vol XXIII, Roma : Institutum historicum Ord. S. Augustini, 1973, s. 242

KADLEC, Jaroslav. Die Klöster der Eremiten des hl. Augustinus in Böhmen und Mähren. In *AA*. Vol. LVI. Roma : Institutum historicum Ord. S. Augustini, 1993, s. 161 – 218

KADLEC, Jaroslav. Kláštery augustiniánů-eremitů v Čechách a na Moravě. In MARROU, Henri-Irénée. *Svatý Augustin: Augustin a augustiniáni v českých zemích*. Řím, Křesťanská akademie, 1979, s. 179-189

KADLEC, Jaroslav. *Přehled církevních dějin*. 1. díl. Řím : Křesťanská akademie, 1987

KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin*. 1. díl. Praha : Zvon, 1991

KAŠPAROVÁ, Jaroslava. *České země a jejich obyvatelé očima románského světa 16. a 17. století*. České Budějovice : Veduta, 2010

KAŠPAROVÁ, Jaroslava. Francisco Álvarez a počátky portugalského zájmu o Etiopii. K několika zajímavým tiskům v SK ČSR. In *Miscellanea oddělení rukopisů a vzácných tisků* 3, 1986. Praha: Státní knihovna ČSR, 1987, s. 155-206

KLAPPER, Joseph. *Johann von Neumarkt, Bischof und Hofkanzler : religiöse Frührenaissance in Böhmen zur Zeit Kaiser Karls IV.* Leipzig, 1964

KLAPPER, Joseph. Schriften Johannis von Neumarkt: Buch der Liebkosung. Teil 3, Stachel der Liebe Übersetzung des Liber, qui dicitur Stimulus amoris. In *Vom Mittelalter zur Reformation*. Berlin, 1939

KLÜPFEL, Karl. Johann Alexander Brassicanus. In *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 3. Lipsko : Duncker & Humblot, 1876, s. 260. Dostupné také z: <http://www.deutsche-biographie.de/ppn100053904.html?anchor=adb>

KNEIDL, Pravoslav. Pražský knihkupec Johann Friedrich Rüdiger a jeho nabídka knih v roce 1748. *Knihy a dějiny*. 1995, roč. 2, č. 1, s. 1-8. Dostupné také z Digitální knihovny AV ČR: <http://www.lib.cas.cz/kvo/casopis-knihy-a-dejiny/>

KNEIDEL, Pravoslav. Šporkiana kreseb hraběte Jana Rudolfa Šporka. In *Strabovská knihovna: Sborník Památníku národního písemnictví*. Praha : Památník národního písemnictví, roč. 20-21. (1985-1986 [vyd. 1990],) s. 183-214

Kolekce smutečních kázání a projevů pronesená při příležitosti smutečních oslav na počest Christopha von Schellendorff. (Univerzitní knihovna ve Vratislavi). Dostupná též z: <http://www.bu.uni.wroc.pl/mikrofilmy/mikrofilmy.php?nr=PLBUWrMIKRO-027476>.

Kolowrat-Krakowští [online]. c2012-2015 [cit. 15.07.2015]. Dostupné z: <http://www.kolowrat.cz/cs/alouis-josef-hrabe-krakowsky-z-kolowrat>

KOLOWRAT, Zdeněk. Náhrobky a epitafy v pražských kostelích. *Časopis Rodopisné společnosti československé v Praze*. Praha, 1931, roč. 3, s. 83

KREBS, Julius. *Zacharias Allerts Tagebuch aus dem Jahre 1627* [online]. BoD – Books on Demand, 2012, s. 115. [cit. 10.7.2015]. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=oU63VwPAGL4C&hl=cs&source=gbs_navlinks_s.

KUNZELMANN, Adalbert. *Geschichte der deutschen Augustiner-Eremiten*. Würzburg : Augustinus-Verlag, 1972 – 1976

- LEFF, Gordon. *Bradwardine and the Pelagians: A Study of His "De Causa Dei" and Its Opponents*. Cambridge : Cambridge University Press, 1957
- LIFKA, Bohumír. Die Klosterbibliotheken in Böhmen. In *Sankt Wiborada: Jahrgang III*. Augsburg : Westheim, 1936, s. 49-60
- LINDA, Jaromír. Knihovny a literární činnost obutých augustiniánů v Domažlicích a Pivoni. In *Knihy a dějiny*. Praha, 2014, s. 49
- MAREŠ, Karel. Wege der Entstehung der Bibliothek des Augustinerkloster in Unter-Ročov und die interessanteren ursprünglichen Eigentümer der Bücher. In *AA*. Vol. LIX. Roma : Institutum historicum Ord. S. Augustini, 1996, s. 57 – 89
- MAŠEK, Petr. *Šlechtické rody v Čechách*. Praha : Argo, 2008, I. díl
- MAŠEK, Petr. *Šlechtické rody v Čechách*. Praha : Argo, 2010, II. díl
- MATĚJKA, Bohumil. *Přestavba a výzdoba chrámu sv. Tomáše při klášteře poustevníků řádu sv. Augustina na Menším Městě Pražském*. Praha Knihotiskárna J. Otty, 1896, s. 1-71
- MAUR, Eduard. Vilemitská epizoda v Čechách. In *Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*. Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 237-253
- MIKULEC, Jiří. *Církev a společnost raného novověku v Čechách a na Moravě*. Praha : Historický ústav, 2013
- MILENSIUS, Felix. *Alphabetum De monachis et monasteriis Germaniae ac Sarmatiae citerioris*. Pragae : sumptibus Iacobi Brechtani : typis Caspari Kargesii, 1613
- Mimořádné zprávy Státního úřadu statistického republiky československé*, roč. 2, č. 1-16. Praha, 1932
- Minerva Jahrbuch der gelehrten Welt*. 32. Jahrgang, Abteilung Forschungsinstitute, Observatorien, Bibliotheken, Archive, Museen, Kommissionen, Gesellschaften. Berlin und Leipzig, 1937
- NEUMANN, Augustin Alois. *Prameny k dějinám duchovenstva v době předhusitské a Husově*. Olomouc : Maticе cyrilometodějská, 1926
- NEUWIRTH, Joseph. Die Bücherverzeichnisse des Prager Thomasklosters vor den Husitenkriegen. In *Zentralblatt für Bibliothekswesen Vol. 10*. Praha : O. Hartwig, 1893, s. 153-179
- NEVÍMOVÁ, Petra. Výstavba a výzdoba augustiniánského kostela sv. Tomáše na Malé Straně. In *Pro věřící každé generace: V. augustiniánský týden*. Praha : Onyx, 2003, s. 26-45
- NOVÁKOVÁ, Adéla. *Roudničtí augustiniáni – knihovna a dílo*. Diplomová práce. Praha 2013. Karlova univerzita, Fakulta filosofická
- PAASCH, Kathrin. *Die Bibliothek des Johann Christian von Boineburg (1622 - 1672) – ein Beitrag zur Bibliotheksgeschichte des Polyhistorismus*. Berlin, 2003. Disertační práce (PhD.). Humboldt-Universität

- zu Berlin, Philosophische Fakultät I, Institut für Bibliothekswissenschaft. Dostupná také z <http://edoc.hu-berlin.de/dissertationen/paasch-kathrin-2003-07-14/HTML/chapter2.html>.
- PANÁČEK, Jaroslav. *Založení augustiniánského kláštera v České Lípě*. Česká Lípa : Vlastivědné muzeum a galerie, 2010
- PAŘEZ, Jan. KUCHAROVÁ, Hedvika. *Hyberní v Praze: dějiny františkánské koleje Neposkvrněného početí Panny Marie v Praze (1629-1786)*. Praha : Oswald, 2001
- PODLAHA, Antonín. *Series praepositorum, decanorum, archidiaconorum aliorumque praelatorum et canonicorum s. metropolitanae ecclesiae Pragensis a primordiis usque ad praesentia tempora*. Praha : Sumptibus s. f. metropolitani capituli Pragensis, 1912
- PREISS, Pavel. *Italští umělci v Praze: renesance, manýrismus, baroko*. Praha : Panorama, 1986
- PROCHÁZKA, Zdeněk. *Klášter a kostel augustiniánů v Domažlicích*. Domažlice : Nakladatelství Českého lesa, 2014
- SCHALLER, Jaroslav. *Beschreibung der königlichen Haupt und Residenzstadt Prag sammt allen darinn befindlichen sehenswürdigen Merkwürdigkeiten : Die Kleinseite, oder das III. Hauptviertel der Stadt Prag*. Prag : Gerzabeck, 1795
- Schematismus für das Königreich Böhmen auf das Schaltjahr 1812. Erster Theil*. Prag : Gottlieb Haase, 1812, s. 61.
- SCHMIDT-WIEGAND, Ruth. Klenkok, Johann. In *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 3. Lipsko : Duncker & Humblot, 1876, s. 43. Dostupné také z: <http://www.deutsche-biographie.de/ppn119151405.html>
- SEDLÁČEK, AUGUST. *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty*. Sv. 2. Praha : Academia, 2001
- SLADEK, Paulus. P. Cosmas Schmalhus. In *AA VOL. XXXIX*. Roma : Institutum historicum Ord. S. Augustini, 1986, s. 185 – 191
- SPĚVÁČEK, Jiří. Devotio moderna, Čechy a roudnická reforma. K úsilí o změnu mentalit v období rostoucí krize morálních hodnot, *MHB* 4/1995, s. 171-197
- SPUNAR, Pavel. Česká devotio moderna – fikce a skutečnost. *Listy filologické*. 2004, roč.127, č. 3-4
- SPUNAR, Pavel. K počátkům české devotio moderna. *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*. 1991, roč. 31, č. 1, s. 35-39
- SPUNAR, Pavel a kol. *Kultura středověku*. Praha : Academia, 1995

- ŠIMEČEK, Zdeněk. *Geschichte des Buchhandels in Tschechien und in der Slowakei*. Wiesbaden : Harrassowitz 2002
- ŠIMŮNEK, Robert. *Reprezentace české středověké šlechty*. Praha : Argo, 2013
- TÁBORSKÝ, Josef L. Česká augustiniánská teologie mezi barokem a osvícenstvím – teologické dílo Hilaria Robka. *Historie – Otázky – Problémy* 1. Praha, 2009, (2)
- TADRA, Ferdinand. *Kanceláře a písaři v zemích českých za králů z rodu Lucemburského Jana, Karla IV. a Václava IV. (1310-1420): Příspěvek k diplomacie české*. Praha : Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1892
- TOMEK, Wáclav Wladivoj. *Dějepis Města Prahy*. Sv. V. Praha : w komissí u Františka Řiwnáče, 1855, s. 216
- TOMEK, Wáclav Wladivoj. *Dějepis Města Prahy*. Sv. IX. Praha : w komissí u Františka Řiwnáče, 1893, s. 216
- TOŠNEROVÁ, Marie (ed.). *Průvodce po rukopisných fondech v České republice. Díl II*. Praha : Archiv Akademie věd České republiky, 1998, s. 160 - 161
- TRAPP, Damasus. Gregory of Riminis Manuscripts, Editions and Additions. In *AA VIII*. Roma, 1958, s. 425 – 443
- TRAPP, Damasus. Johannes Klenkok. In *Lexikon für Theologie und Kirche*. Freiburg im Breisgau : Verlag Herder, 1960, s. 1050-1051
- TRAPP, Damasus. Notes on John Klenkok OSA († 1374). *Augustinianum*. Rome : Patristic Institute Agustinianum, 1964, vol. 4, s. 358-404
- TRUHLÁŘ, Josef. *Catalogus codicum manu scriptorum latinorum qui in C. R. Bibliotheca publica atque universitatis Pragensis asservantur I-II*. Praga : Regia Societatis scientiarum Bohemica, 1905-1906
- VLČEK – SOMMER – FOLTÝN. *Encyklopedie českých klášterů*. Praha : Libri, 1997
- VLČEK – SOMMER – FOLTÝN. *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha : Libri, 2005
- VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století: papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod. I., II. díl*. Praha : Libri ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově, 2008
- WALDE, Otto. *Storbetstidens litterära Krigsbyten. I.*, Uppsala – Stockholm, Almqvist och Wiksell, 1916, s. 325
- WINTER, Eduard. *Frühhumanismus: seine Entwicklung in Böhmen und deren europäische Bedeutung für die Kirchenreformbestrebungen im 14. Jahrhundert*. Berlin, 1964

- WINTER, Zikmund. *O životě na vysokých školách knihy dvoje: kulturní obraz XV. a XVI. století*. Praha : Matice česká : Jubilejní fond Král. české společnosti nauk : František Řivnáč, 1899
- ZÁHOŘOVÁ, Eva. *Dějiny řádu augustiniánů poustevníků (13. - 16. století)*. Praha, 2010. Karlova univerzita, Filosofická fakulta, Ústav světových dějin
- ZAHRADNÍK, Pavel: Dějiny kláštera obutých augustiniánů v Pšovce u Mělníka. In *Mělník - Pšovka: sborník vydaný při příležitosti znovuvysvěcení kostela sv. Vavřince v Mělníku-Pšovce obnoveného po povodni roku 2002 : 15. srpen 2004*. Mělník, 2004, s. 9
- ZATSCHEK, Heinz. *Studien zu Johannes von Neumarkt. Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen*. 73, (1935), s. 1-19
- ZUMKELLER, Adolar. Die Augustinerschule des Mittelalters: Vertreter und philosophisch-theologische Lehre. In *AA*. Vol. XXVII. Roma : Institutum historicum Ord. S. Augustini, 1964, s. 171
- ZUMKELLER, Adolar. Die Augustinerschule des Mittelalters: Vertreter und philosophisch-theologische Lehre. *AA*. Vol XXVII. Roma : Institutum historicum Ord. S. Augustini, 1964, s. 243
- ZUMKELLER, Adolar. *Hugolin von Orvieto und seine theologische Erkenntnislehre*. Würzburg : Augustinus-Verlag, 1941, s. 104 – 162
- ZUMKELLER, Adolar. *Manuskripte von Werken der Autoren des Augustiner-Eremitenordens in mitteleuropäischen Bibliotheken*. Würzburg : Augustinus-Verlag, 1966
- ŽEMLIČKA, Josef. *Století posledních Přemyslovců*. Praha : Panorama, 1986